

ВІСНИК

Луганський
державний університет
внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК

1' 2010

ВІСНИК

Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА
ДІЯЛЬНІСТЬ

Спеціальний випуск № 1

Луганськ
2010

УДК 343.985:343.123.12](063)
ББК 67.9(4Укр)92я43
1-94

Луганського
державного університету
внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка

ВІСНИК

СПЕЦІАЛЬНИЙ ВИПУСК № 1-2010

Науково-теоретичний журнал Виходить щоквартально* Заснований 1997 року* Засновник і видавець: Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка* Ресстр. свід. КВ № 15990-4462 ПР, видане Міністерством юстиції України 20.11.2009 р.* Включений до переліку фахових видань ВАК України з юридичних наук *

Редакційна колегія:

<i>Комарницький В.М.</i>	- канд. юрид. наук, доц. (головний редактор)
<i>Козаченко І.П.</i>	- д-р юрид. наук, проф. (заст. гол. редактора)
<i>Левченков О.І.</i>	- канд. юрид. наук, доц. (відповідальний редактор)
<i>Сегай М.Я.</i>	- д-р юрид. наук, проф., акад. АІРПН України
<i>Розовський Б.Г.</i>	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. АІРПН України
<i>Знаменський Г.Л.</i>	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. АІРПН України
<i>Малишева Н.Р.</i>	- д-р юрид. наук, проф., член-кор. АІРПН України
<i>Мамутов В.К.</i>	- д-р юрид. наук, проф., акад. НАН України
<i>Бурбело О.А.</i>	- д-р екон. наук, проф.
<i>Іщенко А.В.</i>	- д-р юрид. наук, проф.
<i>Лисенко В.В.</i>	- д-р юрид. наук, доц.
<i>Бірюков В.В.</i>	- канд. юрид. наук, доц.
<i>Сілоков В.О.</i>	- канд. юрид. наук, доц.
<i>Беницький А.С.</i>	- канд. юрид. наук, доц.
<i>Коваленко В.В.</i>	- канд. юрид. наук, доц.

Рекомендовано до друку вислого радою Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (протокол № 4 від 30 листопада 2009 року)

У спеціальному випуску представлено наукові доповіді й повідомлення на круглому столі (за результатами інтернет-конференції «Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів. Криміналістичне вчення та практична діяльність»), що відбувся в Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка 10 листопада 2009 року.

Статті публікуються в авторській редакції.

✉ Україна, 91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. Генерала Дідоренка, 4.
Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
☎ 35-11-57, 35-11-40, факс 93-50-77.

© Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка, 2010

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Е.П. Ищенко

доктор юридических наук, профессор,
заслуженный деятель науки РФ,
заведующий кафедрой криминалистики
(Московская государственная юридическая академия)

НОВЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАСКРЫТИЯ И РАССЛЕДОВАНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Одна из актуальнейших тенденций развития криминалистики состоит в учете усиливающегося влияния на процесс борьбы с преступностью новых информационных технологий, в которых задействованы интегрированные информационно-вычислительные системы, специализированные банки и базы данных, средства телекоммуникации.

В соответствии со ст. 2 Федерального закона "Об информации, информационных технологиях и защите информации" от 27 июля 2006 г., информационные технологии – это процессы, методы поиска, сбора, хранения, обработки, предоставления, распространения информации, а также средства осуществления таких процессов и методов.

Закон Украины "О национальной программе информатизации" от 4 февраля 1998 г. определяет информационную технологию как целенаправленную организованную совокупность информационных процессов с использованием средств вычислительной техники, которые обеспечивают скорость обработки данных, быстрый поиск информации, рассредоточение данных, доступ к ис-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

точникам информации независимо от места их нахождения. Эти технологии лежат в основе процесса информатизации общества.

С учетом законодательных положений в литературе приведены различные определения информационных технологий. Они определяются как "совокупность методов и средств реализации информационных процессов в различных областях человеческой деятельности на базе электронно-вычислительной техники, средств телекоммуникации и систем связи"¹.

Произведя углубленный анализ обеих составляющих данного термина: "технология" и "информационная", Ю.Л. Дяблова пришла к выводу, что "под информационными технологиями следует понимать систему научных положений и основанных на них рекомендаций по практическому использованию технических средств в процессе целенаправленной деятельности по поиску, сбору, хранению, обработке, предоставлению и распространению информации для повышения эффективности данной деятельности", подчеркнув, что предварительное расследование и доказывание представляют собой процессы, на различных этапах которых могут (и должны - Е.И.) быть реализованы информационные технологии². Мысль в целом верна, однако это определение представляется слишком общим.

По мнению В.В. Бирюкова, "компьютерные технологии - это совокупность методов и программно-технических средств на базе компьютера (ЭВМ), объединенных в единую технологическую цепочку, обеспечивающую сбор, обработку, хранение и передачу информации с целью снижения трудоемкости информационных процессов, а также повышения их надежности и оперативности"³.

¹ Замараева Н.А. Правовые и организационно-методические проблемы использования компьютерных технологий при производстве судебных экспертиз: Дисс... канд. юрид. наук. - М., 2001. С. 15.

² Дяблова Ю.Л. О гносеологической сущности информационных технологий // Воронежские криминалистические чтения: Сб. науч. трудов. - вып. 9 / под ред. О.Я. Баева. - Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2008. С. 136-148.

³ Бирюков В.В. Научные и практические основы использования компьютерных технологий для фиксации криминалистически значимой информации: Монография. - Луганск, РИО ЛАВД, 2002. С. 97-98.

Л.Б. Краснова считает, что информационная технология представляет собой "процесс, использующий совокупность средств и методов сбора, обработки и передачи данных (первичной информации) для получения информации нового качества о состоянии объекта, процесса или явления (информационного продукта)". При этом она подчеркивает, что информационные технологии представляют собой совокупность аппаратного обеспечения – технических средств управления информационными ресурсами, комплекса программных средств и организационно-методического обеспечения¹.

Как считает А.М. Ишин, информационная технология – это процесс, использующий совокупность средств и методов сбора, обработки и передачи первичных данных для получения информации нового качества о состоянии объекта, процесса или явления. Ее цель – получение информационного продукта для его анализа с целью принятия решения по выполнению каких-либо действий. В современном обществе основным техническим средством переработки информации служат ПК, внедрение которых в информационную сферу, а также применение телекоммуникационных средств связи определили новый этап развития информационных технологий. Следствием стало изменение их названия за счет присоединения одного из синонимов: "новые", "компьютерные" или "современные".

Прилагательное "новые" подчеркивает новаторский характер этих технологий, ибо их внедрение существенно изменяет содержание различных видов человеческой деятельности. Понятие новой информационной технологии охватывает также коммуникационные технологии, обеспечивающие передачу информации различными современными средствами. Новая информационная технология имеет "дружественный" интерфейс работы пользователя, включает ПК и телекоммуникационные средства. Поэтому термин новые информационные технологии представляется более точным, чем компьютерные информационные технологии².

¹ См. подробнее: Краснова Л.Б. Использование категории "информационная технология" в криминалистике // Воронежские криминалистические чтения. Вып. 9. С. 196-202.

² См. подробнее: Ишин А.М. Теоретические аспекты информационного обеспечения органов предварительного следствия в ходе расследования преступлений: Монография. – Калининград: Калининградский ЮИ МВД России, 2003. С. 181-182.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Признание того важкого обставлення, що інформаційні процеси і взаємодії складають основу величезного багатообразя явищ матеріального світа, духовної сфери соціума і життя кожного людини, являється неоспоримим досягненням наукової думки останніх років. С іншої сторони, насичення сучасної життя комп'ютерними системами, телекомунікаціями, віртуальною реальністю не тільки суттєво змінює правопорушність, але і відкриває нові можливості боротьби з нею¹. Останні ще доводиться інтегрувати в вітчизняну криміналістику. Відкритість і глобальність Інтернету, наприклад, створюють величезні потенціальні можливості, які вітчизняними криміналістами необхідно повніше усвідомити, щоб активніше використовувати нові інформаційні технології в цілях розкриття і розслідування здійснюваних в країні правопорушень.

Світова комп'ютерна мережа впитала в себе всі нові інформаційні технології, стала їх провідником, вже давно рекомендувала себе як найзручніший спосіб швидкої зв'язі і глобального пошуку потрібної інформації. С її допомогою можна за лічені хвилини надіслати повідомлення в будь-яку точку земної кулі, де є мережевий комп'ютер, або отримати на екрані монітора цікаві дані по найрізноманітнішим питанням. Інтернет уже активно використовується для пошуку правопорушників і людей, пропавших без вести, а також похищеного майна.

В той же час однією з реальних загроз суспільній безпеці стала постійно посилюючись криміналізація інформаційної сфери взагалі і глобальної мережі, в особливості. Інтернет сьогодні – це динамічно розвиваючись середовище інформаційного обміну світового рівня. Сучасні можливості доступу до глобальної мережі, що з'єднує тисячі комп'ютерних мереж, с мобільних телефонів і пристроїв (мобільний Інтернет) розширюють коло їх користувачів². Відкритість глобальної мережі обумов-

¹ См.: Овчинский А.С., Чеботарева С.О. Матрица преступности /Под науч. ред. В.С. Овчинского. – М.: Норма, 2006. С. 15-16.

² См.: Исаченко Н.П., Сафонов А.А. Необходимость использования Интернета в деятельности МВД России //Криміналістика. Експертиза. Розыск: Сб. науч. статей. Вып. 1. Научное обеспечение деятельности органов внутренних дел Российской Федерации /Под ред. В.М. Юрина. – Саратов: СЮИ МВД России. 2007. С. 42-46.

дивает ее большую уязвимость от преступных посягательств. Чем сильнее расширяется Интернет, тем большее число сетевых преступлений регистрируется. Электронные хищения денежных средств и конфиденциальной информации, хакерство, распространение порнографии, в том числе детской, мошенничество стали характерной чертой современных информационных процессов, приобрели изощренный характер и широчайшее распространение.

С помощью Интернета совершаются хищения чужого имущества, преступные вымогательства под угрозой блокирования или уничтожения электронных баз данных, принадлежащих крупным корпорациям и общественным организациям, распространяются порнографические сцены в режиме on line, ложные сообщения об актах терроризма, компрометирующие материалы в отношении физических и юридических лиц. Компьютерные технологии все чаще становятся не только орудием, но также средством и способом совершения традиционных преступлений: изготовления фальшивых денег и документов, хищений путем растраты и присвоения, обмана потребителей, подделки пластиковых кредитных и расчетных карт, нарушения авторских прав и т.д.¹

Российская Федерация получила доступ к глобальной сети только в 1990 году, когда в Хельсинском университете был зарегистрирован домен (.su), обозначающий доменную зону СССР в Интернете. В 1993 году был создан российский домен (.ru), так что россияне пользуются Интернетом всего-навсего 15 лет. И тем не менее в России рост числа преступлений с использованием компьютерных технологий идет не менее быстрыми темпами, чем собственно компьютеризация. По оценкам специалистов МВД России, общий ущерб только от экономических преступлений, совершенных с использованием интернет-технологий, составил в 2002 г. около 450 млн. долларов США.²

¹ См. подробнее: Настольная книга следователя / Рук. авт. кол. Н.П. Дудин; Отв. ред. О.Н. Коршунова, В.С. Щедрин. - СПб.: Издательство Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2008. С. 855-856; Романенко М.А. Расследование преступных нарушений авторских прав в сфере программного обеспечения: Монография. - Омск: Изд-во Ом. гос. ун-та, 2008.

² См.: Осипенко А.Л. Борьба с преступностью в глобальных компьютерных сетях: Международный опыт. - М.: Норма, 2004. С. 7, 29.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

За прошедшие годы произошел бурный рост российского сегмента глобальной сети как в количественном, так и в качественном плане. В 2007 г. количество российских пользователей Интернета составило 32 млн. человек, т.е. по сравнению с 2002 годом возросло почти втрое, а к 2010 г. их количество достигнет 50 млн. человек. В этой связи нельзя не отметить, что современные средства и методы осуществления информационных процессов, в особенности Интернет, создают своего рода особую виртуальную реальность, представляя специфическую картину реальной действительности путем передачи сообщений, изображений, текстов и т.д.¹

Несмотря на такую популярность Интернета его правовой статус, как, впрочем, и циркулирующей в нем информации до сих пор четко не определен, а отлаженных механизмов государственного регулирования этого нового для юриспруденции феномена пока не существует. Такая "свобода" сыграла на руку преступному миру, в связи с чем наблюдается быстрая криминализация Интернета. "Наркаторговцы и их клиенты все чаще заключают сделки в "закрытых" комнатах чат-каналов, защищенных от посторонних программно-аппаратными средствами. Наркодилеры используют для отмывания доходов итернет-банки. Увеличивается число сайтов, принадлежащих организованным преступным группировкам, через которые они интенсивно обмениваются информацией..."².

Повышенный интерес преступников к Интернету не случаен. Его уникальность состоит в том, что он не находится в ведении конкретного физического или юридического лица и даже отдельного государства. Здесь практически отсутствуют действенные формы контроля за информационными потоками, что открывает неограниченные возможности для доступа к ним, и они все шире используются в криминальной деятельности.

¹ См. об этом: Номоконов В.А. Новые информационные технологии в борьбе с преступностью // Российский криминологический взгляд, 2005. №1. С. 90-91.

² Белов О.А. Информационное обеспечение раскрытия и расследования преступлений. - М.: Изд-во "Юрлитинформ", 2009. С. 116-117.

Сейчас Интернет активно используется действующими в России организованными преступными группами, планомерно и длительно совершающими компьютерные преступления. Они, как правило, занимаются "хакерскими атаками" на чужие информационные банки и базы данных, в том числе правительственных организаций и стратегических объектов в целях завладения информацией для дальнейшей ее продажи или вымогательства. Наиболее привлекательным сектором российской экономики для преступников является кредитно-банковская сфера.¹

Основная цель использования Интернета в расследовании преступлений - поиск и передача из сети необходимой криминалистически значимой информации в целях ее последующей аналитической обработки. В криминалистическом аспекте все многообразие информации, циркулирующей в Интернете, предложено разделить на две основные группы: а) информация, отражающая те или иные стороны механизма преступления, которая может выступать в качестве доказательств по делу; б) информация, с помощью которой следователь, дознаватель могут ориентироваться в событиях, фактах, явлениях, так или иначе связанных как с расследуемым преступлением, так и с процессом расследования².

Организованные преступные группы и преступники-одиночки активно используют современные информационные технологии при совершении как традиционных, так и высокотехнологичных преступлений, а также для создания систем конспирации и нелегальной связи. Для раскрытия преступных посягательств, совершенных с использованием средств компьютерной и телекоммуникационной техники, особое доказательственное значение имеют сведения, зафиксированные на электронных носителях, так называемые цифровые доказательства. Если информация размещена в гло-

¹ См.: Григорьев А.Н. Информация и информационное взаимодействие в расследовании преступлений: теоретические аспекты: Монография. - Калининград: Калининградский ЮИ МВД России, 2006. С. 53-54.

² См.: Касьянов М.А. Информационное обеспечение органов внутренних дел и некоторые направления его совершенствования на базе новых информационных технологий // Современные проблемы применения новых технологий в раскрытии и расследовании преступлений: Мат. Всероссийской науч.-практ. конф. - Калининград: Калининградский ЮИ МВД России, 2006. С. 97-102.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

бальной сети, доступ к ней возможен только с использованием сетевых технологий¹.

Как отмечалось на проходившей в Москве международной конференции по вопросам борьбы с киберпреступностью, "несмотря на активную работу по выявлению и пресечению сайтов, пропагандирующих насилие, наркотики, идеи экстремизма и терроризма, их число ежегодно растет. Отмечается увеличение сетевых атак на электронные ресурсы банковских структур с целью хищения денег или получения конфиденциальных сведений, необходимых для совершения преступлений. Отсутствие в виртуальном пространстве территориальных границ, анонимность, широкая аудитория пользователей Интернета и возможность электронной торговли представляют большой интерес для криминальных структур".

Особый интерес к Интернету со стороны преступного сообщества вызвало появление здесь больших финансовых и материальных ценностей в результате реализации финансово-экономических процессов, связанных с осуществлением банковских и коммерческих операций, например, сетевых банковских транзакций и электронных платежей, предоставления платных услуг и продажи товаров в любой стране мира. Финансовые потоки, циркулирующие в Интернете, привлекают представителей организованной преступности и мошенников. Обладая соответствующими навыками и материально-техническими средствами, они изыскивают возможность через открытые компьютерные сети и телекоммуникационные инфраструктуры получить доступ к большинству информационных ресурсов, в том числе содержащих конфиденциальные сведения.

Возможность с помощью глобальной сети быстро и анонимно переводить капиталы в любую точку мира тоже способствует совершению ряда таких преступлений, как хищение денег с банков-

¹ См.: Иванов Н.А. О процессуальном оформлении осмотра и изъятия цифровых доказательств с сетевых информационных ресурсов // Совершенствование следственной и экспертной практики: тезисы докладов и сообщений междунар. науч.-практ. конф. - Омск: Омская академия МВД России, 2008. С. 68-70. Подробнее о цифровых доказательствах см.: Иванов Н.А. Транснациональные преступления, совершаемые с использованием компьютерных и телекоммуникационных технологий (классификация, теория и практика расследования): специализированный учебный курс. - Саратов: Сателлит, 2007. С. 80-91.

ских счетов, осуществление незаконных финансовых операций, отмывание "грязных" денег, мошенничества с кредитными картами, на торгах и др. Все это свидетельствует о том, что Интернет в настоящее время представляет собой огромный источник криминалистически значимой информации, который необходимо использовать в раскрытии и расследовании преступлений¹.

Зная вид компьютерной сети, ставшей орудием преступления, сохранившей электронно-цифровые следы, а потому могущей послужить средством для обнаружения преступления и установления обстоятельств содеянного, следователю будет достаточно легко определить провайдера услуг Интернета, географическое место нахождения рабочей станции сети, установить личность абонента – пользователя, с которым заключен договор при выделении для оказания услуг абонентского номера или уникального кода идентификации. В получении доказательственной информации ему поможет исследование "дорожки электронно-цифровых следов", под которой В.Б. Вехов предлагает понимать систему образования следов в компьютерной сети, состоящую из нескольких последовательно расположенных по времени и логически взаимосвязанных записей о прохождении компьютерной информации по линиям связи через коммутационное оборудование операторов связи от компьютера преступника до компьютера потерпевшего, и раскрывает ее содержание, включающее девять элементов.²

Такое средство коммуникации, как электронная почта, все активнее используется как в противоправной, так и в правоохранительной деятельности, в частности, позволяет осуществлять обмен дактилоскопической информацией. В криминальном мире она задействована не только в процессе информационного обмена между преступниками, но и как средство совершения преступлений. Учет этого обстоятельства следователями и дознавателями представляет им эффективный источник получения доказательствен-

¹ См.: Белов О.А. Указ. соч. С. 118-119.

² См. подробнее: Вехов В.Б. Криминалистические значимые сведения о компьютерных сетях и образующихся в них дорожках электронно-цифровых следов // Информационное обеспечение раскрытия и расследования преступлений. Специальный выпуск №5. В 3-х частях. Часть 1. Луганск, 2008. С. 78-85.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ной и ориентирующей информации при расследовании широкого круга преступлений¹.

В ходе оперативно-розыскной деятельности новые информационные технологии могут обеспечить раскрытие преступлений и даже их пресечение еще в фазе подготовительных действий. Так, весной 2004 г. на Украине было предотвращено убийство, заказанное через Интернет. Некая женщина направила по электронной почте предложение жителю Днепропетровска совершить серию убийств на территории Бельгии и Нидерландов. Для выяснения деталей планируемого преступления оперативные сотрудники провели негласные мероприятия и получили материалы, изобличающие иностранную гражданку. Из очередного электронного письма заказчицы стали известны намеченные к ликвидации жертвы, их фотоизображения, места жительства. Выяснилось, что преступница заказала убийство родственников своего бывшего мужа, чтобы получить наследство, предложив за исполнение заказа вознаграждение в размере 100 тыс. евро. На основании этих данных гражданка Голландии была арестована и созналась в содеянном.²

В последние годы становится все более актуальным применение современных компьютерных средств и технологий фиксации доказательственной информации при производстве следственных действий³, особенно проводимых при расследовании высокотехнологичных преступлений.

Весьма интересные перспективы открывает новая информационная технология, именуемая дистанционным зондированием Зем-

¹ См. подробнее: Корненко Н.А. Российские и международные криминалистические учения. – СПб.: Изд-во Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2004. С. 154-155. Мещеряков В.А. Преступления в сфере компьютерной информации: Основы теории и практики расследования. – Воронеж, 2002; Иванов А., Силантiev Д. Выемка электронной почты в сети Интернет // Законность, 2002. №2; Агибалов В.Ю., Мещеряков В.А. Механизм следообразования при использовании электронной почты // Воронежские криминалистические чтения: Сб. науч. трудов. Вып.10. – Воронеж, 2008. С. 8-19.

² <http://:crim-research/ru> (16 апреля 2004 г.). См. также: Ищенко Е.П. О некоторых подходах к выявлению и расследованию преступлений, совершаемых в виртуальном пространстве // Использование современных информационных технологий в правоохранительной деятельности и региональные проблемы информационной безопасности. Вып. VII: Сборник материалов науч.-практ. конф. – Калининград: Калининградский юрид. институт МВД России, 2006. С. 214-226.

³ См. об этом: Бирюков В.В. Указ соч. С. 159-210.

ли. В соответствии с Конвенцией о передаче и использовании дистанционного зондирования Земли из космоса, оно осуществляется в различных диапазонах электромагнитных волн и способствует определению местонахождения, описанию характера и изменений не только природных, но и антропогенных объектов. На деле это выглядит как большой цифровой фотоаппарат, выведенный на околоземную орбиту. Такие аппараты способны получать фотоснимки с линейным разрешением на местности до 2 м.

Эта дистанционная аппаратура, размещаемая на различных летательных устройствах: вертолетах, самолетах, космических спутниках, уже довольно активно используется в раскрытии и расследовании преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотиков. Запуск в 1998 г. на околоземную орбиту французского спутника "СПОТ" в рамках международной программы борьбы с наркоманией позволил обнаружить 75% опийных полей в районе "Золотого треугольника". С помощью принципиально новой аппаратуры, установленной на спутниках серии "Космос", можно производить так называемые многозональные съемки, охватывающие видимый и ближний инфракрасный диапазоны спектра электромагнитного излучения. Съемка со спутника значительно дешевле фотосъемки с самолета и осуществляется гораздо быстрее. Это позволяет оперативнее выявлять и уничтожать посевы наркотикосодержащих растений¹.

Комплекс дистанционного зондирования Земли состоит из системы технически взаимосвязанных и находящихся в режиме постоянного информационного обмена сегментов космического и наземного базирования. Объект идентификации характеризуется тем, что он представляет собой цифровой отпечаток исследуемой проекции как виртуальная математическая позиционная модель. В практике уже имели место случаи использования таких фотоснимков в качестве доказательств, фигурировавших в суде по делам об уничтожении и повреждении лесов, незаконном культивировании наркотикосодержащих растений, убийствах, незаконной добыче и контрабанде ценных видов животных и растений, угонах автотранспорта и др. Карты

¹ См.: Выявление и пресечение незаконного оборота наркотиков: справочник сотрудника органов наркоконтроля / С.Д. Демчук, И.С. Поликарпов, С.Г. Терещенко, В.А. Фадеев; Под общей ред. С.Г. Терещенко. - СПб.: Специальная Литература, 2006. С. 256.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

електронних снимков обеспечивают достаточную точность отображения интересующего следствие объекта, позволяют запечатлеть и воспроизвести его характерные признаки¹.

Обобщая все вышеизложенное, можно сделать обоснованный вывод, что на пути использования отечественной криминалистикой новых информационных технологий, в том числе связанных с сетью Интернет, сделаны лишь первые шаги. Преступники гораздо активнее осваивают виртуальную реальность, эксплуатируют ее в противоправных целях. Криминалистам – ученым и практикам – необходимо активизировать усилия по противодействию им, что будет способствовать совершенствованию практики раскрытия и расследования преступлений, в особенности их высокотехнологичных разновидностей.

В.В. Бирюков

кандидат юридических наук, доцент,
начальник кафедры криминалистики
*(Луганский государственный университет
внутренних дел имени Э.А. Дідоренко)*

**ЭВОЛЮЦИЯ ТЕРМИНОЛОГИИ И ПОНЯТИЙНОГО
АППАРАТА КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОГО УЧЕНИЯ,
В КОТОРОМ РАССМАТРИВАЮТСЯ ВОПРОСЫ
ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДАННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ
СИСТЕМ В РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ**

Достижения теории современной криминалистики трудно переоценить. При этом заметим, что результаты научных исследований, ориентированные на внедрение в практическую деятельность

¹ См. подробнее: Мироненко В.А., Штаб Т.А. Перспективы использования дистанционной макрофотографии в криминалистической технике // Актуальные проблемы борьбы с преступностью в Дальневосточном федеральном округе: Сб. мат. Всерос. науч.-практ. конф. В 2-х ч. / Под ред. Е.П. Кима. – Хабаровск: Дальневосточный юрид. институт МВД России, 2008. Ч. 2. С. 519-524; Шошин СВ. Некоторые проблемы использования возможностей мониторинга земной поверхности и окружающей среды в целях раскрытия и расследования тяжких преступлений // Современные проблемы применения новых технологий в раскрытии и расследовании преступлений: Мат. Всероссийск. науч.-практ. конф. – Калининград, 2006. С. 188-192.

или учебный процесс должны быть изложены доступным языком без недомолвок, иносказаний и аллегорий. Лишь при таком условии знания будут восприняты адекватно. По этому поводу А.В. Ищенко и С.В. Павлов говорят: "... криминалистика, осуществляя коммуникативную функцию, обязана не просто ограничиваться "инъекциями" в практическую сферу определенных порций новой информации. Она должна отвечать за то, чтобы эта информация была понятной практику, чтобы она эффективно усваивалась"¹. Говоря об обязательных требованиях, предъявляемых к учебнику криминалистики, А.Г. Филиппов подчеркивает: "... он должен быть написан хорошим языком, доступным студенту, без излишней усложненности, без чрезмерно длинных и запутанных определений, непонятных терминов и т.д."².

Сегодня еще нельзя уверенно сказать, что все теоретические разработки криминалистики изложены доступным и понятным языком. Как утверждают А.В. Колдин и О.А. Крестовников: "Неоднозначность терминологии, которая используется в учебной, монографической литературе и нормативных актах существенно осложняет как подготовку юристов, так и их профессиональную деятельность"³. Аналогичные суждения высказывают и другие авторы⁴.

Вышеизложенное вполне можно отнести к отдельному криминалистическому учению, в котором рассматриваются вопросы использования в расследовании учетно-регистрационных данных. Р. С. Белкин, характеризуя развитие учения о криминалистической регистрации, отмечал: "Учение о криминалистической регистрации относится к числу мало разработанных частных криминалистических теорий, хотя исторически элементы данного учения зародились

¹ Ищенко А.В., Павлов С.В. Проблемы предназначения криминалистики в современных условиях. - Запорожье, 2004. - С. 151 (укр.).

² Филиппов А.Г., Яблоков Н.П. Качественные учебники – основа высокого уровня юридического образования// "Российский следователь". 1999. №5. - С. 48 (с.47-52).

³ Колдин А.В., Крестовников О.А. Источники криминалистической информации. М.: "Юрлитинформ", 2007. - С. 9.

⁴ См. Стагус В.Ф. Криминалистика – наука о раскрытии, расследовании и предупреждении преступлений// Вестник криминалистики. Выпуск 2 (4). М.: "Спарк", 2002. - С.18; Бахин В.П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования. К. 1991. –С. 125 и др.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

еще до консолидации криминалистических знаний в самостоятельную науку"¹.

Заметим, что вовлечение учетно-регистрационных данных в практику борьбы с преступностью было инициировано необходимостью совершенствования этой практики, за счет возможности многократного использования информации о преступниках и иных объектах, связанных с преступной деятельностью. Как и большинство знаний и методов, которые используются наукой криминалистикой и практикой борьбы с преступностью, регистрация определенных объектов, сбор, систематизация и обработка соответствующей информации о них были заимствованы из других областей знаний и практической деятельности и приспособлены для решения задач в борьбе с преступностью.

Термины, которыми обозначается указанное учение и соответствующая деятельность представляли и сегодня представляют собой, как правило, сочетание двух и более слов. В начале слово "регистрация" использовалось в сочетании со словом, которое обозначало конкретный вид информации об объекте – "дактилоскопическая регистрация"², "основные способы регистрации", "вспомогательная система регистрации"³ и т.п. Слово "регистрация" в термине, по нашему мнению, на этапе становления учетной деятельности выражало ее сущность – фиксацию в определенных формах, сведений об объектах. Для того времени главной задачей было создание учетов преступников и других объектов данной категории, накопление информации о них, именно поэтому регистрация выдвигалась на передний план. Стартовав с регистрации какой-то отдельной информации об объектах, подлежащих регистрации (дактилоскопической, антропометрической), с учетом объединения знаний в отдельное учение, начинают использоваться и термином, который является общим для объектов данной регистрации. В качестве такового выбирают слово "уголов-

¹ Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. Том II Частные криминалистические теории М. 1978. - С. 144; Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частные теории. М.: Юрид. лит., 1987. - С. 161.

² См. Трегубов С.Н. Основы уголовной техники. - Петроград, 1915. - С. 281.

³ См. Якимов И.Н. Криминалистика. Руководство по уголовной технике и тактике. Новое изд. перепеч. с изд 1925 г. М.: "ЛексЭст", 2003. - С. 31-117.

ная", которое подчеркивает качественную сторону регистрации, указывает на признаки, присущие этой категории объектов, то, чем они отличаются от других. То, что сегодня практически не вызывает трудностей, на этапе становления уголовной регистрации было наиболее существенным. Вспомним, ведь основной проблемой того времени была именно идентификация преступников, скрывающих свои установочные данные, разумеется, – это и было основным аргументом создания сначала реестров, а затем учетов по собственным признакам (Бертильонаж, дактилоскопия). Со временем информация о преступниках расширяется, включаются сведения об их прошлой преступной деятельности, о способах совершения преступлений и т.д. Затем появляются и учеты похищенного имущества, а также предметов, которые преступники используют в качестве средств, облегчающих совершение преступления. Как видим, практически все названные объекты учета имели непосредственные связи с преступной, то есть криминальной деятельностью. Именно это, по нашему мнению, и стало главным аргументом для использования в термине слова "уголовная".

Длительный период термин "уголовная регистрация" был основным для определения учения и использовался в учебниках криминалистики вплоть до самой середины 70-х годов прошлого столетия¹, а некоторые ученые используют его и сегодня². На время становления указанной системы учетов он отображал их практическую сущность. В 1968 году А.Ю. Пересункин использует термин "уголовная регистрация (криминалистический учет)", ставя, по сути, знак равенства между уголовной регистрацией и криминалистическим учетом, дает соответствующее определение³. Аналогичный термин в 1973 году использует и А.И. Винберг⁴. Наряду

¹ См. Настольная книга следователя. Кол. авторов под общей редакцией Сафонова Г.Н. М. 1949. – С. 176.

² Шепитько В.Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник. – Харків: "Право", 2002. – С. 121; Криміналістика. К.: Видавничий дім "ІніОре" 2001. – С. 167; Шепитько В.Ю. Криміналістика. Курс лекцій Харьков. 2005. –С. 123; Криміналістика М.: "Юридическая литература" 1988. – С. 312; См.Ищенко Е.П., Девиков Е.И. Уголовная регистрация. Омск: Высшая школа МВД СССР, 1986.

³ Криміналістика. – М.: "Юридическая литература", 1968. – С. 249.

⁴ Криміналістика. – М.: "Юридическая литература", 1973. – С. 213.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

с этими в некоторых учебниках для обозначения соответствующих разделов используется термин "криминалистический учет"¹. Несомненно, необходимость совершенствования терминологии была вызвана состоянием самой учетно-регистрационной деятельности, которая уже не вмещалась в рамки уголовной регистрации. Одновременно с учетами объектов, непосредственно связанных с преступной деятельностью, появились учеты объектов, которые хотя и не имели никакой связи с таковой, однако создавали предпосылки для расследования преступлений. Также возникала необходимость размежевания учетов, предназначенных для создания условий в расследовании преступлений, от иных, имеющих другое целевое назначение. Эти качественные изменения удачно заметил Р.С. Белкин и предложил использовать для названия учения вместо термина "уголовная регистрация", термин "криминалистическая регистрация". Предоставляя зеленый свет термину "криминалистическая регистрация", Р.С. Белкин утверждает: "Акцент на криминалистический характер регистрации как криминалистического института подчеркивает ее качественный, а не количественный характер".² То есть он обращает внимание на качественные изменения, которые произошли в учении и деятельности. По сути, изменился его предмет. По мнению автора, термин "криминалистическая регистрация" должен был стать отправной точкой в унификации терминологии данного учения. Однако, как свидетельствуют приведенные выше результаты анализа развития и состояния учения и соответственно терминологии, надежды автора оправдались не в полной мере. Для наименования соответствующих разделов учебников и в частности науки, наряду с "криминалистической регистрацией" сегодня используются термины "уголовная регистрация", "криминалистические учеты". С 90-х годов прошлого

¹ Радянська криміналістика. Криміналістична техніка і слідча тактика. К.: "Вища школа" 1973. - С. 161; Курс криміналістики: В 3 т. Т.1. Общеетеоретические вопросы. Криминалистическая техника. Криминалистическая тактика/ Под ред. О.Н. Коршуновой и А.А. Степанова. - СПб.: Изд-во "Юридический центр Прес", 2004. - С. 439-440. (683с.)

² Белкин Р.С. Курс Советской криминалистики. Т.II. Частные криминалистические теории. М. 1978. - С. 149-150; Белкин Р.С. Криминалістика: проблеми, тенденції, перспективи. Общая и частные теории. - М.: Юрид. лит., 1987. - С. 165 (412с.).

столетия, как результат расширения информационного подхода в криминалистике, появляются термины "информационно-справочное обеспечение криминалистической деятельности. Криминалистические и вспомогательные учеты"¹, "информационно-справочное обеспечение криминалистической деятельности – криминалистическая регистрация"², "информационно-справочное обеспечение расследования"³. Причем определения информационно-справочного обеспечения ни в одном из указанных изданий авторы не дают, а всецело его отождествляют с криминалистической регистрацией. По этому поводу возникает вопрос: чем же было инициировано использование нового термина, если никто из авторов не дает определения его понятия, а полностью отождествляет его с уже существующими?

Анализ определений, приведенных в учебниках и пособиях, свидетельствует о том, что одни ученые рассматривают регистрацию (уголовную или криминалистическую) как деятельность, другие – как совокупность учетов, третьи – как криминалистическое учение, называя разделом криминалистической техники или криминалистики. В учебниках же она традиционно занимала и в большинстве случаев занимает место последнего раздела криминалистической техники. Однако, в учебнике под редакцией Филиппова А.Г. (2007 год) она отнесена в четвертый раздел, которому он дает название "Организация раскрытия и расследования преступлений"⁴.

Вышеизложенного достаточно, чтобы прийти к выводу о том, что сегодня мы имеем громоздкую совокупность (вряд ли можно ее назвать системой) знаний относительно регистрации информации об определенных объектах, имеющих криминалистическое значение, а также достаточно сложный понятийный и терминологиче-

¹ См. Криминалистика. Учебник. – М.: "БЕК", 1995. – С. 343-361.

² Криминалистика. – М.: "ЛексЭст", 2003. –С. 177-180.

³ Тищенко В.В., Аркуша Л.И., Плахотина В.Н. Криминалистика. Учебно-методическое пособие. – Одесса: "Феникс", 2007. – С. 30. (укр); Лысенко В.В. Криминалистическое обеспечение деятельности налоговой милиции: (теория и практика). Монография. – К.: Логос, 2004. – С. 119-153 (324с) (укр.); Черепукина Л.В. Организация досудебного расследования. Учебное пособие. Луганск. 2005. – С. 350-391.

⁴ Криминалистика: Учебник/ Под ред. А.Г. Филиппова. – М.: Высшее образование. 2007 (441с).

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ский аппарат. В этом учении даже для его названия в качестве термина используются четыре разных словосочетания. В тоже время, вопросам использования информации в расследовании в учении внимания уделяется мало, в большинстве учебников таковые вообще не рассматриваются.

Мы полностью поддерживаем и считаем своевременным высказывание Р.А. Усманова и А.А. Белякова, которые в унисон Р.С. Белкину, но уже в 2006 году, говорят в отношении данного учения: "Несомненно, оно требует дальнейшей разработки и, видимо, пока не может считаться полностью сложившейся теорией. В частности, до сих пор нет единого мнения относительно наименования данного учения – уголовная регистрация, криминалистическая регистрация, криминалистические учеты"¹. Добавим к перечисленным термин "информационно-справочное обеспечение криминалистической деятельности" и его модификации, которые в последние годы все чаще используются для названия этого учения.

Могут ли быть восприняты однозначно знания, которые являются продуктом такого учения и предназначаются для работников практических органов или для преподавания темы в курсе криминалистики курсантам или студентам? Могут ли быть они почвой для совершенствования учения? В качестве ответа на первый вопрос приведем результаты опроса практических работников, проведенного В.П. Бахиным. Из чего следует, что 67,4% следователей МВД и 60% следователей прокуратуры (из числа опрошенных) не могут пользоваться научными рекомендациями. Главной причиной этого является сложность восприятия их содержания, что связано с манерой изложения материала². Отвечая на второй вопрос, нельзя не согласиться с тем, что учение нуждается в существенном пересмотре и совершенствовании. Для подтверждения этого приведем результаты анкетирования, которое было проведено автором в течении 2005 – 2008 годов. Согласно ему, 732 (87,5%) из опрошенных 834 работников практических подразделений МВД Ук-

¹ Беляков А.А., Усманов Р.А. Криминалистическая регистрация. – Ростов-на-Дону: "Феникс", 2006. – С. 43.

² Бахин В.П. Следственная практика: проблемы изучения и совершенствования. – К., 1991. – С. 125.

раины и Российской Федерации и 116 (65,1%) из 178 опрошенных лиц научно-педагогического персонала кафедр криминалистики высших учебных заведений Украины и Российской Федерации считают тему "Организация учетно-регистрационной деятельности и использования учетных данных в расследовании" одной из самых сложных для освоения и преподавания.

При этом уместным будет отметить, что в последние годы в науке все чаще принимаются попытки рассматривать в рамках указанного учения возможность использования в расследовании сведений из информационных систем, принадлежащих другим ведомствам. По нашему мнению, это то направление, к которому науку криминалистику просто подвела современная практика расследования преступлений. Сложно осознавать, но прав В.Я. Колдин говоря: "Методы ... криминалистики и ее отрасли формируются стихийно, единая система науки отсутствует, а ее содержание пассивно отражает складывающиеся в практической деятельности приемы исследования вещественных доказательств и производства следственных и розыскных действий"¹.

Мы в полной мере осознаем и поддерживаем точку зрения Р.С. Белкина, который о смене терминологии говорит: "Замена существующего термина (терминов) новыми представляется действительно оправданной только в случае, когда новый термин представляет новое определение понятия, содержание которого изменилось или существенно уточнено"².

Сущность предлагаемого подхода заключается в теоретическом обосновании целесообразности и особенностей использования в расследовании преступлений учетно-регистрационных данных информационных систем независимо от их ведомственной принадлежности и прямого целевого назначения. Речь идет о новых качественных изменениях в деятельности и, соответственно, в учении. При этом накопленные теоретические знания учения "криминалистическая

¹ Колдин В.Я. Анализ информационно-познавательной структуры расследования преступлений. // Колдин В.Я., Полевой Н.С. Информационные процессы и структуры в криминалистике. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1985. - С. 10.

² Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. Общая и частные теории. - М., 1987 - С. 100; См: Белкин Р.С., Винберг А.И. Криминалистика. Общетеоретические проблемы. М.: "Юридическая литература", 1973 - С. 242.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

регистрация" должны занять свое место в системе учения "информационно-справочное обеспечение расследования преступлений".

Необходимость использования в расследовании сведений из информационных систем независимо от их ведомственной принадлежности и прямого целевого назначения логически вытекает из того, что объектами любого учета выступают разнообразные предметы материального мира, люди, события. При этом информация о них отображается, и, соответственно, рассеивается по самым разным по целевому значению и ведомственной принадлежности, информационным системам, в том числе и криминалистическим.

В последние годы в различных учебных и научных изданиях авторы все чаще предлагают использовать в процессе расследования сведения из информационных систем некриминалистического значения, вне зависимости от их ведомственной принадлежности¹.

В одном из последних учебников, который вышел в 2008 году под общей редакцией А.Ф. Волынского и В.П. Лаврова, глава 16 называется "Криминалистические информационно-поисковые системы"². Где автор главы А.Ф. Волынский предлагает рассмотреть современные информационно-поисковые системы не только криминалистического назначения, но и другие ИС МВД.

¹ См. Криминалистика: Учебник/ Под редакцией док. юрид. наук, профессора Закатова А.А., док. юрид. наук, профессора Смагоринского Б.П. -М.: ИМЦ ГУК МВД России, 2003. - С. 99-110. (432с); Корниенко Н.А. Российские и международные криминалистические учеты. - СПб.: Издательство Р. Асланова "Юридический центр Пресс", 2004. - С. 29. (337 с.); Бурнашев Н.А., Миловицова А.А. Организация, ведение и использование криминалистических учетов - объектов баллистики // Проблемы криминалистики: сб. науч. трудов Вып.5 - Минск: Акад. МВД Респ. Беларусь, 2007. - С. 74 (с.74-82); Усманов Р.А. Вневедомственные учеты как источник уголовно-релевантной информации // Информационно-справочное обеспечение расследования преступлений. Вестник Луганского государственного университета внутренних дел имени Э.А. Дидоренко. Спец. выпуск № 5. - Луганск, 2008. - С. 91. (с. 90-93); Беляков А.А., Усманов Р.А. Криминалистическая регистрация. Ростов-на-Дону: "Феникс", 2006. - С. 50-51.; Ищенко Е.П., Ищенко П.П. Понятие и структура информационного обеспечения следственной деятельности // Информационно-справочное обеспечение расследования преступлений. Вестник Луганского государственного университета внутренних дел имени Э.А. Дидоренко. Спец. выпуск №5. - Луганск, 2008. - С. 7 (с. 3-12) и др.

² Криминалистика: учебник для студентов юридических вузов / Под редакцией А.Ф. Волынского, В.П. Лаврова. - М.: ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008. -С.318 (943с.).

Даже короткого взгляда на сказанное достаточно для вывода о том, что практика расследования преступлений не может ограничиваться использованием информации лишь одной категории учетов - криминалистических, хотя и созданных непосредственно для ее обеспечения. Постоянно возникает необходимость в использовании самой разнообразной информации относительно объектов, которые попадают в сферу расследования. В науке предпринимаются попытки исправить такое положение, об этом свидетельствует расширение предмета учения в рассмотренных последних трудах. Как свидетельствует та же практика, информация, потребность в которой может возникнуть в процессе расследования, может быть найдена в любых информационных системах независимо от их основного целевого назначения и ведомственной принадлежности.

В связи с этим, можно констатировать, что предмет отдельного криминалистического учения уже выходит за рамки криминалистической регистрации, как в свое время вышел за рамки уголовной. Соответственно, нуждается в пересмотре и система учения, и его терминологический аппарат. Термины, которые используются для названия учения, будь то "уголовная" или "криминалистическая регистрация", или их модификации типа "информационно-справочное обеспечение - уголовная регистрация", сегодня уже не могут быть принятыми, т.к. они сужают его предмет и в некоторой степени стоят преградой на пути его развития. Нужен обобщающий термин, который отражал бы содержание учения, допускал рассмотрение основ и принципов построения любых информационных систем независимо от их ведомственной принадлежности и основного назначения, а также тактические особенности поиска, получения информации из этих систем и использования ее в расследовании. Полагаем, для названия такого учения может подойти термин "информационно-справочное обеспечение расследования преступлений" без каких-либо уточнений и ограничений. Именно в таком виде он, по нашему мнению, реально охватывает содержание и задание учения.

Среди задач, подлежащих разрешению, следует выделить: определение предмета указанного учения; определение его понятия, а также других понятий, которые являются необходимым инструментарием развития учения; определение его системы; разработ-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ка нової, а також совершенствование существующей терминологии и понятийного аппарата учения; очерчивание задач научного и прикладного характера, решение которых на него возлагается; рассмотрение вопросов организационно-правового обеспечения функционирования информационных систем и правового статуса полученной из них информации; рассмотрение тактических особенностей получения и использования учетной информации в расследовании; перспективы развития учения и систем информационного обеспечения расследования, роль и место автоматизированных информационных систем, перспективы их интеграции и др. При создании криминалистических методик расследования преступлений вопросы относительно возможности получения и использования информации из определенных информационных систем должны рассматриваться с учетом составленных типичных следственных ситуаций¹. По нашему мнению, они должны занять свое конкретное место в каждой криминалистической методике. Сегодня это один из реальных резервов совершенствования криминалистических методик расследования.

На наш взгляд, наиболее точным будет следующее определение: *информационно-справочное обеспечение расследования преступлений – это криминалистическое учение, предметом которого являются знания об организации и функционировании информационных систем независимо от их основного назначения и ведомственной принадлежности, порядок получения учетной информации и особенности ее использования в расследовании.*

При этом следует отметить, что информационно-справочное обеспечение расследования в криминалистике целесообразно рассматривать в трех взаимосвязанных и взаимообусловленных аспектах: 1) как частное криминалистическое учение, составляющую науки криминалистики, главной задачей которого является обобщение практики, разработка и совершенствование теории учения, передача результатов научно осмысленных и обоснованных нара-

¹ См. Ялышев С.А. Криминалистическая регистрация: проблемы тенденции, перспективы. М.: Академия управления МВД России, 1997. – С. 95; А.Э. Волкова К вопросу об информационном обеспечении следственных действий // Информационно-справочное обеспечение расследования преступлений. Вестник Луганского государственного университета внутренних дел имени Э.А. Дидоренко. Спец. выпуск №5. – Луганск, 2008. – С. 153. (с.151-157).

боток и знаний для внедрения в практическую деятельность из расследования преступлений и в учебный процесс; 2) как составляющую дисциплины криминалистики, назначением которой является передача знаний лицам, изучающим криминалистику, объем таких знаний определяется программами подготовки или переподготовки определенной категории будущих юристов и работников практических подразделений; 3) как практическую деятельность, связанную с получением и использованием сведений из информационных систем непосредственно при расследовании преступлений.

В системе дисциплины "Криминалистика" знания об информационно-справочном обеспечении расследования преступлений, как правило, занимают место последней темы раздела криминалистической техники. По нашему мнению, рациональным является предложение А.Г. Филиппова и других авторов, предлагающих рассматривать их в разделе "Организация раскрытия и расследования преступлений"¹. Однако, являясь сторонником традиционной системы криминалистики, которая включает четыре раздела, мы предлагаем рассматривать ее в разделе криминалистическая тактика в ее общих положениях, наряду с планированием расследования, учениями о версиях и следственных ситуациях и др. Именно с таких позиций мы и сформулировали определение информационно-справочного обеспечения как составляющей дисциплины криминалистики: *информационно-справочное обеспечение расследования – это раздел криминалистической тактики, в котором изучаются основы строения и функционирования информационных систем, тактика поиска и получения информации из них, а также особенности ее использования в расследовании преступлений.*

В практической деятельности по расследованию преступлений знания и достижения отдельного криминалистического учения информационно-справочное обеспечение расследования находят свое отражение в конкретном ее направлении, а именно в деятельности

¹ Филиппов А.Г. О системе советской криминалистики // Предмет и система криминалистики в свете современных требований. Сборник научных трудов. - М., 1988. - С. 85 (с.84-87); Бурнашев Н.А., Миловицова А.А. Организация, ведение и использование криминалистических учетов объектов баллистики // Проблемы криминалистики: сб. науч. трудов Вып.5 - Минск: Акад. МВД Респ. Беларусь, 2007. - С. 74 (с.74-82).

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

по выявленію и получению соответствующей информации относительно определенных объектов из информационных систем, а также особенностях ее использования для решения конкретных задач в процессе расследования. Исходя из этого, как практическую деятельность его можно определить следующим образом: *информационно-справочное обеспечение расследования – это деятельность субъектов расследования, направленная на поиск и получение, а в необходимых случаях обновления и корректировку информации, содержащейся в информационных системах, независимо от их ведомственной принадлежности, с целью использования ее в процессе расследования преступлений.*

Давая такое определение понятия деятельности мы не стремились к его ограничению какими-то конкретными рамками, существующими методиками, нормативным урегулированием и др. Именно поэтому оно и не содержит дополнительных высказываний, таких как: "урегулированная действующим законодательством", "основанная на знаниях и практическом опыте" и др. Аналогично можно сказать и об определениях отдельного криминалистического учения и дисциплины. Разумеется, приведенные дефиниции не являются чем-то застывшим, и мы допускаем, что при наличии оснований в дальнейшем они могут быть усовершенствованными или переформулированными.

С.М. Колотушкин

доктор юридических наук, профессор,
начальник кафедры криминалистической техники
(Волгоградская академия МВД России)

А.И. Галай

соискатель кафедры криминалистики
(Краснодарский университет МВД России)

**СИСТЕМА ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОГО
ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАСКРЫТИЯ И РАССЛЕДОВАНИЯ
ПРЕСТУПЛЕНИЙ**

Выделяя информационно-аналитическое обеспечение как самостоятельный вид деятельности необходимо раскрыть его содержание

и структуру. По нашему мнению информационно-аналитическое обеспечение представляет собой совокупность мероприятий, позволяющих снизить степень внезапности совершения преступлений, а также создать благоприятные условия и существенно повысить эффективность их раскрытия и последующего расследования. По мере развития криминалистики как области научных знаний постоянно совершенствовалось обеспечение различной деятельности, связанной с профилактикой и расследованием преступлений. При этом одни виды обеспечения с течением времени перерастали рамки обеспечивающих мероприятий и включались в самостоятельные отрасли криминалистики. Так, например, было с криминалистической фотографией, эволюция развития которой перешла от вида обеспечения в отдельный раздел криминалистической техники.

Некоторые виды обеспечения по мере своего развития сближались с другими и, обогащаясь новым содержанием, выражались в новое направление обеспечения. Так происходило развитие технико-криминалистического обеспечения.

В современных условиях развития науки возникновение нового научного направления, учения или отдельного теоретического построения, неизбежно связано с обоснованием необходимости и целесообразности решения выдвинутых задач. Решение научных проблемы принято разделять на уровни глобальных (фундаментальных) научных проблем и прикладных научных задач. Отсюда исходное "членение" науки – выделение ее в структуре фундаментальных и прикладных исследований, фундаментальных и прикладных наук.¹ Фундаментальная наука сосредотачивает свои усилия на выяснении основных законов, основных принципов природы. Наука прикладная ставит перед собой задачу решения узкой конкретной проблемы в непосредственной связи с материальными интересами общества.

На этом фоне фундаментальные и прикладные исследования различаются по своим целям и задачам. Фундаментальные науки дают нам общее знание и понимание принципов строения и эволюции мира. Они вырабатывают базовые модели познания разнообраз-

¹ Горохов В.Г. Концепция современного естествознания и техники: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2000, – С. 25.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ных и обширных областей действительности. Обуславливая разработку исследований в достаточно широкой области явлений, фундаментальная наука определяет тем самым общие особенности постановки и методы решения обширного класса исследовательских задач. Разработка же прикладных наук всегда связана с решением практических задач. Прикладные науки лежат на пути от фундаментальных наук к прямым практическим приложениям.

Система информационно-аналитического обеспечения в целях раскрытия преступлений, это, по нашему мнению, элемент криминалистики, касающийся такой ее отрасли как криминалистическая техника, а конкретно – разделы дактилоскопии, криминалистического оружиеведения, системно связанных с оперативно-розыскной деятельностью.

Главным содержанием предлагаемого вида обеспечения должна стать информация, систематизированная для анализа широкого круга событий и данных, тем или иным образом касающихся преступной деятельности. В перечень таких данных могут входить данные о разных группах лиц и организаций, оружии и взрывчатых веществах, технологиях и транспорте, сведения о финансовой деятельности и многие другие данные.

История знает подобные прецеденты сосредоточения информационно-аналитических усилий и ресурсов в борьбе с преступностью. Так в начале XIX века в России, захлестнувшую волной террористических актов, организуемых анархистами, эсерами и другими революционно настроенными партиями и организациями, в рамках политического сыска были созданы аналитические отделы. Они занимались анализом информации, поступающей из самых различных источников. По воспоминаниям современников тех событий аналитические отделы больше напоминали читальные залы, где в тишине залов умудренные мужи пересматривали газеты революционных издательств, а также европейскую прессу, изучали финансовую деятельность отдельных организаций, издательств и банков и многое другое.

Различия между фундаментальными и прикладными исследованиями лежат в особенностях выбора направлений и объектов исследования. В фундаментальной науке выбор проблем определяется, прежде всего, внутренней логикой ее развития и возмож-

ностями ее осуществления на современном этапе развития общества. В прикладных науках выбор проблем и объектов исследования определяется воздействием запросов общества – технических, экономических и социальных задач. Вне всяких сомнений, что предлагаемой системы регистрации оперативно и криминалистически значимой информации такого рода запросом стала очевидная необходимость эффективного обеспечения раскрытия преступлений. Для этого необходимо объединить знания в самых различных областях прямо или косвенно касающихся организации преступной деятельности, в том числе и в сфере экономики.

В наше время "нам кажется, можно говорить о расцвете особой стадии в научно-исследовательской цепи, промежуточной между фундаментальной наукой и прямым внедрением". В прикладных научных исследованиях центр тяжести все же лежит на понятии "наука", а не на понятии "приложения". Результаты прикладных наук предваряют собой разработку приложений, но не наоборот.¹ Следует отдельно выделить проблемы, обусловившие необходимость интеграции различных областей знаний в отдельное теоретическое построение – обоснование новой формы информационно-аналитического обеспечения.

Во-первых, это значительное количество преступлений, которые наблюдаются в России последнее десятилетие.

Во-вторых, на сегодняшний день в правоохранительных органах учеты лиц, объектов и событий не решают задач анализа преступной активности, закономерностей проявления той или иной преступной деятельности как системы.

В-третьих, в настоящее время в правоохранительных органах отсутствует аналитическая форма работы с объектами, вовлеченными в орбиту преступной деятельности как информационного канала обеспечения правоохранительной деятельности.

С одной стороны, являясь элементами криминалистики и оперативно-розыскной деятельности, предлагаемая система отражает ее "синтетический, интегральный"² характер, объединяя в себе раз-

¹ Горохов В.Г. Концепция современного естествознания и техники: Учебное пособие. – М.: ИНФРА-М, 2000. – С. 25.

² Белкин Р.С. Курс криминалистики Т.1. – М. 1977. – С. 168.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

нообразные области естественных и технических наук. С другой стороны, рассматривая ее предназначение и правовую базу, сферу предмета и объектов криминалистического знания, а также приспособленность средств и методов естественных и технических наук к условиям уголовно-процессуальной деятельности, предлагаемый вид аналитического учета рассматривается как **правовая** область знаний. При кажущейся отдаленности определенной группы закономерностей возникновения информации о событии преступления, от сферы правовых явлений (технические и тактико-специальные вопросы), все же они порождены правовой сутью и реализуются в сфере правовых отношений.

Предлагаемая система информационно-аналитического обеспечения охватывает объекты и процессы, как преступной деятельности, так и деятельности правоохранительных органов по их расследованию. Поэтому, рассматриваемые в рамках представленной системы закономерности органически связаны с юридической, правовой сферой их отражения.

Вопрос о сущности любого теоретического построения связан с оценкой его служебных функций. Для разрабатываемой системы информационно-аналитического обеспечения такими функциями являются разработка методов и средств получения, переработки, анализа и реализации информации, способствующей раскрытию преступлений. Теоретическая часть информационно-аналитического обеспечения аккумулирует в себе широкую область естественных и правовых наук, опираясь при этом на нормы уголовного, уголовно-процессуального и других законов. В связи с этим, использование приемов, средств и методов сбора информации, ее переработки и получения новой информации прямо или опосредованно приобретают функциональный характер.

Правовой базой создаваемой информационно-аналитической базы служат Закон об ОРД, Уголовно-процессуальный кодекс, Закон "О государственной судебно-экспертной деятельности в Российской Федерации", а также нормативные акты, касающиеся ведения криминалистических и оперативно-справочных учетов.

Любая отрасль или элемент научных знаний представляет собой систему, которая может быть рассмотрена в двух основных ас-

пектах – как область научных знаний и как научная деятельность. В качестве системы научных знаний она характеризуется относительно однородным и объединенным тематической и проблемной общностью научных разработок. Такие разработки в отношении предлагаемой концепции, касаются теоретических основ формирования и использования любых массивов баз данных с одной стороны, и вопросов знания тактики и организации преступной деятельности, – с другой. В плане же научной деятельности отдельная отрасль научных знаний представляет собой социальную систему применительно к сложившемуся научному сообществу, в разной степени касающемуся данной проблемы, и состоящему из различных групп специалистов, ученых и организаций. Именно на пересечении этих взаимосвязанных систем и рождается новое теоретическое, научно обоснованное построение.

Конструирование новой теории как элемента сложившейся системы криминалистики, есть возникновение нового знания, поэтому предлагаемая концепция информационно-аналитической базы как целостная система научных взглядов, нуждается в анализе ее генезиса и структуры. Системно-структурный анализ является существенным (постановочным) элементом общей теории и предметной части представленной области научных знаний.

Разработка любой научной теории, в том числе и рассматриваемой нами в отношении информационно-аналитической системы, неизбежно связана с анализом ее методологии, ее мировоззренческой сущностью. По мнению многих ученых методология науки может быть общей и частной. Общая методология охватывает принципы материалистической диалектики, теории научного познания. Частная методология основывается на законах отдельных наук. Методология конкретной научной дисциплины обладает системой основополагающих идей, взглядов и подходов в определенной или нескольких областях знаний. Частное теоретическое построение, как правило, не имеет самостоятельно выраженной методологии. Здесь используется принятая методология, обслуживающая выделенную отрасль знаний.

В нашем случае такой областью знаний является криминалистика и оперативно-розыскная деятельность. В тоже время, следует

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

выделить мысль о том, что для решения своих задач, даже отдельное научное построение выражается через систему теоретических обобщений, принципов, специфических методов и методик исследований. Эта теория объединяет методологические подходы криминалистики, оперативно-розыскной деятельности и наук, связанных с теорией и информационными технологиями создания и обработки массивов баз данных.

Комплекс принципов и подходов, заимствованных из правовых дисциплин объединяет: объект познаний – преступная деятельность, событие преступления и лицо его совершившее; согласованность процесса познания с законными его формами; цель исследований – установление фактов, событий, лиц и объектов; субъект познания – процессуально уполномоченное лицо; осуществление процесса познания в условиях противодействия или в условиях риска.

Область знаний в сфере информационных технологий в предлагаемой нами системе реализует закономерности сбора, накопления и обработку массивов баз данных. Это касается системы реализации математического анализа, правил и порядка исследования исходных данных их структурирования, вычленение информационных пиков (сопоставление совпадающих или близких однородных данных) и формулирование выводов.

В ходе сбора и анализа информации относительно преступной деятельности решаются следующие основные задачи:

- построение логической схемы, связывающей отдельные информационные блоки;
- конструирование отдельных моделей преступной деятельности;
- прогнозирование преступной деятельности;
- обоснование потребности в недостающей информации;
- определение приоритетных направлений поиска новой информации.

Таким образом, вполне допустимо говорить о конкретном информационном обеспечении с применением технико-криминалистических средств и методов в решении следующих вопросов:

- выбор субъектов сбора информации, их компетенции;

- определение сроков, порядка и способов получения, фиксации, обработки и систематизации получаемой информации;
- анализ информации в рамках определенной процедуры с применением типовых методик и привлечением соответствующих специалистов;
- организация использования результатов анализа информации в практической деятельности правоохранительных органов в рамках оперативно-розыскных мероприятий и следственных действий.

Таким образом, предлагаемая система информационно-аналитического обеспечения раскрытия преступлений имеет объективно выраженную предметную область, структуру и методическую базу, использует принятые в криминалистике (криминалистической регистрации) и оперативно-розыскной деятельности методологические основы и принципы. Предлагаемое теоретическое построение охватывает широкую область, связанную с теориями криминалистики, криминалистической регистрации, оперативно-розыскной деятельности, судебной экспертизы и информатики.

В.В. Коваленко

кандидат юридичних наук, доцент,
заступник начальника кафедри криміналістики
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ВИКОРИСТАННЯ НАТУРНИХ КОЛЕКЦІЙ ЗРАЗКІВ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ І БОЄПРИПАСІВ ПРИ ПРОВЕДЕННІ СУДОВО-БАЛІСТИЧНИХ ЕКСПЕРТИЗ

При проведенні судово-балістичних експертиз часто виникає необхідність у використанні довідкових даних, що містяться у спеціальній літературі, а також у відповідних інформаційно-довідкових фондах. Систематизація та зосередження об'єктів або відомостей про них здійснюється у вигляді картотек, колекцій натурних об'єктів, інформаційно-пошукових систем тощо.

Як свідчить експертна практика використання у якості довідкового матеріалу описів або фотографічних зображень зразків вог-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

непальної зброї та боєприпасів є доволі складним і недостатньо результативним. Це зумовлено, перш за все, тим, що конструкції пістолетів, револьверів, куль та гільз переважно є типовими, тому за описами або фотографічними зображеннями встановити усі наявні в них відмінності важко. Більш ємними в інформаційному плані є натурні колекції зразків вогнепальної зброї та боєприпасів, які згідно наказу МВС України від 30 серпня 1999 р. № 682 "Про затвердження Настанови про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України" відносяться до інформаційно-довідкових обліків і можуть вестися в підрозділах ДНДЕКЦ та НДЕКЦ ГУМВС, УМВС, УМВСТ¹.

Розгляду питань, пов'язаних з функціонуванням та особливостями використання натурних колекцій зразків вогнепальної зброї та боєприпасів приділяли увагу С.В. Грінченко, П.М. Заблоцький, В.В. Кубанов, Г.І. Курін, В.В. Степанов й інші автори. Проте багато аспектів, пов'язаних з використанням даних колекцій під час проведення судово-балістичних експертиз залишаються недостатньо вивченими або дискусійними, що й обумовлює актуальність даної проблеми.

Слід мати на увазі, що в ході проведення експертних досліджень інформаційно-довідкові колекції натурних зразків стандартної вогнепальної зброї і боєприпасів відіграють допоміжну роль. Вони комплектуються, як правило, об'єктами та даними які безпосередньо не пов'язані з подією злочину і отримані в результаті накопичення відомостей інформаційного характеру. За своєю процесуальною природою зразки з натурних колекцій не відповідають ні речовим доказам, ні зразкам для порівняльного дослідження. По суті, їм відведена роль "еталонів", і служать вони для визначення відповідності властивостей досліджуваних об'єктів певним стандартам².

Вивчення експертної практики та спеціальної літератури свідчить, що натурні колекції вогнепальної зброї і боєприпасів при

¹ Див.: Про затвердження Настанови про діяльність експертно-криміналістичної служби МВС України: Наказ МВС України від 30 серпня 1999 р. № 682.

² Див.: Кубанов В.В., Степанов В.В. Криминалистические учеты огнестрельного оружия и следов его применения. – М.: Изд.-во "Юрлитинформ", 2008. – С. 130.

проведенні судово-балістичних експертиз використовуються для вирішення наступних завдань:

- встановлення виду, моделі, зразка досліджуваного екземпляра зброї або боеприпасу. В експертній практиці мають місце випадки, коли на дослідження надходить зброя, боеприпаси або стріляні гільзи і кулі відомості про які в доступній довідковій літературі обмежені або взагалі відсутні. При цьому порівняння об'єктів, що надійшли на дослідження, із зразками, розміщеними в колекціях є єдиним способом встановлення необхідних даних.

Встановивши збіг конструктивних ознак порівнюваної зброї експерт має здійснити розбирання як досліджуваного так і еталонного екземплярів, порівнюючи, при цьому, конструкцію і розміри деталей. На підставі виявлених комплексів ознак експерт доходить до відповідного висновку.

Таким чином, використання натурних зразків вогнепальної зброї та боеприпасів дає можливість компенсувати недолік інформації в довідкових матеріалах;

- встановлення факту та способу внесення змін в первинну конструкцію досліджуваного екземпляра зброї. Найчастіше дане питання вирішується відносно газової, стартової та травматичної зброї, переробленої з метою забезпечення можливості здійснення пострілів боеприпасами. Для вирішення цього питання колекційний зразок зброї має бути розібраний з метою виявлення особливостей конструкції каналу ствола та інших частин і деталей, що дозволить дати відповідь на питання: чи не вносилися зміни в конструкцію каналу ствола; якщо так, то які саме; чи не замінювався сам ствол; яка повинна бути первинна конструкція розсікача в газовій зброї; чи не піддавалися зміні камери барабана револьвера тощо.

У разі надходження на дослідження екземплярів зброї із знищеними маркувальними зображеннями колекційні зразки зброї можуть стати у пригоді для визначення місць їх нанесення, що надалі дасть можливість встановити первинний зміст знищених зображень;

- компенсування в конструкції досліджуваної зброї деталей, вузлів або механізмів які відсутні чи пошкоджені. У випадках,

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

коли на експертне дослідження представлено екземпляр зброї у якому відсутні або несправні деякі деталі (бійок, курок, бойова пружина тощо) ці деталі можуть бути замінені запозиченими із відповідних моделей колекційних зразків, що дасть можливість перевірити роботу інших деталей та вузлів; отримати експериментальні зразки куль або гільз для подальшого порівняльного дослідження; встановити придатність зброї до здійснення окремих пострілів; визначити характеристики боеприпасів тощо. Факт заміни деталей має бути зазначений у висновку експерта;

- встановлення факту справності і придатності до стрільби досліджуваних патронів. Згідно чинної методики дослідження¹ головним критерієм для випробування патрона на справність і придатність до стрільби є здійснення експериментальних пострілів. Для цього необхідно використовувати зброю тільки того виду, для стрільби з якого досліджувані патрони призначені. Зброя має бути справною і мати малозношений канал ствола.

З цією метою необхідно використовувати відповідний зразок вогнепальної зброї з натурної колекції, про що слід вказати у висновку експерта.

Важливе значення при проведенні судово-балістичних експертиз мають натурні колекції зразків саморобної вогнепальної зброї. Виходячи з п. 6.1.3.1.2. та 6.1.3.2.2. Наказу МВС України № 682 від 30.08.1999 р. дані колекції також віднесені до інформаційно-довідкових. Такої ж точки зору дотримуються й деякі автори².

Зразки саморобної зброї, що використовуються злочинцями, нерідко мають єдине джерело походження (виготовлення) (майстерня, окремий виготівник тощо) і виготовлені, зазвичай, з використанням металоріжучого обладнання. Ознаками, що вказуватимуть на використання при виготовленні різних екземплярів зброї одного й того ж виробничого устаткування найчастіше є: викорис-

¹ Див.: Методика встановлення належності об'єкта до бойових припасів вогнепальної стрілецької зброї та його придатності для стрільби. Схвалено КМР ДНДЕКЦ МВС України (протокол № 7 від 15.04.2004 р.), а також рішенням секції НКМР МЮ України з проблем трасології та судової балістики (протокол від 24.05.2006 р.).

² Див.: Кубанов В.В., Степанов В.В. Криміналістические учеты огнестрельного оружия и следов его применения. – М.: Изд.-во "Юрлитинформ", 2008. – С. 138.

тання конструктивно схожих деталей; характер обробки цих деталей; однакові конструктивні рішення. Натурні колекції саморобної вогнепальної зброї дозволяють експерту здійснити порівняльне дослідження вказаних ознак за результатами якого зробити висновок про єдине джерело походження (виготовлення). Крім того, урахування особливостей її кримінальної комплектації, способів і прийомів здійснення саморобної підгонки і збирання зброї дають можливість об'єднання низки кримінальних справ в одне провадження, а відповідно, й встановлення місць локалізації незаконного виготовлення зброї, відслідковування зв'язків злочинних угруповань по виготовленню і збуту зброї, регіону розповсюдження саморобної вогнепальної зброї¹.

У зв'язку з зазначеним експертам слід ретельно досліджувати ознаки саморобної вогнепальної зброї, що надходить на дослідження, та порівнювати їх з ознаками зразків, що входять до натурної колекції². При досягненні позитивного результату експерт складає довідку, в якій зазначає, що порівнювані об'єкти мають єдине джерело походження (виготовлення). Дана довідка є підставою для призначення слідчим ідентифікаційної судово-балістичної експертизи висновок якої відповідно до ч. 2 ст. 65 КПК України, буде джерелом доказів.

Зважаючи на викладене вважаємо, що натурні колекції зразків саморобної вогнепальної зброї слід віднести до оперативно-пошукових обліків, оскільки їх комплектація здійснюється на основі об'єктів, вилучених по кримінальних справах. Їх завданням, на відміну від інформаційно-довідкових колекцій вогнепальної зброї промислового виготовлення, є **встановлення єдиного джерела походження (виготовлення) саморобної вогнепальної зброї за конструкцією, матеріалами, що використані при виготовленні, а також**

¹ Див.: Заблоцкий П.Н. Использование коллекции самодельного огнестрельного оружия в раскрытии преступлений, связанных с незаконным оборотом огнестрельного оружия // Экспертиза на службе следствия: Тез. докл. науч. - практ. конф. / Волгоградский юридический институт МВД РФ. - Волгоград, 1998. - С. 94.

² Див.: Заблоцкий П.Н., Курин Г.И., Гринченко С.В. Перспективы совершенствования криминалистической регистрации с учетом современных особенностей преступности и борьбы с нею. - Учебно-методическое пособие. - Волгоград, 2007. - С. 33.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

за слідами виробничих механізмів, що забезпечує виявлення, розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з виготовленням та використанням саморобної вогнепальної зброї. З метою більш ефективного використання можливостей натурних колекцій зразків саморобної вогнепальної зброї було б доцільним розробити та затвердити у встановлено порядку відомчу інструкцію щодо їх формування та використання в розслідуванні.

Підводячи підсумки викладеному слід зазначити, що використання натурних колекцій зразків вогнепальної зброї і боєприпасів при проведенні судово-балістичних експертиз має істотне значення, полегшує роботу експерта, прискорює вирішення поставлених перед ним завдань. У зв'язку з цим необхідно ретельніше комплектувати експертні фонди натурними зразками вогнепальної зброї і боєприпасів.

Т.П. Бирюкова

кандидат юридических наук,

доцент, начальник адьюнктури

*(Луганский государственный университет
внутренних дел имени Э.А. Дидоренко)*

**ЗНАЧЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ
ИНФОРМАЦИОННЫХ И АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ
ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ В РАСКРЫТИИ
И РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ**

Раскрытие, расследование преступлений, наказание виновных за содеянное – одна из первоочередных задач органов внутренних дел на современном этапе, как впрочем и на протяжении всего периода существования человечества.

В этой деятельности особую роль играет уровень информационного обеспечения уполномоченных на то лиц криминалистически значимой информацией о деянии, лицах, следах, предметах и т.д. Не секрет, что в любом направлении человеческой деятельности существует уровень, на котором подводятся и оцениваются ре-

зультаты предыдущих достижений, их потенциал и определяют направления и пути их использования для решения конкретных результатов этой деятельности. Не является исключением и информация, которая становится известной в процессе расследования преступлений из разнообразных информационных систем.

Оперативное получение таких сведений во многом зависит от эффективного использования учетов различных объектов, находящихся свое отражение в информационной системе. В ней сконцентрирована определенная информация, относящаяся к сфере деятельности правоохранительных органов и имеющих отношение к раскрытию и расследованию преступлений.

Эта информация отображена определенным способом на определенных носителях и имеет конкретное целевое назначение – способствовать раскрытию преступлений.

Таким образом, криминалистическая регистрация помогает не только оперативно раскрывать и расследовать преступления, но и анализировать данные о преступности, организовывать действенную профилактическую работу. Совершенствование деятельности органов внутренних дел предполагает быстрое получение достоверных сведений об объектах, подлежащих регистрации. Эти сведения должны индивидуализировать расследуемое преступление и личность виновного, помогать в выявлении связей между материальными и идеальными следами преступления. Автоматизированные информационно-поисковые и справочные системы наряду с ростом боевого и технического оснащения органов внутренних дел, и непосредственно подразделений, напрямую задействованных в процессе раскрытия и расследования преступлений – следственных, экспертно-криминалистических, уголовного розыска, ОБЭП призваны обеспечить не только неуклонное проведение в жизнь принципа неотвратимости ответственности за содеянное, но и сыграть роль в повышении профессиональной культуры сотрудников, активно влиять на соблюдение ими законности. При этом следует помнить, что если боевое оружие, транспортные средства, профессиональный и спортивный тренинг призваны создавать физическое превосходство сотрудников милиции над пре-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ступниками, то криміналістическіе учеты, содержащие определенный спектр информации о преступлении, помогает дополнить это преимущество в интеллектуальном аспекте, главным образом в процессе противоборства между преступником и следователем в достижении истины по расследуемому событию.

Основной целью, которая преследуется при создании и функционировании любых информационных систем в той или другой отрасли или подразделений есть содействие решению задач, которые стоят перед ними, а способствовать раскрытию и расследованию преступлений непосредственно призваны криминалистические информационные системы. Однако, в такой сложной разновидности человеческой деятельности как расследование преступлений, наряду с информацией из информационных систем, способствующих их раскрытию, широко применяется и информация из других информационных систем иных направлений человеческой деятельности. Причем, криминалистическое значение может приобрести информация, полученная как из криминалистических, так и из некриминалистических информационных систем, независимо от первичной цели их создания и основного назначения информации. В зависимости от сложившейся ситуации она привлекается к процессу, актуализируется и занимает свое место в установлении определенных объектов или обстоятельств.

Попытаемся кратко определить конкретную роль и место этой информации непосредственно в процессе расследования, в криминалистических методиках, тактике и организации и проведения определенных следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий.

Как справедливо указывает О.А. Крестовников "В системе криминалистики, со времен Ганса Гроса, сложился раздел знаний, в котором рассматривались особенности использования технических и тактических приемов при расследовании отдельных видов преступлений: краж, разбойных нападений, убийств и др."¹.

¹ Криминалистика: информационные технологии доказывания. Учебник для вузов/Под. Редакцией В.Я. Колдина. -М.:Зерцало-М,2007. -С. 662 (752с.)

Анализ научных трудов, в которых рассматриваются вопросы, связанные с разработкой и совершенствованием криминалистических методик расследования преступлений и проведения криминалистических экспертиз позволяет сделать вывод о том, что сегодня, к сожалению, вопросам относительно использования информации, содержащейся в информационных системах, практически не уделяется внимания. Как исключение, можно назвать лишь отдельные труды. Так Н.И. Клименко в пособии "Судебная экспертология" лекцию под номером шесть называет "Информационное обеспечение и математизация экспертной деятельности"¹, в которой рассматривает вопрос относительно использования информации, содержащейся в информационных системах криминалистического назначения при проведении экспертиз.

Отметим, что расследование преступлений – это процесс добывания, осмысления и использования информации, с помощью которой формируется представление о познаваемом объекте. Информация в данном случае выступает и как объект поиска, и как средство познания. Следователь, ведя расследование, получает ее из различных источников. Немаловажное значение для установления определенных объектов и фактов имеет информация, которая может быть получена из информационных систем. Как справедливо заметил В.А.Образцов: "Информация – это воздух, а информационные процессы – кровеносные сосуды отмеченной деятельности. Чем более чистые, более качественные, насыщенные кислородом информационные потоки, чем более широкий и более надежный информационный массив, тем эффективнее идет процесс принятия и реализации правильных, адекватных ситуациям, которые складываются, правовых и криминалистических решений на всех стадиях расследования, на всем огромном пространстве его "Куликовская поля" битвы за информацию"². Содержание определенной информации по мере ее познания и оценки позво-

¹ См. Клименко Н.И. Судова експертологія: Курс лекцій: Навч. посібник. – К.: Видавничий дім "Ін Юре", 2007. – С. 93-103 (528с.)

² Образцов В.А. Выявление и изобличение преступника. – М.: Юристъ, 1997. – С. 35.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ляет следователю оценивать составленную ситуацию, выдвигать версии и организовывать проведение следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий, нацеленных на поиск и сбор новой информации, а затем уже, используя ее в комплексе, принимать объективное решение по делу.

Полученная в результате следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий информация непосредственно влияет на ситуацию, подтверждая или опровергая суждение относительно выдвигаемого ранее решения. В более простом виде – "Ситуация – совокупность обстоятельств, положение, обстановка"¹.

Следственные ситуации постоянно влияют на процесс расследования, на тактику проведения конкретных следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий. "Практически более значимым является понятие следственной ситуации в узком понимании – как характеристики информационных данных, которые имеет следствие на конкретном этапе расследования"², – подчеркивает В.Ю. Шепитко. В.П. Бахин по этому поводу говорит: "Непосредственное влияние на проведение расследования оказывает фактическая обстановка, то есть имеющаяся конкретная следственная ситуация"³. "Направление расследования в каждом конкретном случае определяется следственной ситуацией"⁴, – выражают аналогичное мнение Е.В. Прохорова и В.Л. Пуляхин.

В этой связи заметим, что основной задачей процесса расследования является сбор фактических данных, которые отдельно характеризуют способ совершения и сокрытия преступления, время, место, личность потерпевшего и преступника, орудия и средства, использованные для достижения преступных замыслов, похищенные предметы и т.п. Анализ фактических данных дает возмож-

¹ Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка / Российская АН. Ин-т рус. яз.; Российский фонд культуры. – М.: Азъ Ltd., 1992. – С. 744.

² Шепитко В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз): Монографія. –Х.: Харків юридичний, 2007. –С. 128 (432с.)

³ Бахин В.П. Понятие и виды следственных ситуаций // Советская криминалистика. – К., 1988. – С. 16.

⁴ Прохорова Е.В., Пуляхин В.Л. Расследование фальшивомонетничества. – М., 1989. – С. 25.

ность следователю делать выводы о наличии или отсутствии события преступления, состава преступления в деяниях конкретных лиц, принимать обоснованные решения относительно направления дальнейшего расследования.

Правильная организация расследования, умелое сочетание следственных действий с оперативно-розыскными мероприятиями при целеустремленном привлечении сил и средств в итоге должны привести к установлению остальных обстоятельств, неизвестных на первоначальном этапе. Особенное значение для установления отдельных факторов может иметь использование современных возможностей интегрированного банка данных и системы "АРМОР", которые анализируя введенную по запросу информацию об определенном объекте учета предоставляют возможность установления его взаимосвязей с другими, а также получить самую разнообразную информацию о нем.

Мы не будем рассматривать следственные ситуации в их привязке к конкретным этапам расследования. Но попробуем определиться с алгоритмами действий, направленными на установление определенных объектов или факторов, получения информации о них с использованием возможностей, которые сегодня представляют нам информационные системы.

Так относительно личности преступника по отношению к общей ситуации расследования могут быть выделены следующие следственные ситуации:

- лицо задержано у него имеются в наличии документы, удостоверяющие личность;
- лицо задержано, но никаких документов, удостоверяющих личность, нет;
- личность преступника известна, но он не задержан и сведений о его месте нахождения нет;
- личность преступника неизвестна, но есть материально фиксированные следы, которые могли быть оставлены им;
- на месте происшествия найдены документы, которые могли принадлежать преступнику и др. в зависимости от конкретной ситуации.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Как видно из приведенного, лишь относительно личности преступника может быть выделено несколько разнообразных ситуаций, решение которых напрямую влияет на ход расследования. Рассмотрим коротко возможности использования данных разнообразных информационных систем для установления личности преступника.

Относительно ситуации, когда *преступник задержан и у него имеются в наличии документы, которые удостоверяют личность*, можно сказать что такая ситуация является одной из наиболее благоприятных. Но и в таком случае целесообразно проверить его по учетам паспортной службы, адресным бюро. По учетам подразделений УИТ необходимо проверить на наличие прошлой судимости, фактов привлечения к уголовной ответственности. Также исходя из ситуации по конкретному делу необходимым является установление наличия у него транспортных средств, документов на право управления транспортными средствами, допуска к выполнению взрывных работ, наличие оружия, а также другой информации, которая может способствовать представлению о личности, ее каких-либо индивидуальных качествах и др. Таковую информацию сегодня можно получить из интегрированного банка данных, обратившись к нему через систему "АРМОР". При необходимости можно воспользоваться информацией, которая содержится в других информационных системах. Так, сведения о наличии договора о материальной ответственности или назначении на конкретную должность можно получить, воспользовавшись учетом отдела кадров учреждения, где указанное лицо работает. О его присутствии на рабочем месте – из систем контроля за рабочим временем. При необходимости установления или проверки других данных о лице можно воспользоваться другими информационными системами как подразделений МВД так и других министерств и ведомств, в частности, таких как военные комиссариаты, учреждения министерства здравоохранения и др.

При возникновении ситуации, *когда задержано лицо, не имеющее при себе удостоверяющих личность документов*, возникает необходимость в установлении его личности. При этом также можно вос-

пользоваться учетом паспортной службы. По месту получения паспорта ведется картотека, которая содержит формы №1 (заявления на выдачу паспорта). Эти формы содержат достаточно исчерпывающую информацию о лице, а также фотоснимки, идентичные тем, которые вклеиваются в паспорт по достижении определенного для этого возраста. При необходимости по фотоизображениям может быть проведена фото-портретная экспертиза. Также в паспортной службе осуществляется учет по форме № 26 - лиц, которые возвратились из мест лишения свободы, в которых также содержатся установочные данные о лице и его фотоснимки. Кстати будет сказано, что сегодня указанный учет интегрирован к ИБНД и доступ к информации можно получить из отдаленных точек доступа, с получением фотоизображений. Несмотря на указанные способы установления личности считаем, что наиболее надежным инструментом в этом является использование дактилоскопических учетов как подразделений УИТ, так и экспертной службы МВД.

Как метко замечает О.Ф. Волынский "Практика регистрации и учета совершенных в государстве преступлений лишь при условии возбуждения уголовного дела, которое сложилось во времена Советской власти, негативно сказалось на полноте и содержании информации, содержащейся в криминалистических учетах"¹.

Действительно, реально говорить об идентификации личности по собственным признакам, и в первую очередь о такой разновидности ее биоматематических характеристик как папиллярные узоры, можно будет лишь в случае принятия закона "О дактилоскопической регистрации". В этом аспекте уместно заметить, что невзирая на все необоснованные намеки отдельных "защитников" прав граждан, дактилоскопическая регистрация решит целый ряд задач, связанных с социальной защитой граждан. Закон Украины "О дактилоскопической регистрации", в случае его принятия, сможет стать надежным инструментом идентификации личности и

¹ Криминалистика: учебник для студентов юридических вузов/ под редакцией А.Ф. Волынского, В.П. Лаврова. М.:ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008. - С. 318 (943с.)

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

обеспечит защиту от использования ее личных данных преступниками (например, мошенниками при получении кредитов от имени другого лица). Также его данными можно будет воспользоваться для идентификации личности неопознанных трупов, а также решения целого ряда других задач.

В ситуации, когда *личность преступника известна, но он не задержан и сведений о его месте нахождения нет*, с помощью информационных систем можно также установить его место жительства, работы, вероятные места нахождения, и др. Для этого можно воспользоваться как криминалистическими учетами, так и информационными системами другого назначения, которые ведутся другими структурными подразделениями МВД Украины, а также подразделениями и учреждениями других ведомств, в том числе других правоохранительных органов. При этом также может возникнуть ситуация, при которой необходимо будет обратиться к международным информационным системам Интерпола, Европола, а также и МИБ (международного информационного банка) стран СНГ.

Особое место в этой деятельности принадлежит информационным системам с автоматической регистрацией. Они регистрируют факты обращения к системе, например, с целью получения какой-то услуги, проникновения на определенные объекты, выхода в эфир и др. За ними можно установить последнюю точку пребывания (более точное осуществление определенной операции) лица, которое исчезло без вести, а также скрывающихся от следствия и суда. Как указывалось ранее, к таким системам принадлежат те, что осуществляют операторы мобильной связи, банковской системы (конкретные обращения к конкретному банку), и др.

Учитывая объем статьи, мы не имеем возможности более детально рассмотреть хотя бы выделенные ранее следственные ситуации. Однако отметим, что в зависимости от сложившейся ситуации только лишь относительно установления личности преступника, а также других категорий лиц, могут быть использованы самые разнообразные данные, которые входят в информацион-

ные массивы, как криминалистических так и других информационных систем.

П.П. Ищенко

заместитель начальника

(Следственное управление

Следственного департамента ФСКН России)

СТРУКТУРА ИНФОРМАЦИОННЫХ ПОТРЕБНОСТЕЙ СЛЕДСТВЕННЫХ ОРГАНОВ И ОРГАНИЗАЦИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ

Исходным этапом информатизации любой сферы деятельности и организации информационного обеспечения является анализ предметной области, который заканчивается построением ее информационной структуры (концептуальной схемы). Это общезначимый этап, не зависящий от программной и технической сред, в которых реализуется информационная система.

Анализируя следственную деятельность как предметную область информатизации, с неизбежностью приходится констатировать сложность определения четких границ информационных потребностей следствия в целом, ввиду того, что они всякий раз детерминируются сферой общественных отношений, в которой производится конкретное расследование. Изучению используемой в ходе расследования информации, выяснению ее природы, классификации ее видов посвятили труды многие ученые-криминалисты. Однако общая структура информационных потребностей следственных органов остается мало исследованной. Последняя (и, наверное, единственная) попытка каталогизации информационных ресурсов, используемых для нужд следствия, была предпринята в 1994 году.

Исследуя данный вопрос, С.А. Ялышев делит всю криминалистически значимую информацию, необходимую для раскрытия и расследования преступлений, на три основные группы:

1. Актуально криминалистически значимая информация, т.е. такая, которая находится в прямой причинно-следственной связи

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

с событием преступления. Источниками такой информации являются материальные и идеальные следы преступления и следообразующие объекты;

2. Условно криминалистически значимая информация, т.е. такая, которая хотя и не находится в прямой причинно-следственной связи с событием преступления, но характеризует лиц, попавших в сферу интересов правоохранительных органов, их связи и взаимоотношения;

3. Потенциально криминалистически значимая информация, т.е. такая, которая не имеет и не может иметь прямой причинно-следственной связи с событием преступления, не входит в предмет доказывания, но объективно необходима для правильного разрешения дела, способствует решению диагностических, классификационных и идентификационных задач.

Приведенное деление, несомненно, верно отражает отношение используемой в ходе расследования информации к событию преступления и ее роль в доказывании, однако оно не содержит классов информационных ресурсов, а значит не пригодно для решения задач информатизации расследования. Столь же малопродуктивны в рассматриваемом аспекте и многочисленные классификации криминалистической информации, данные Н.С. Полевым: по источнику получения, физической природе, характеру структуры, форме представления, структурным элементам события преступления, направлению движения и назначению, по процессуальному значению. Поскольку всякая классификация служит целям конкретного исследования, необходимо иное основание деления информации.

В качестве основания классификации целесообразно избрать назначение информации в процессе расследования. Принимая во внимание, что далеко не все используемые следствием информационные ресурсы создаются правоохранительными органами, а от этого зависит сама возможность включения ресурса в систему информационного обеспечения, необходимо второе, дополнительное основание – происхождение информации. Исходя из данного комплексного критерия, который может быть условно определен

как "функционально-генетический", информацию предлагается классифицировать следующим образом.

1. Криминалистическая, или потенциально доказательственная информация – данные, непосредственно используемые для установления истины по делу и формирования системы судебных доказательств. К ней, помимо полученных в результате следственных действий, относятся сведения, поступающие из источников оперативного сопровождения, криминалистических учетов, информационных систем, из других уголовных дел и материалов. Объединяет всю эту разнообразную информацию ее происхождение и назначение – она специально получается, регистрируется и накапливается правоохранительными органами в процессе борьбы с преступностью для нужд раскрытия и расследования преступлений.

2. Социально-криминологическая информация, характеризующая состояние, структуру и динамику преступности на обслуживаемой территории или объекте, а также различные стороны жизни общества, имеющие отношение к этому процессу.

3. Фактическая информация социального характера, в отличие от криминалистической, собирается и накапливается не для раскрытия и расследования преступлений, а в ходе повседневной деятельности органов государственной власти и управления в связи с возложенными на них общественными функциями, различных учреждений, организаций, предприятий и т.п. В отличие от социально-криминологической, эта информация характеризует не состояние территории, а относится к конкретным физическим и юридическим лицам, событиям и фактам. Эти сведения, не будучи криминалистическими по своей природе и происхождению, лишь вовлекаются в орбиту следственных интересов в силу попадания в нее субъектов, ими характеризуемых. К такой информации относятся данные из ГИБДД, ФМС, иных служб органов внутренних дел, налоговых органов, телефонных компаний и операторов сотовой связи, жилищных органов, банков, страховых, нотариальных, медицинских учреждений, фондов, транспортных предприятий, регистрационных палат, и т.п.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

4. Методико-криміналістическа інформація, так же, как и криміналістическа, формірується слідственними органами в процесі боротьби с преступностью для нужд раскрытия и расследования преступлений, однако, в отличие от последней, имеет не конкретный, а обобщенный характер и содержит не сами сведения о расследуемом преступлении, а лишь рекомендации о возможных путях их получения. К ним относятся рекомендации о методике раскрытия и расследования отдельных категорий преступлений, тактике производства следственных действий, обзоры судебной и следственной практики, возможностей судебных экспертиз.

5. Справочная информация, необходимая в работе следователя, весьма обширна. Она формируется как различными подразделениями правоохранительных органов, так и иными субъектами социальной или хозяйственной деятельности. Наиболее распространенными являются справочные системы правового характера, такие, как "Консультант плюс", "Кодекс", "Гарант" и т.д., которыми обеспечено большинство следственных работников. Не секрет, однако, что значительная часть рабочего времени следователя уходит на выяснение телефонов, адресов, персональных данных граждан, должностных лиц, учреждений и организаций. Большинство следователей пользуются различными базами данных справочного содержания.

Весьма часто следствие испытывает потребность в справочной информации иного рода, например, картах участков местности, автодорог, железнодорожных и водных путей (лоции), схемах коммуникаций, метеосводках, СНиПах, СанПИН, ПДК и других актах, устанавливающих правила и нормативы в отдельных областях хозяйственной деятельности.

Особое место занимают справочные данные криміналістического содержания, имеющиеся в альбомах образцов оружия и боеприпасов, технических данных автотранспорта, рисунков автомобильных протекторов, атласах-определителях цвета покрытия автомобилей и т.д. и т.п.

6. Организационно-управленческая информация необходима руководителям следственных подразделений для оценки результатов их работы и принятия управленческих решений.

Приведенная классификация в самом общем виде отражает структуру информационных потребностей следственных органов. Нельзя не отметить ее условный характер. В ходе расследования информация может "переходить" из группы в группу. Например, сведения, полученные из средств массовой информации о нарушениях при проведении приватизации предприятий на территории района, могут стать криминалистическими и доказательственными в случае "казачного" убийства главы районной администрации. Справочные сведения из крематория о времени сгорания трупа могут стать доказательством невозможности его уничтожения при условиях, описываемых подозреваемым.

С целью преодоления возникшего в ходе расследования недостатка информации и вызванной этим проблемной следственной ситуации, следователь должен использовать все доступные ему источники дополнительной информации. К таковым, в современных условиях, следует отнести:

1. Криминалистические регистрационные системы всех правоохранительных ведомств и уровней централизации;
2. Ведомственные учеты правоохранительных органов, ведущиеся ими в процессе осуществления контролирующих и административных функций;
3. Информационные ресурсы государственных органов власти и управления, учреждений, организаций, предприятий, создаваемые ими для своих нужд (т.н. "вневедомственные учеты);
4. Информационные ресурсы научно-методического содержания;
5. Справочно-информационные ресурсы различного содержания;
6. Выпуски СМИ, в том числе электронных, ресурсы сети "Интернет".

Указанные информационные ресурсы и сейчас используются следователями, но эпизодически и фрагментарно. Для надлежащего их использования необходима система, обеспечивающая организацию информационных потоков, технический и юридический доступ к ресурсам.

**ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ**

Как для получения информации, так и для ее последующего использования порой требуется наличие специальных технологических возможностей, обеспечивающих ее обработку, оформление или анализ. Поэтому, наряду с источниками информационного обеспечения (ресурсами), необходимо выделить категорию средств, к которым следует отнести: а) средства связи и доступа к информационным ресурсам; б) средства управления данными и поиска информации; в) средства анализа информации и визуализации данных; г) текстовые, табличные, графические и другие редакторы, генераторы шаблонов документов и проч.; д) АРМ следователей и руководителей следственных подразделений; е) иные программно-аппаратные средства, используемые для работы с информацией.

С учетом сказанного, структура информационного обеспечения следственной деятельности может быть представлена следующей схемой:

Большинство используемых ныне следствием программных продуктов создается или приобретается бессистемно, порой – на личном энтузиазме отдельных сотрудников. В результате имеющиеся на вооружении средства информационного обеспечения охватывают далеко не все существующие возможности, значительная часть программного обеспечения остается самодельной, не лицензированной, полученной из сомнительных источников. Нет оснований ставить следователям в вину подобную инициативу, поскольку это лишь следствие отсутствия организации работы на данном направлении.

Информационное обеспечение обладает всеми необходимыми чертами самостоятельной функции, известными из теории управления: оно не может быть реализовано в полном объеме по ходу выполнения других функций, не является ни принципом деятельности следственных органов, ни методом расследования; это самостоятельная масштабная деятельность имеющая перманентный характер, а потому должно получить свое нормативно-правовое оформление и возложено на специализированные структуры при следственных подразделениях. Современный уровень информатизации общества не позволяет решать задачи информационного обеспечения так, как сейчас: между делом и от случая к случаю.

В.М. Стратонов

заслуженный юрист України,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри галузевого права
(Херсонський державний університет)

СТРУКТУРА ОКРЕМОЇ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТЕОРІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Формування криміналістичної теорії пізнавальної діяльності пов'язано з бурхливим розвитком знань, особливо природничих і технічних. Оскільки розвиток даної теорії необхідно здійснювати

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

в межах розвитку криміналістичної тактики, тому необхідно звернути увагу на те, що сьогодні гостро обговорюється питання щодо структурних змін у самій криміналістиці [1, с. 192].

Комісаров ще в 1987 році заявляв, що необхідно змінити систему криміналістичної тактики, що в кінцевому результаті призведе до вдосконалення всієї системи криміналістики [2, с. 102].

Вчені пропонували більш точніше структурувати розділ криміналістики, а саме криміналістичну тактику. Зокрема В. Коновалова пропонувала три напрямки такої структури:

1. Загальні положення.
2. Тактику проведення окремих слідчих дій.
3. Специфіку тактики окремих слідчих дій під час розслідування окремих видів злочинів [3, с. 16].

Проте дана пропозиція не знайшла підтримки, що на нашу думку є не досить правильним. Третій напрямок потребує узагальнення, оскільки окремі науковці проводили дослідження за даним напрямом, але це повинно стати одним із концептуальних напрямків дослідження.

Сьогодні доречно додати до розділу криміналістична тактика і четвертий напрямок, а саме: криміналістичну теорію пізнавальної діяльності. Цей розділ в структурі повинен ставитись на друге місце у запропонованій структурі, або репрезентуватись у розділі "Загальні положення криміналістичної тактики".

Можна погодитись з думкою І. Возгіна, який в деталізованому вигляді виділяє, як він називає, слідчо-судову практику, і додати деякі елементи пізнавальної діяльності, а саме: організацію взаємодії слідчого з органом дізнання, зокрема в процесі реалізації оперативно-розшукової діяльності під час розслідування злочинів, судово-експертну діяльність, прокурорську діяльність в галузі кримінального процесу, участь громадськості та засобів масової інформації в попередженні та розслідуванні злочинів, діяльність захисту у кримінальних справах, здійснення кримінального судочинства, зокрема оцінка судами криміналістичних засобів, прийомів і методів, які використовувались у процесі розслідування кримінальної справи [4, с. 67-68].

Оскільки криміналістична теорія пізнавальної діяльності слугує кримінальному процесу, а саме процесу доказування, але розробляється в межах криміналістики, то до структури даної теорії необхідно включити:

1. Загальнонаукові основи кримінально-процесуальної пізнавальної діяльності та її завдання;
2. Об'єкт і предмет кримінально-процесуальної пізнавальної діяльності;
3. Принципи, методи та засоби, прийоми проведення пізнавальної діяльності;
4. Суб'єкти кримінально-процесуального пізнання;
5. Зміст, форми, види і умови пізнавальної діяльності;
6. Засоби кримінально-процесуального пізнання;
7. Інформаційні основи пізнавальної діяльності при побудові версій, де обов'язковими складовими передбачити: інформацію про механізм злочинної дії та її відображення (виявлення, фіксація оцінка, збереження інформації, її накопичення та систематизація); оцінка та використання пошукової інформації; використання інформації отриманої оперативним шляхом; вивчення особи підозрюваного та обвинуваченого; криміналістичне вчення про розшук особи;
8. Механізм організаційно-тактичного регулювання пізнавальної діяльності;
9. Методичне забезпечення пізнавальної діяльності слідчого, його професійна підготовка.

З кожним з цих елементів виникає ряд проблем, частина їх активно обговорюється вченими, а частина взагалі не підпадає до кола обговорення або вивчається у вузьконаправленому аспекті.

Наприклад, подія злочину розглядається кримінальним правом, але ми всі розуміємо, що лише в криміналістиці подія злочину буде досліджуватись комплексно з усіма її складовими, що складатиме механізм злочинної діяльності.

Всі зазначені питання ми розглянули у нашій роботі нижче, надавши механізм організаційно-тактичного регулювання у комплексі з методичними рекомендаціями забезпечення пізнавальної діяльності.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Якщо говорити про структуру пізнавальної діяльності слідчого в процесі розкриття окремого злочину, то можемо констатувати, що рядом авторів (Кондаков М.І., Котюк І.І., Урсул А.Д.) така структура розглядалась. Але нам вважається за доцільне зважати не лише на встановлення об'єктивної істини, але й на її фіксацію та використання. Тому пропонуємо таку структуру пізнавальної діяльності слідчого під час розслідування злочинів, яка складається з певного комплексу дій:

- 1) отримання інформації про подію (при цьому здійснюються перевірочні дії);
- 2) встановлення типовості розслідуваної події, актуалізація визначеного ним комплексу криміналістично-значимої інформації. Чим більш типова ситуація, тим більшого значення набирає дедукція, а при появі специфічних ознак – індукція;
- 3) отримання криміналістично-значимої інформації:
 - встановлення явних і замаскованих джерел інформації;
 - процесуальне закріплення кримінально-релевантної інформації;
 - робота з кримінально-обліковою інформацією;
 - призначення криміналістичних експертиз;
- 4) попередня систематизація інформації. Формування найбільш вірогідної інформаційної моделі розслідуваної події;
- 5) емпіричне дослідження моделі розслідуваного злочину (отримання доказів шляхом проведення слідчих та оперативно-розшукових дій);
- 6) формування достовірно-інформаційної моделі розслідуваної події;
- 7) підсумкова оцінка розслідування, прийняття слідчого рішення.

Характеризуючи кожен елемент даної структури, необхідно приділити увагу питанням спрямованості та змістовній стороні реалізації завдань пізнавальної діяльності, які залежать від того, на якому етапі вони реалізуються, а також від характеру і змісту вихідної (початкової) для даного етапу інформації.

Інформація отримується залежно від приводів для порушення кримінальної справи (ст. 94 КПК України), слідчої ситуації, яка

склалась, суб'єкта та об'єкта розслідування. Важливо пам'ятати, що раніше отримана інформація при розслідуванні інших кримінальних справ може бути використана в процесі розслідування злочину.

Отримання криміналістично значимої інформації - цей етап необхідно дещо розширити (деталізувати), що дозволить дати більш повну характеристику, до якої необхідно включити: встановлення явних і замаскованих джерел інформації; процесуальне закріплення кримінально-релевантної інформації; робота з кримінально-обліковою інформацією; отримання інформації оперативним шляхом; призначення криміналістичних експертів.

Встановлення типовості розслідуваної події, актуалізація визначеного комплексу криміналістично-значимої інформації передбачає, що чим більш типова ситуація, тим більшого значення набуває дедукція, а при появі специфічних ознак - індукція.

Попередня систематизація інформації, формування найбільш вірогідної інформаційної моделі розслідуваної події - така систематизація є складовою у висуненні версій, плануванні роботи - тобто у створенні ймовірної моделі подій, які досліджуються, та діяльності, направленої на збір і перевірку інформації про розслідувану подію. Така модель постійно видозмінюється, завдяки отриманим результатам може або прогресувати, або навпаки - спрощуватись.

Підсумкова оцінка розслідування, прийняття слідчого рішення. Формування достовірно-інформаційної моделі розслідуваної події. Основні начала прийняття кримінально-процесуальних рішень і кримінально-процесуальні документи в правовій системі пізнавальної діяльності відіграють не останню роль, а переважно вирішальну, адже кримінально-процесуальний закон України встановлює чіткий порядок розслідування злочинів, розгляду справ у судах та складання процесуальних актів, визначає певну процедуру і форму. Під процесуальною формою (процесуальним порядком) розуміють як умови, так і послідовність проведення окремих процесуальних дій - як прийняття рішень, так і умови проведення їх у сукупності, в їх системі як єдине ціле. У науці криміналь-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ного процесу та криміналістики більше уваги приділяється окремим проблемам судових рішень, ніж рішенням, що приймаються при проведенні досудового розслідування.

Використана література:

1. Советская криминалистика. Теоретические проблемы. - М.: Юридическая лит., 1978. - 192 с.
2. Комисаров В.И. Тактические проблемы следственной тактики / Под ред. докт. юр. наук профессора А.И.Михайлова. - Изд-во Саратовского университета., 1987. - С.102.
3. Коновалова В.Е. Теоретические проблемы следственной тактики/Виолета Емельяновна Коновалова - Харьков, 1966. - С.16.
4. Возгрин И.А. Объект, предмет и понятие криминалистики / И.А.Возгрин//Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. - 2000. - №4 (8). - С. 67-68.

К.В. Бугаев

кандидат юридических наук,
доцент кафедры криминалистики
(Омская академия МВД России)

**КРИМИНАЛИСТИЧЕСКАЯ РЕГИСТРАЦИЯ:
НЕКОТОРЫЕ СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ**

В настоящее время Общество в целом становится постиндустриальным, информационным, поэтому информационное обеспечение любой деятельности выходит на первый план, а в правоохранительной сфере данные вопросы еще более актуальны в связи с ее спецификой. Рассмотрим, поэтому, систему Криминалистической регистрации с точки зрения некоторых наиболее существенных проблем, определяющих ее функционирование:

1. Теоретические проблемы рассматриваемого направления, безусловно, наличествуют - "формирование научных основ многих видов криминалистических учетов нельзя считать завершен-

ним" – считает Р.С.Белкин¹. Имеются и иные проблемы. Однако задумаемся об их причинах, для чего проведем краткое изучение литературных источников. Так анализ диссертационных работ по рассматриваемой теме нового времени (начиная с 90-х годов 20-го века)² показывает следующее распределение их количества:

Рік	Україна		Російська Федерація	
	Канд.	Докт.	Канд.	Докт.
1990 - 1992	-	-	-	-
1993	1	-	-	-
1994	-	-	3	-
1995	1	-	1	-
1996	-	-	2	-
1997	-	-	-	-
1998	-	-	-	-
1999	-	-	-	1
2000	-	-	-	-
2001	-	-	2	-
2002	-	-	2	-
2003	-	-	4	-
2004	-	--	3	-
2005	-	-	3	-
2006	-	-	1	-
2007	-	-	2	-
2008	-	-	2	-
Общее кол-во	2	-	25	1

Очевиден всплеск интереса к рассматриваемой проблематике в 21 веке, но при этом следует обратить внимание на явную дис-

¹ См.: Белкин Р.С. Курс криминалистики: Учеб. Пособие для вузов. – 3-е изд., дополненное. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001, С.385.

² Анализировался открытый Фонд авторефератов диссертаций по криминалистике Российской Государственной библиотеки. (По Украине доп. В.Бирюков).

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

пропорцію – мале количество докторских работ – 1 из 26 (это составляет всего около 4%)¹. Полагаем, что давно назрела необходимость более глубоко изучения данного направления на уровне докторских диссертаций, что, безусловно, будет способствовать и его серьезному теоретическому осмыслению. Качественная теоретическая разработка Учения о криминалистической регистрации позволит разрешить и ряд иных проблем, на некоторые из которых обратим особое внимание:

2. Терминологические вопросы – виды учетов. Представляется, что деление Системы учетов на Оперативно-справочные, Розыскные и Криминалистические весьма условно – действительно, критерии их отграничения друг от друга часто нечетки². Таким образом, полагаем, нарушается правило логической операции деления понятий о том, что члены деления должны исключать друг друга, важное и для построения научной классификации. Думается, что вообще увлечение излишним классификаторством и отсюда нечеткая терминология – не способствуют реальному развитию Учения. Возможно, следует просто разделять учеты на Экспертные и Учеты информационно-аналитических центров – по названию подразделений органов внутренних дел, где они ведутся.

3. Междисциплинарные связи Учения о Кримрегистрации. Диссертационные работы, выполняемые юристами, имеют, что впол-

¹ См.: Яльшев С.А. Криминалистическая регистрация: проблемы, тенденции, перспективы. Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: Академия управления МВД РФ, М., 1999.

² Так, например, указывается, что объекты оперативно-справочных учетов "как правило (выделено нами - К.Б.) имеют причинно-следственную связь с событием преступления", а объекты криминалистических учетов "обязательно" (выделено нами - К.Б.) имеют такую связь – см. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов / Под ред. Р.С.Белкина. – М.: НОРМА, издание 3-е перераб. и доп., 2007, С.371. В то-же время, Ю.В.Гаврилин, А.Ю.Головин, И.В.Тишутина считают, что криминалистические учеты "как правило" (выделено нами - К.Б.) имеют причинно-следственную связь с совершенными преступлениями – см. Гаврилин Ю.В., Головин А.Ю., Тишутина И.В. Криминалистика в понятиях терминах. Учебное пособие / Под ред. А.Ю.Головина. – М.: Книжный мир, 2006, С.110. Неясность в данном вопросе очевидна.

не понятно, юридическую и организационную направленность. Но развитие рассматриваемой сферы невозможно без работ технического характера, о которых сами криминалисты, традиционно чаще всего имеющие юридическое образование, зачастую мало осведомлены. Очевидно, что работы технического и естественнонаучного характера, выполненные в области информационно-справочного обеспечения расследования преступлений, должны изучаться в криминалистике более подробно, чем это имеет место в настоящее время¹. Необходимо тесное сотрудничество криминалистов с научными центрами, выполняющими технические разработки и инициатива в этом вопросе должна исходить именно от криминалистов, как специалистов прежде всего заинтересованных в широком внедрении достижений иных наук в практику расследования.

4. Организационно-правовые проблемы. Здесь, прежде всего, обратим внимание на соблюдение прав человека при ведении криминалистической регистрации, ведь на учет, в том числе, ставится информация, относящаяся к категории персональных данных², принадлежащая исключительно данной конкретной личности – внешние параметры тела человека, ДНК-информация. Злоупотребления в данной сфере или утечка такой информации могут дорого обойтись обществу в целом, и, как показывает практика, надеяться в этом плане только лишь на технические средства защиты информации в условиях нашего общества не слишком продуктивно. Нужны именно организационно-правовые решения. Здесь необходима конст-

¹ Назовем некоторые интересные работы: Ушмаев О.С. Методы, алгоритмы и программное обеспечение интеграции биометрических информационных технологий: автореф. дис. ... канд. техн. наук: 05.13.17 Ин-т проблем информатики, М., 2004; Долгов С.В. Разработка методов распознавания и построение информационно-поисковых систем идентификации человека по его фотопортрету: дис. ... канд. техн. наук: 05.11.16, М., 2003; Ахриев А.Х. Информационно-измерительная система контроля перемещения движущегося объекта, наблюдаемого с помощью оптической видеокамеры: автореферат дис. ... канд. техн. наук: 05.11.16 / Рос. науч. центр "Курчатов. ин-т", М., 2007.

² См.: Ст.3, Ст.11 Федерального закона Российской Федерации от 27 июля 2006 г. №152-ФЗ "О персональных данных" // "Российская газета" (Федеральный выпуск) №4131 от 29 июля 2006 г.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

руктивна дискуссія криміналістів з представителями суспільних і релігійних організацій і при цьому відкрите лоббування першими учетно-реєстраційних технологій недопустимо – слід звернути увагу на інтереси всіх шарів суспільства і надавати їм гарантії на правовому рівні.

Існують і інші проблеми в організаційно-правовій сфері.

5. Дидактичні проблеми. Складившись практика Криміналістическої реєстрації, по суті, розділила існуючі учети на Експертні і Учети Інформаційних центрів, причому останні мають стосунок скоріше до роботи по організації розслідування злочинів і експертно-криміналістическі знання при їх веденні практично не використовуються. На наш погляд, ці реалії необхідно відображати і в курсі вивчення Криміналістики – Експертні учети повинні більш детально вивчатися по курсу Криміналістическої техніки, а Учети інформаційних центрів – по курсу Криміналістическої тактики і методики в частині організації розслідування. Тем більше, ця ситуація знайшла відображення і в відповідних нормативних актах – ведення розглянутих категорій учетів регулюється різними наказами МВС РФ – наказ №612дсп від 9 липня 2007 року (щодо учетів, ведених в системі Інформаційно-аналітичних центрів), і наказ №70 від 10 лютого 2006 року (щодо експертно-криміналістических учетів).

6. Практичні – доступність інформаційної системи рядовому користувачеві – ця задача є частиною більш широких завдань підвищення ефективності використання учетних даних і вдосконалення технічної бази криміналістическої реєстрації¹. Насправді, це питання також дуже важливо, але його розвиток обмежується матеріальними факторами. Крім того, захист інформації повинен бути на вищому рівні – в ідеалі допуск в Систему зберігання криміналістическої інформації повинен надаватися користувачеві після багатірівневого біометричного контролю – наприклад – так-

¹ См.: Белкин Р.С. Указ. соч., С. 385.

титоскопический анализ и сканирование сетчатки глаза. Только при выполнении данного условия, мы полагаем, возможно говорить о Всеобщей для всех правоохранительных ведомств компьютерной информационной системе, доступной с рабочего места каждого зарегистрированного пользователя.

Мы попытались обозначить наиболее существенные, на наш взгляд, проблемы Учения о криминалистической регистрации. Определенные моменты в наших рассуждениях, конечно-же, не бесспорны, однако, надеемся, что конструктивная дискуссия по данным вопросам позволит найти Истину, которая будет способствовать развитию изучаемого направления Криминалистики.

Д.В. Тишин

кандидат юридических наук, доцент,
начальник кафедры криминалистики
(Челябинский юридический институт МВД России)

А.Н. Матюшенков

старший преподаватель кафедры криминалистики
(Челябинский юридический институт МВД России)

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЗНАНИЙ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СВЯЗАННЫХ СО ВЗРЫВАМИ

Одной из специфических негативных черт, характеризующих современную Россию, является ежегодный рост количества совершаемых в стране преступлений, сопряженных с насилием. К числу опаснейших, криминальных деяний ставших угрозой общегосударственного и даже международного масштабов, относятся умышленные преступления, связанные с использованием энергии взрывов. Не меньшую угрозу общественным отношениям в современной России представляют взрывы, ставшие результатом преступно-небрежного обращения с взрывчатыми и иными взрывоопасными объектами, а также деяния, связанные со взрывами техногенного характера. Все это происходит на фоне низкой раскрываемости,

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

сниження качественного уровня расследования преступлений, связанных со взрывами.

Остановимся на одном из ключевых, на наш взгляд, аспектов данной деятельности – использовании специальных знаний при расследовании преступлений, связанных со взрывами.

Специальные знания необходимы как обязательная составляющая при исследовании обстоятельств взрыва, которые нередко связаны с умышленными действиями людей, а не только с их неосторожностью или непредусмотрительностью. Применение специальных знаний для решения возникающих в этой работе задач приводит к появлению той или иной информации – ориентирующей, консультационной при работе специалиста или доказательственной – о фактических данных при производстве экспертизы. И даже если установленные с помощью специальных знаний обстоятельства не имеют самостоятельного юридического значения, они могут быть полезными для констатации доказательственных юридических фактов по делу, находящихся с этими обстоятельствами в различных связях.

В процессе исследования указанной темы нами был проведен опрос 60 следователей следственных подразделений и 63 сотрудников экспертно-криминалистических подразделений Урала и Сибири (из них: 30 экспертов-взрывотехников и 33 эксперта-криминалиста).

Процессуальными формами использования специальных знаний при расследовании преступлений, связанных со взрывами, являются:

1. Участие специалистов в осмотре места происшествия.

В качестве одной из важных задач участия специалиста в осмотре места взрыва можно выделить предварительное исследование обстановки места происшествия. Наиболее приоритетными задачами производства предварительных исследований на месте взрыва, по мнению следователей, являются: определение природы и характера происшедшего взрыва – 55,0%, определение эпицентра взрыва – 45,0%, определение мощности заряда ВВ и его типа – 40,0%, установление причины взрыва ВУ и способа его подрыва – 40,0%.

сбор и анализ первичной информации о личности предполагаемого преступника – 30,0%. В то время как эксперты-взрывотехники и эксперты-криминалисты основными задачами указанной деятельности считают: определение эпицентра взрыва – 35,0%, установление причины взрыва ВУ и способа его подрыва – 31,7%, оценку поражающих способностей ВУ – 31,7%.

При этом, всего лишь 7,5% следователей считают нецелесообразным производство предварительных исследований на месте взрыва против 28,5% экспертов (15,8% – взрывотехники и 12,7% – криминалисты), которые считают, производство предварительных исследований нецелесообразным в связи с тем, что последующее назначение и производство судебных экспертиз даст более точный результат.

2. Заключение специалиста, показания специалиста.

Новая форма использования специальных знаний, требующая сегодня детального научного осмысления и выработки рекомендаций по ее использованию.

3. Производство судебных экспертиз.

Наиболее часто по делам указанной категории назначается судебная взрывотехническая экспертиза. В качестве основных недостатков, допускаемых следователями при назначении судебной взрывотехнической экспертизы, эксперты-взрывотехники называют: непредставление необходимых материалов и данных – 76,7%, представление непригодных для исследования объектов и небрежное обращение с вещественными доказательствами – 40,0%, неправомерность формулирования вопросов эксперту – 30,0%.

К непроцессуальным формам использования специальных знаний при расследовании преступлений, связанных со взрывами, относятся:

1. Консультационно-справочная деятельность лица, обладающего специальными знаниями; обучение специалистом следователей, судей современным приемам и методам работы по собиранию следов преступлений.

Примечательно, что 85,7% экспертов и 72,5% следователей считают целесообразным создание специализированных следственно-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

оперативних груп по розслідуванню преступлений, зв'язаних со взривами. В качестве наиболее эффективных форм подготовки следователей, привлекаемых к расследованию преступлений, связанных со взрывами, были названы: индивидуальные консультации, проводимые экспертами (35,0% следователей, 36,5% экспертов), курсы повышения квалификации следователей в ЭКЦ ГУВД (УВД) (30,0% следователей, 11,1% экспертов), обучение следователей по месту работы в рамках служебной подготовки (33,3% экспертов, 12,5% следователей).

2. Предварительное исследование объектов, обнаруженных в ходе осмотра места происшествия, обыска, выемки и т.д.

3. Участие специалиста в оперативно-розыскной деятельности.

4. Использование следователем, дознавателем собственных специальных знаний.

Отдельного рассмотрения требует вопрос эффективности использования результатов производства судебной взрывотехнической экспертизы в процессе расследования преступления.

Лишь 26,6% экспертов-взрывотехников и 27,3% экспертов-криминалистов считают, что результаты произведенных ими судебных экспертиз в полной мере используются следователями в процессе расследования преступлений, при этом 45,0% самих следователей отмечают использование результатов судебных экспертиз в полной мере, остальные опрошенные отмечают средний уровень использования результатов судебных экспертиз в расследовании преступлений.

Если в целом оценивать эффективность использования специальных знаний при расследовании преступлений, связанных со взрывами, то в качестве основных причин низкой эффективности использования экспертных возможностей в раскрытии и расследовании указанных преступлений эксперты отмечают: ограниченность материальных возможностей взрывотехнической лаборатории в приобретении новых технико-криминалистических средств - 30,1%, загруженность экспертов и нерациональное использование их возможностей - 25,3%, недостаточную осведомленность следователей о возможностях судебных экспертиз - 19,0% и игнорирование следователями этих возможностей - 22,2%. В то же

время 25% опрошенных следователей сами отмечают свою недостаточную осведомленность о возможностях судебных экспертиз и 27,5% признаются в своей неподготовленности к полноценному использованию этих возможностей.

А.А. Курин

кандидат технических наук, старший
преподаватель кафедры криминалистической техники
(Волгоградская академия МВД России)

О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ИНФОРМАЦИОННО- АНАЛИТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАСКРЫТИЯ, РАССЛЕДОВАНИЯ И ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Потенциал развития криминалистической науки, который позволит выйти на качественно новый уровень в решении задач раскрытия, расследования и предупреждения преступлений, заключается в развитии информационного обеспечения деятельности ОВД. Традиционно принято считать, что основу информационного обеспечения ОВД составляет система криминалистической регистрации, совершенствование которой в настоящее время идет по пути внедрения современных информационных технологий, совершенствования терминологического аппарата, построения и интегрирования территориально распределенных информационных массивов.

Криминалистическая регистрация как частная теория начала развиваться по причине возникшей практической необходимости совершенствования научных методов раскрытия и расследования преступлений. Причем это развитие было начато не от теории к практике, а, наоборот, от накопленного эмпирического опыта – к теоретическим разработкам. Данная тенденция сохраняется и в настоящее время. Такой путь не всегда хорош по той причине, что инициативные разработки "под себя" создают серьезные затруднения в формировании единых подходов к использованию информационных ресурсов.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Ізначально данное направление деятельности определялось отечественными учеными-криминалистами как "учет преступного элемента"¹, как "специализированная система накопления, хранения и передачи определенного рода информации"². Однако данные определения трансформируются по мере научно-технического развития и появления новых возможностей в плане работы с криминалистически значимой информацией. Значимым является результат проверки по учетам, к которым обращаются как к "промежуточному звену между розыскной и доказательственной информацией"³.

Действующая система криминалистической регистрации на практике не позволяет полностью использовать данные, заложенные в учетах. Увеличение объемов учетной информации, вызванное современными техническими возможностями, расширение круга объектов криминалистической регистрации, многообразие решаемых задач требуют существенных затрат времени, сил и средств на поиск нужной информации. Это отрицательно сказывается на оперативности выявления, раскрытия, расследования и предупреждения преступлений⁴. Решение указанных задач по техническому перевооружению проходило в несколько этапов. Первый этап был реализован в рамках "Концепции развития системы информационного обеспечения ОВД в борьбе с преступностью", утвержденной приказом МВД России от 12 мая 1993 г. №229, на основании которой разработаны принципы создания интегрированных вычислительных сетей (ИВС), типовые архитектурные и программно-технические решения, комплексы прикладных программных средств. Продолжение данное направление получило на основании Программы Министерства внутренних дел Россий-

¹ Якимов И.Н. Практическое руководство к расследованию преступлений. М., 1924. С. 6; Якимов И.Н. Криминалистика. М., 1925. С. 28.

² Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3 т. Т. 2: Частные криминалистические теории. - М.: Юристъ, 1997. С. 175.

³ Гусев А.В. Совершенствование научных и правовых основ криминалистической регистрации // С. 92-94.

⁴ Демина Р.Е. Проблемы криминалистической регистрации и ее использования в расследовании преступлений. Автореф. ...канд. юрид. наук. Саратов, 2001 г.

ской Федерации "Создание единой информационно-телекоммуникационной системы органов внутренних дел" (утв. Приказом МВД РФ от 08.06.2006 № 420)¹. Основной целью данной Программы является совершенствование информационного обеспечения органов внутренних дел посредством реконструкции и оборудования объектов ОВД новыми и перспективными телекоммуникационными и программно-техническими комплексами с использованием современных телекоммуникационных, информационных и биометрических технологий. В рамках данной программы реализуются следующие направления: создание интегрированной мультисервисной телекоммуникационной системы ОВД; развитие системы автоматизированных банков данных общего пользования ОВД; совершенствование информационно-технологического обеспечения ОВД. Во многих регионах созданы фрагменты интегрированной мультисервисной телекоммуникационной системы (ИМТС) ОВД, включающие транспортную сеть по передаче данных, качественную внутреннюю цифровую телефонную связь, единое региональное номерное поле IP-телефонии, аудио-, видео-конференцию, IP-видеосвязь, которые интегрированы в ЕИТКС ОВД².

Указанные документы акцентируют внимание на техническом перевооружении системы информационного обеспечения, на развитии коммуникационных возможностей через использование современных технических средств связи.

Развитие процесса автоматизации в деятельности правоохранительных органов кардинально изменило формы использования компьютерных технологий и программного обеспечения в сфере борьбы с преступностью. Сегодня наблюдаются тенденции перехода от локальных систем к глобальным, поскольку первый вариант построения архитектуры приводит к многократному дублированию информации в локальных сетях. В этой связи ориентирова-

¹ <http://www.w3.org/1999/xhtml>.

² Обзор состояния реализации мероприятий Программы МВД России по созданию единой информационно-телекоммуникационной системы органов внутренних дел. http://www.mvd.ru/news/12495/?print#_ftnl.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ние на глобализацию приводит к разработке взаимодействующих (клиент-серверных) программных пакетов, ориентированных на конкретный объект. "При реализации объектно-ориентированного подхода в информационной технологии понятие прикладной программы исчезнет. Ее место займут информационные сети с детально проработанными структурами объектов, способными взаимодействовать в реальном времени"¹.

Существенным препятствием к объединению является отсутствие единых стандартов и единых правил доступа к ресурсам систем. В решении этой задачи требуется создание единого кадастра, который бы с одной стороны способствовал упорядочению всех действующих учетов с перспективой появления новых (в том числе, инициативных учетов), а с другой, - обеспечил бы объединение информационных массивов в единый информационный контур. При этом управление рабочими станциями в регионах должно обеспечиваться централизованно через ГИАЦ. В настоящее время действует система логинов и паролей доступа к информационным ресурсам регионов, что крайне нерационально. Для доступа к информационным ресурсам регионов необходимо держать в памяти 89 пар таких кодов доступа. Целесообразным является использование электронного ключа, дающего доступ через сервер ГИАЦ к конкретному учету, имеющему свой кадастровый номер и объединяющий информацию из интегрированных банков данных всех регионов. Только таким путем удастся избежать дублирования информации и обеспечить включение всей накопленной информации в процесс поиска и использования в практической деятельности ОВД.

Процессы интеграции федеральных и региональных централизованных учетов способствуют началу формирования единого информационного пространства и обеспечению непрерывного информационного процесса на основе информационных ресурсов

¹ Зубаха В.С., Волков Г.А. О путях совершенствования информационного обеспечения деятельности экспертно-криминалистических подразделений органов внутренних дел // 50 лет НИИ криминалистики: Сб. науч. тр. М.: ЭКЦ МВД России, 1995. С.42.

органов внутрішніх дел и вневедомственных ресурсов. В системе органов внутренних дел криминалистически значимой информацией обладают многие службы и подразделения, ввиду чего эта информация остается разрозненной, территориально распределенной и труднодоступной в решении конкретной задачи.

С другой стороны объединение информации должно осуществляться по объектовому признаку и иметь связь с конкретным объектом регистрации: человеком, хозяйствующим субъектом, предметом. Центральной фигурой при этом должен оставаться человек как источник биометрической, биологической, функциональной, социальной, экономической и иной информации, которая может выступать в качестве криминалистически значимой информации в ее совокупности и связи с объектом. Таким образом, система информационного обеспечения должна представлять собой открытый информационный контур, охватывающий все сферы деятельности человека. При этом необходим переход из одной сферы в другую по совокупности функциональных и логических связей.

До настоящего времени криминалистическая регистрация и в теории и на практике остается совокупностью различных криминалистических учетов, – территориально и логически разрозненных информационных массивов, содержимое которых включает объекты учета, зачастую не имеющие логической связи с объектом регистрации. Этот вопрос прорабатывается только на уровне автоматизации учетов и на уровне объединения информационных массивов в общее информационное поле. Однако, ни одна технология, основанная на использовании компьютерной техники не охватывает всего процесса решения учетной задачи¹. Решение вопросов совершенствования криминалистической регистрации и информационного обеспечения, как единого информационного процесса, необходимо осуществлять на научном уровне, выстраивать структурные, логические и организационные связи между информационными массивами, которых до настоящего времени не существует.

¹ Криминалистическая регистрация: учеб. Пособие. – Волгоград: ВА МВД России. 2009. С 15.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Проблемы информационного обеспечения, которые существуют в настоящее время, могут быть сведены к проблемам технического и организационного плана, среди которых:

1) отсутствие единых технологических стандартов и единых форматов представления и размещения информации в информационных системах органов внутренних дел и информационных системах социального назначения;

2) отсутствие единых подходов к описанию объектов учета в АИПС;

3) территориальная и ведомственная распределенность криминалистически значимой информации, что делает ее труднодоступной в решении конкретной задачи и не способствует ее объединению и регулированию информационных потоков. Нормативные документы регулируют, как правило, только порядок формирования и ведения учетов, но не определяют порядок объединения информационных ресурсов.

Первое направление сегодня активно реализуется через создание и использование всевозможных информационных систем социального назначения. Это направление реализуется как в России, так и за рубежом.

Примером может служить создание регистра населения в Литве на основе закона "О регистре населения", принятого 23 января 1992 г.; регистрация населения в Республике Беларусь, проводимая с 1995 г. паспортно-визовой службой МВД Республики Беларусь на основе законодательно закрепленной структуры персонального идентификационного номера (ПИН). В соответствии с законом Республики Беларусь "О мерах борьбы с организованной преступностью и коррупцией" от 26 июня 1997 г. и с целью организации оперативного информационного взаимодействия правоохранительных органов в борьбе с преступностью в 2002 г. МВД Республики Беларусь и КГБ Республики Беларусь утвердили инструкцию о совместном использовании информации из республиканской базы данных автоматизированной системы "Паспорт".

Данные информационные ресурсы используются в целях информационного обеспечения государственных структур, пра-

воохранительных органов, для организации массивов других государственных банков данных (образование, занятость, социальное обеспечение, паспортная служба, коммунальное хозяйство, налоги). Содержащаяся в регистре информация имеет идентификационные данные (коды идентификации) о каждом жителе страны¹. Но эти системы имеют существенный недостаток: отсутствие обобщенной информации в централизованном виде, что осложняет решение оперативно-служебных задач.

Персональный код личности используется в Швеции с 1847 г. С 1960 г. осуществляется электронная обработка данных о человеке и ведется регистр населения. С 1991 г. функция учета населения передана Государственной налоговой администрации. Базовая информация о личности включает идентификатор личности и совокупность установочных данных. Проверка соответствия места проживания лица и сведений, указанных в Эталонном регистре возложена на налоговые органы². Эталонный регистр используется для присвоения персональных идентификационных номеров и предоставления информации, касающейся локальных налоговых отделов, к которым относится определенное лицо.

Аналогичные регистры населения функционируют в Латвии, Финляндии, Дании, Японии и других странах. Формирование и ведение регистров населения возложено на государственные специально уполномоченные органы, осуществляющие регистрационную деятельность и использование персональных регистрационных номеров (ПИН) лиц.

Работа по созданию автоматизированной системы учета населения проводится в Российской Федерации. Основанием для ее создания послужило постановление Правительства РФ № 319 "Об организационных мерах по созданию общегосударственной автоматизированной системы учета населения и официальных докумен-

¹ Пашкевич А.П. Автоматизированная информационная система "Регистр населения" как элемент информационно-криминалистического обеспечения правоохранительных органов и перспективы ее использования // Проблемы криминалистики: сб. науч. тр. / отв. Ред. Д-р юрид. наук, проф. Г.Н. Мухин. Мн.: Акад. МВД Респ. Беларусь, 2005. Вып. 3. С. 50-56.

² Там же. С. 52.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

тов, удостоверяющих личность граждан" от 23 декабря 1993 г., указ Президента РФ № 232 "Об утверждении Положения о паспорте гражданина РФ, образца и описания паспорта гражданина РФ" от 13 марта 1997 г.

Создание таких информационных ресурсов имеет положительные стороны в плане решения оперативно-следственных задач, направленных на установление лиц, причастных к совершенным преступлениям.

Работа в этом направлении имеет перспективы при условии интеграции данных, хранящихся в адресном учете, учетах социального назначения и в централизованных экспертно-криминалистических учетах. Информация о лице, его окружении, месте его проживания дает полную картину о каждом гражданине. Адресная привязка имеет отношение, как к человеку, так и к неодушевленным предметам. Проблеме унификации описания адресной информации, или точнее координатно-временной информации в автоматизированных системах не уделяется должного внимания до настоящего времени. Этот параметр может рассматриваться не только как составляющая часть документов первичного учета, но и как основание для объединения информации, имеющей отношение к одному объекту регистрации и к различным преступным эпизодам.

На основании данных о лице и месте его проживания могут быть объединены картотеки всех банков данных: административная и уголовная практика; розыск; профилактический учет; оперативно-справочные картотеки; централизованные экспертно-криминалистические учеты; учеты социального назначения. Целесообразно дополнять данную информацию фотографической, дактилоскопической и геномной информацией в рамках действующих федеральных законов. Такой подход способствует началу формирования единого информационного пространства и обеспечению непрерывного информационного процесса, не только органов внутренних дел, но и правоохранительных органов в целом.

Практическая значимость вносимых предложений направлена на совершенствование системы установления лиц, причаст-

ных к совершенным преступлениям, получение материалов для организации оперативно-розыскных мероприятий и производства следственных действий, получение материалов для проведения сравнительного исследования при производстве судебных экспертиз, проверка по централизованным экспертно-криминалистическим учетам непосредственно на месте происшествия.

Необходимо проанализировать, на каком уровне обеспечивается связь между отдельными учетами, и на каком уровне эта связь возможна в настоящее время.

Так, явную связь сегодня имеют оперативно-справочный по фамильный и дактилоскопический учеты. Эти учеты формируются на основе статистической формы № 1 и заполняются одновременно. Такая организация ведения учетов позволяет по дактилоскопической информации получить установочные данные лица, которому принадлежат следы пальцев рук. Этот подход является рациональным. Все что касается ведения остальных учетов, то этот подход по какой-то причине был оставлен без должного внимания.

Для начала нормального функционирования системы информационного обеспечения необходимо создать логические и информационные связи между разрозненными массивами, имеющими отношение к одному объекту регистрации (человеку, транспортному средству, огнестрельному оружию и др.). Информационным ядром в такой системе должен стать человек как источник биометрических данных. Центрирование системы криминалистической регистрации относительно человека, всего того, что может индивидуализировать его как объект живой природы. При этом необходимо в равной степени уделять внимание физическим, биологическим, психологическим и социальным свойствам человека и личности, и в системе организовать систему связей между ними¹. С другой стороны каждый человек в процессе своей деятельности формирует неповторимую картину его окружения,

¹ Иванов Л.Н. Полисистемный анализ личности в уголовном судопроизводстве // Закон и право. - № 7. - 2005. - С. 32-37.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

которое является второй составляющей информационного наполнения.

Связь между системами криминалистического и социального назначения может быть обеспечена через создание и функционирование единой информационно-аналитической системы, которая будет служить технической и ресурсной основой единого информационного пространства, а также источником нового знания.

В.И. Внуков

кандидат юридических наук, преподаватель
кафедры криминалистической техники
(Волгоградская академия МВД России)

**СУБЪЕКТЫ СУДЕБНО-ЭКСПЕРТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
В СВЕТЕ РЕАЛИЗАЦИИ ПРИНЦИПОВ СОСТЯЗАТЕЛЬНОСТИ
И ДИСПОЗИТИВНОСТИ В УГОЛОВНОМ
СУДОПРОИЗВОДСТВЕ**

Судебно-экспертная деятельность осуществляется в процессе судопроизводства судебно-экспертными учреждениями и судебными экспертами и состоит в организации и производстве судебной экспертизы при неуклонном соблюдении равноправия граждан, их конституционных прав и свобод.

Субъектами судебно-экспертной деятельности являются:

1. Лица и органы, принимающие властно-волевые решения о назначении экспертизы и ее организации;
2. Лица, осуществляющие экспертные исследования¹.

Как представляется, указанная классификация субъектов в первую очередь, обусловлена их специфической ролью в системе правоохранительной и судебной деятельности, связанной с возникновением между ними определенных правоотношений в процессе уголовного и иных видов судопроизводства.

¹ Зинин А.М., Майлис Н.П. Судебная экспертиза. Учебник. – М., 2002. – С. 70.

Исходя из этого, В.М. Галкин выделяет четыре группы субъектов судебной экспертизы: эксперты; органы, назначившие экспертизу; заинтересованные участники процесса; руководители и иные должностные лица экспертных учреждений¹.

Взаимодействие и правоотношения между субъектами судебно-экспертной деятельности осуществляется как в процессуальной, так и не процессуальной форме. Взаимоотношения в процессуальной форме обусловлены закрепленными законом правами и обязанностями субъектов уголовно-процессуальных отношений при назначении и производстве судебной экспертизы, а не процессуальная форма взаимодействия осуществляется в виде консультационно-справочной работы судебного эксперта.

Роль судебного эксперта, несомненно, является одной из ключевых, поскольку именно он своими специальными знаниями позволяет лицу, осуществляющему предварительное расследование, всесторонне понять существо исследуемых им объектов и процессов, имеющих значение для установления истины по уголовному делу. В настоящее время спектр судебно-экспертной деятельности сотрудников экспертно-криминалистических подразделений органов внутренних дел России достаточно широк и не ограничивается только производством экспертного исследования, что говорит о всевозрастающей роли данных процессуальных субъектов в следственной и судебной деятельности.

Думается, следует отметить, что судебные эксперты органов внутренних дел России осуществляют применение своих специальных знаний в следующих направлениях:

- производство экспертизы по уголовным делам и делам об административных правонарушениях;
- проведение криминалистических исследований по материалам оперативно-розыскной деятельности;
- формирование и использование в раскрытии преступлений экспертно-криминалистических картотек и коллекций;
- участие в качестве специалистов при проведении следственных действий и оперативно-розыскных мероприятий;

¹ Галкин В.М. Средства доказывания в уголовном процессе. - М., 1972. - С. 24.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

- разработка и внедрение в практическую деятельность органов внутренних дел новых экспертно-криминалистических средств и методов¹.

Количество лиц, обладающих специальными знаниями, которые могут быть ими применены в экспертной деятельности, постоянно увеличивается. Уже нельзя ограничительно к категории судебных экспертов относить лиц, являющихся сотрудниками государственных судебно-экспертных учреждений. Этот процесс обусловлен в первую очередь демократизацией Российского законодательства и правоприменения, а также правом следователя, закрепленным в процессуальном законе, привлекать любое лицо, обладающее необходимыми следователю специальными знаниями в качестве судебного эксперта. Следовательно, возможна классификация данных лиц по следующим категориям, в зависимости от их профессиональной принадлежности к определенным экспертным учреждениям:

1. Сотрудники государственного судебно-экспертного учреждения, производящие экспертизы в порядке выполнения должностных обязанностей;

2. Сотрудники негосударственных судебно-экспертных учреждений, в должностные обязанности которых входит производство судебных экспертиз;

3. Судебные эксперты – сотрудники иного, не экспертного учреждения;

4. Частные лица, привлекаемые к производству экспертизы по постановлению следователя или определению суда².

Как справедливо отмечает Е.Р. Россинская, в качестве лиц, обладающих специальными знаниями, и не являющихся сотрудниками государственных судебно-экспертных учреждений могут привлекаться судебными экспертами следующие категории людей:

- пенсионеры, ранее сотрудники государственных экспертных учреждений;

¹ Эксперт. Руководство для экспертов органов внутренних дел / Под ред. д. ю. н., проф. Т.В. Аверьяновой, к.ю.н. В.Ф. Статуса. - М., 2003. С. 12-13.

² Зинин А.М, Смелянюк Г.Г., Пахомов А.В. Введение в судебную экспертизу. - М., 2002. - С. 18.

- частные эксперты-профессионалы, у которых эта деятельность является основной;
- эксперты-сотрудники негосударственных судебно-экспертных учреждений;
- сотрудники не экспертных организаций, являющиеся специалистами в необходимой области знаний¹.

Правовое положение лиц, привлекаемых в качестве судебных экспертов, к процессу раскрытия и расследования преступлений, одинаково для всех, независимо от их принадлежности к установленным государственным судебно-экспертным учреждениям. К сожалению, в настоящее время пока еще нет четкого процессуального статуса судебных экспертов негосударственных судебно-экспертных учреждений, поэтому думается, что деятельность данных экспертов сейчас может осуществляться в соответствии с общим положением привлечения любого частного лица, обладающего специальными знаниями, к производству экспертизы по постановлению следователя, либо по определению суда.

Как уже было сказано выше, к рассматриваемым субъектам судебно-экспертной деятельности относятся также органы, назначающие судебную экспертизу.

Говоря о роли лиц, инициирующих производство судебной экспертизы (дознаватель, следователь, прокурор и судья), а также об их процессуальном положении, следует сказать, что в уголовно-процессуальном законе установлены отдельные нормы, регламентирующие право данных субъектов организовывать судебно-экспертную деятельность (ст. 195; 283 УПК РФ). Данные процессуальные субъекты инициируют этот процесс только в случае необходимости исследования с помощью специальных знаний каких либо фактов, имеющих значение для дела. Исключение составляют случаи обязательного назначения ими судебной экспертизы (ст. 196 УПК РФ).

Как уже говорилось ранее, правовым основанием для производства судебной экспертизы в уголовном процессе служит по-

¹ Россинская Е.Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. - М., 2005. - С. 78.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

становление лица, ведущего дознание, следователя, прокурора либо определение суда (постановление судьи) о назначении экспертизы (ст. ст. 195; 283 УПК РФ), которое выносится с соблюдением процессуальных требований. В соответствии с законом (ст. 195 УПК РФ) лицо, назначающее производство судебной экспертизы, знакомит с постановлением о назначении экспертизы подозреваемого, обвиняемого его защитника. При этом учитываются возможные его ходатайства (ст. 198 УПК РФ) о поручении экспертизы конкретному специалисту или об отводе эксперта, избираемого следователем, о постановке дополнительных вопросов, предоставлении обвиняемому возможности присутствовать при производстве экспертизы и давать объяснения эксперту.

Говоря о роли лица (органа), назначающего экспертизу, в обеспечении реализации принципов состязательности и диспозитивности, необходимо сказать, что "судьба полной реализации состязательных начал при проведении экспертизы в системе существующих уголовно-процессуальных отношений зависит от усмотрения следователя, прокурора, судьи"¹.

Поскольку "принцип состязательности при назначении экспертизы в полной мере не реализован. Имеется в виду, что: 1) сторона защиты не вправе назначить судебную экспертизу, то есть 2) не вправе составить собственное задание для экспертизы; 3) не вправе своим решением выбрать эксперта, а также 4) не может обеспечить ему доступ к объекту экспертизы, и поэтому 5) о каком-либо полученном стороной защиты экспертном заключении не может быть и речи"², назрела объективная необходимость в создании действенного механизма защиты интересов участников уголовного процесса.

Роль лица (органа), назначающего экспертизу, состоит в основном в удовлетворении ходатайств подозреваемого, обвиняемого,

¹ Зайцева Е.А. К вопросу о состязательной экспертизе в уголовном судопроизводстве. // Уголовная юстиция: проблемы правоприменения: Сб. науч. тр. - Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2003., С. 131.

² Селина Е.В. Применение специальных познаний в российском уголовном процессе: Дисс. ... д-ра юрид. наук. Краснодар, 2003. С. 238.

их защитника, а также лиц, имеющих в деле самостоятельный правовой интерес – потерпевшего, гражданского истца, гражданского ответчика, их представителей. Указанные лица могут ходатайствовать о производстве судебной экспертизы в другом экспертном учреждении; о привлечении в качестве экспертов указанных ими лиц либо о производстве судебной экспертизы в конкретном экспертном учреждении; о внесении в постановление о назначении судебной экспертизы дополнительных вопросов эксперту.

Для наиболее полной реализации исследуемых принципов состязательности и диспозитивности в связи с производством судебной экспертизы видится необходимым *на законодательном уровне обязать лиц, инициирующих производство экспертизы удовлетворять обоснованные ходатайства подозреваемого, обвиняемого, их защитника, а также лиц, имеющих в деле самостоятельный правовой интерес и их представителей о назначении экспертизы, в том числе альтернативной.* Также необходимо оставить за сторонами право выбора эксперта или экспертной организации; запретить следователю и суду исключать вопросы, поставленные на разрешение эксперта сторонами, оставив за ними право, ставить перед экспертом другие вопросы.

Представляется, что законодательное принятие этого предложения положительно повлияет на более полную реализацию принципов состязательности и диспозитивности в уголовном процессе в связи с производством судебной экспертизы.

Еще одним субъектом, обеспечивающим реализацию принципов состязательности и диспозитивности при осуществлении судебно-экспертной деятельности, выступает прокурор; но в данном случае он выступает не в роли инициатора назначения судебной экспертизы, а как лицо, осуществляющее прокурорский надзор.

Не секрет, что, несмотря на нормативную регламентацию права сторон, связанные с назначением и производством судебной экспертизы во время предварительного расследования зачастую на-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

рушаються, і во многих случаях такие нарушения остаются незамеченными ни прокурором, ни судом.

С учетом изложенного выше, думается, что для соблюдения прав сторон – участников уголовного процесса при проведении судебной экспертизы прокурор должен осуществлять усиленный прокурорский надзор за законностью при назначении и производстве данного следственного действия, а также повсеместно применять практику частных определений и представлений по фактам нарушения дознавателями, следователями прав участников процесса, связанных с вопросами судебной экспертизы.

Завершая рассмотрение субъектов судебно-экспертной деятельности, обеспечивающих реализацию принципов состязательности и диспозитивности при назначении и производстве судебной экспертизы, хочется еще раз заметить, что в России назрела объективная необходимость расширения и круга субъектов судебно-экспертной деятельности. Уголовно-процессуальный закон России необоснованно ограничивает круг субъектов назначения судебной экспертизы, что существенно сковывает действие исследуемых нами принципов уголовного процесса.

Трудно не согласиться с мнением Р.С. Белкина о том, что предоставление уголовно-процессуальным законом право защитнику обвиняемого по собственной инициативе или по желанию обвиняемого назначать судебную экспертизу, поручать ее производство выбранному также по собственному усмотрению эксперту (экспертам)¹ окажет положительное влияние на всесторонность и полноту доказательственной базы по уголовному делу.

Данное предложение позволит существенно расширить круг субъектов судебно-экспертной деятельности, придав правосудию России действительно демократические начала и даст возможность для более полной реализации принципов состязательности и диспозитивности в уголовном судопроизводстве России.

¹ Белкин Р.С. Курс криминалистичкп. В 3 т. Т. 3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. – М., 1997, С. 118.

Д.В. Исютин-Федотков

кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики
(УО "Академія МВД Республіки Беларусь")

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЯЗЫКА КРИМИНАЛИСТИКИ (АКТИВНЫЕ ПРОЦЕССЫ В СОВРЕМЕННОМ ЯЗЫКЕ КРИМИНАЛИСТИКИ)

Современный русский язык переживает активные процессы, которые влияют на естественный язык и язык науки. Считается, что на естественном языке говорят в повседневной жизни и выражают свои мысли. Естественный язык в науке существует для общения между учеными и от него полностью отказаться невозможно. Вместе с тем, естественный язык не принято использовать в научных текстах. Причина - "многозначность слов (полисемия), громоздкость некоторых фразеологических оборотов, нечеткость синтаксических и семантических правил. Все это в значительной мере препятствует использованию естественного языка для научных целей и заставляет искать выход в создании языка науки, в том числе и особого формализованного, понимая при этом, что оба они создаются на базе естественного языка и генетически с ним связаны. Язык науки иногда называют искусственным, подчеркивая тем самым его более или менее значительное отличие от привычного естественного языка"¹.

С данным мнением нельзя не согласиться. С помощью естественного языка (его еще называют разговорным) не решаются задачи, связанные с открытием истинных положений и их обоснованием. По справедливому мнению В.Ф. Беркова "его выражения (разговорного языка - И.-Ф.Д.), как и связи между ними, многозначны, нечетки, метафоричны и потому не могут обеспечить строгость обоснования, приводят к противоречиям, влекут за собой неверные выводы при верных исходных данных. К тому же распознавание вновь открываемых истин и отделение от уже известных

¹ Аверьянова Т.В. Судебная экспертиза: курс общей теории. М.: Норма, 2006. С. 104.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

требует новых знаковых средств фиксации и сообщения этих истин"¹.

Язык науки, созданный на базе разговорного языка, под влиянием внешних и внутренних причин вырабатывает особую научную терминологию. Терминология представляет собой совокупность, систему слов и словосочетаний с точным, единственным значением в рамках определенной науки. Следует согласиться с мнением А.В. Нестерова в том, что "терминология является одним из камней, лежащих в фундаменте науки, но, с другой стороны, данный камень является и "камнем преткновения"². Криминалистика не является исключением и имеет собственный научный язык.

Язык криминалистики – "система ее общих и частных понятий, выражаемых определениями и обозначениями (знаками, терминами)"³. Таким образом, в языке криминалистики ключевую роль играют понятия, термины, определения и знаки.

Нет сомнений, что язык криминалистики подвижен и развивается. Анализ специальной литературы показывает⁴, что в настоящее время наметились следующие тенденции развития научного языка криминалистики:

1. Расширение круга используемых понятий⁵ и определений⁶. Стремительное развитие науки и техники всегда связано с появ-

¹ Берков В.Ф. Общая методология науки: учебное пособие. Минск: Академия управления при Президенте Республики Беларусь, 2001. С. 30.

² Нестеров А.В. О некоторых вопросах терминологии судебной экспертизы // Теория и практика судебной экспертизы в современных условиях: материалы междунар. науч.-практ. конф., Москва, 14–15 февраля 2007г. – М.: ТК Велби, Изд-во "Проспект", 2007. – С. 270.

³ Белкин Р.С. Курс криминалистики: Учеб. пособие для вузов. 3-е изд., доп. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. – С. 183.

⁴ Белкин Р.С. Указ. соч. – С. 183–187; Радецка В.Я. Мова науки криміналістики: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Київ, 2002; Валгина Н.С. Активные процессы в современном русском языке: учебное пособие для студентов вузов. – М.: Логос, 2003. – С. , и др.

⁵ Понятие – "логически расчлененная общая мысль о предмете, включающая ряд взаимосвязанных признаков". См.: Ушаков Д.Н. Большой толковый словарь современного русского языка. – М.: "Альга-Принт", 2005. – VIII. – С. 744.

⁶ Определение – "формулировка, раскрывающая содержание понятия". См.: Ушаков Д.Н. Указ. соч. С. 605.

лением новых понятий, определений и криминалистика не является исключением. Такие понятия как "криминалистическая дерматоглифика", "криминалистическая голография", "ольфакторные следы", "лингвокриминалистика" и иные являются примерами заимствования криминалистикой достижений других наук.

В криминалистике расширение круга используемых понятий и определений происходит за счет:

а) активного использования заимствованной (иноязычной) лексики, прежде всего в рамках деятельности международных организаций в сфере борьбы с преступностью. По мнению В.Я. Радецкой, использование заимствованной (иноязычной) лексики является самостоятельной тенденцией развития языка криминалистики¹.

Использование иноязычной лексики в русском языке неизбежно оказывает влияние на язык науки, "при этом посредством особого рода определений вводятся новые языковые выражения, уточняются уже существующие и, таким образом, вырабатывается научная терминология, т.е. совокупность слов или словосочетаний с точным, единственным значением в рамках данной научной дисциплины"².

Под влиянием языковых и внеязыковых факторов русский язык пополняется заимствованной или иноязычной лексикой. По мнению В.Я. Радецкой "к языковым факторам можно отнести направленность к зауживанию многозначности слова или уточнению понятия, которое оно обозначает. Внеязыковыми факторами иноязычных заимствований являются причины социально-исторического характера – разносторонние связи между народами: торгово-экономические, политические, культурные. В результате таких отношений происходит процесс перемещения слов из одного языка в другой"³.

Языковые факторы зачастую носят объективный характер, в некоторой степени отвечают "потребностям самого языка, так как вписываются в основные тенденции его развития (например, отве-

¹ Радецка В.Я. Указ. соч.

² Берков В.Ф. Указ. соч. – С. 30.

³ Радецка В.Я. Указ. соч.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

чающие действию закона речевой экономии) и заимствования, не отвечающие требованиям необходимости, заимствования, которых можно было бы избежать при ситуации более бережного отношения к природному русскому слову"¹.

Вместе с тем, следует согласиться с Н.С. Валгиной, в том, что "на волне удовлетворения потребностей языка всплыло много словесного хлама, ненужного, засоряющего язык. Иностранное слово стало не только необходимым, нужным, но и привлекательным, престижным. В таком случае мера и избирательность в применении иноязычной лексики начинает утрачиваться. Побеждает общий настрой, мода, желание быть "наравне с веком"². В качестве примера можно привести лексические параллели, подтверждающие отсутствие необходимости в заимствовании, так как существуют лексические эквиваленты: *ольфакторные следы – запаховые следы, модельные образцы – экспериментальные образцы, контрафактные товары – поддельные товары* и т.д.

Следует отметить, что появление новой терминологии в языке криминалистики часто происходит в рамках научных дискуссий. Это препятствует многозначности употребления терминов и появлению новомодной не научной терминологии в криминалистике.

б) современного развития общей теории судебной экспертизы, а также практической судебно-экспертной деятельности (способствуют использованию в языке криминалистики терминов технических и других наук). Примером тому является развитие языка криминалистики при становлении новых родов судебной экспертизы: компьютерно-технической, геномной, фоноскопической, одорологической и т.д.

Возникновение новых терминов или неологизация³ языка криминалистики обусловлена объективными изменениями в совре-

¹ Валгина Н.С. Указ. соч. – С. 111.

² Валгина Н.С. Указ. соч. – С. 109.

³ От термина "неологизм" – в языкознании: новое слово или выражение, а также новое значение старого слова. См.: Толковый словарь русского языка. – М.: ОРФО, Информатик, 2004. (Электрон. текстовые дан. (42 287 104 байт)).

менної життя і являється естественним процесом, отражаючим общіє направлення розвитку русского языка и языка науки¹.

Нет сомнений, что появление новых терминов в криминалистике положительно влияет на развитие науки. Вместе с тем, следует согласиться с Г.Н. Мухиным в том, что "становится обычным такое явление, когда неотработанные и незащищенные с точки зрения общепризнанной научной процедуры "модные" термины насильственно внедряются в понятийный аппарат курса. Четкость, лаконичность, обоснованность изложения мысли, ясность научного языка все реже встречаются не только в научной, но и учебной криминалистической литературе, все чаще появляются вычурность стиля и новомодная терминология"².

Отметим, что новации языка науки криминалистики должны протекать в обстановке дискуссии и не приводить к многозначности употребления терминов. Негативные изменения в языке учебного курса криминалистики снижают эффективность и качество криминалистической подготовки тех юристов, кому предстоит раскрывать и расследовать преступления.

2. Изменение существующих определений. По мнению Р.С. Белкина, "данная тенденция проявляется как в замене одних определений другими, так и в уточнении употребляемых определений, а значит, и обозначающих их терминов и знаков"³.

К сожалению, в последнее время в криминалистике определения изменяются в силу "поверхностных" причин. Нельзя не согласиться с Р.С. Белкиным в том, что "введение в криминалистику нового термина оправдано лишь в двух случаях: при появлении в науке нового понятия, которое не может быть выражено старыми терминами, и при новом аспекте рассмотрения старого понятия, когда термин необходим для обозначения выявленного качества

¹ Радецка В.Я. Указ. соч. 2002.

² Мухин Г.Н. Дискуссионные проблемы и перспективные направления криминалистической науки и образования // Проблемы криминалистики: Сб. науч. тр. / Отв. ред. д-р юрид. наук, проф. Г.Н. Мухин. - Минск: Академия МВД Респ. Беларусь, 2005. - Вып. 2. - С. 7.

³ Белкин Р.С. Курс криминалистики ... - С. 184.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

объекта. К сожалению, это принципиальное правило соблюдается в современных условиях не всегда"¹.

Изменение существующих определений не всегда необходимо, закономерно и отражает развитие или изменение знаний. Следует согласиться с мнением Н.П. Яблокова и А.Ю. Головина в том, что "появление в криминалистической литературе какого-либо нового понятия еще не обуславливает необходимость пересмотра структуры и понятийно-терминологического аппарата всей науки или ее отдельной части. Любой вновь появляющийся термин требует серьезного научного анализа и обсуждения, тем более, если он ориентирован на подмену одного термина другим или обозначение давно существующей отрасли криминалистики. Например, чем более выгоден для понятийного аппарата криминалистической науки термин "скриберология" вместо используемого на протяжении уже многих десятилетий термина "почерковедение"²

Соглашаясь полностью с указанным мнением, следует отметить, что подобных "выгодных" терминов в криминалистике много: "механология", "микрология", "типнология", "полиграфология" и др.³.

3. Дифференциация понятий и их определений. В результате дифференциации определений, выделяются криминалистические категории, "определения которых выступают родовыми по отношению к определениям понятий, входящих в объем этих категорий"⁴. К таким категориям, по мнению Р.С. Белкина, относятся понятие предмета науки, понятия криминалистической техники, тактики и методики расследования, понятия приема, средства, рекомендации.

¹ Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. – М.: Изд-во НОРМА (Издат. група НОРМА-ИНФРА-М), 2001. – С. 81.

² Яблоков Н.П., Головин А.Ю. Криминалистика: природа и система. – М.: Юристъ, 2005. – С. 134.

³ См.: Криминалистика / Под ред. д-ра юрид. наук, проф. В.А. Образцова. – М.: Юристъ, 1997. – 760 с.

⁴ Белкин Р.С. Курс криминалистики ... – С. 184.

4. Унифікація термінології криміналістики¹. Термінологія криміналістики – сукупність, система термінів криміналістики. По нашому мнению, унифікація термінології (приведення к єдинообразію термінів) криміналістики в настоящеє время строится за счет следования доминирующим в науке и образовании традиционных четырехзвенной системы криміналістики и криміналістических категорій, предложенных Р.С. Белкиным.

Унифікація системи термінів криміналістики может быть проведена также путем кодифікації термінології через составление словарей. Примером такой лексикографії языка криміналістики могут служить изданные работы Р.С. Белкина², Т.В. Аверьяновой, Е.Р. Россинской³, В.И. Старовойтова, Т.Ф. Моисеевой⁴ и др.

5. Розробка знакових систем⁵. По мнению Р.С. Белкина "эта тенденция проявляется в попытках создать унифицированные системы математических и иных символов, обозначающих или выражающих определенные криміналістические понятия. К ним относятся, например, системы цифрового обозначения признаков папиллярных узоров, признаков внешности, графических знаков, обозначающих обнаруживаемые при осмотре объекты. Знаковые системы криміналістики – наименее разработанная часть языка науки и в то же время одна из наиболее перспективных его частей. Именно с этой частью связана возможность использова-

¹ Термин – "понятие, выраженное словом; слово, являющееся названием строго определенного понятия". См.: Ушаков Д.Н. Указ. соч. С. 1043.

² Белкин Р.С. Криміналістическая энциклопедия. 2-е изд., доп. М.: Мегатрон XXI, 2000.

³ Энциклопедия судебной экспертизы / Под ред. Т.В. Аверьяновой, Е.Р. Россинской. М.: Юристъ, 1999.

⁴ Старовойтов В.И., Моисеева Т.Ф. Словарь-справочник термінів и понятий судебной экспертизы пахучих (запаховых) следов человека: Учеб. пособие. М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2004.

⁵ Знак – "признак, примета, по которым узнается, распознается что-нибудь; то, что служит указанием на что-нибудь, свидетельством чего-нибудь, внешним обнаружением чего-нибудь; любой предмет в качестве условного символа, выражения чего-нибудь". См.: Ушаков Д.Н. Указ. соч. С. 280.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ння в криміналістиці деяких положень кібернетики, математическої логіки, семиотики і других розвиваючихся областей знання"¹.

6. Сокращение составных терминов и широкое использование аббревиатур². Выполняя компрессионную функцию, аббревиация в языке исторически активна. По мнению Н.С. Валгиной "жизнь аббревиатур в русском языке была сложной, противоречивой. В разные периоды преобладали разные типы аббревиатур: буквенные, звуковые, смешанные. Аббревиатурам объявлялась "война", их изгоняли и осуждали. Но они появлялись вновь, язык уже не мог обходиться без аббревиатурных сокращений"³.

Язык криміналістики як науковий мовний код також сприймає аббревіатури. Аббревіатура, являясь средством языкового кода, значительно экономит язык на уровне текста, особенно разговорный язык.

Следует согласиться с В.Я. Радецкой в том, что "в криміналістиці аббревіатурні форми чаще всего возникают по причине сокращения многокомпонентных терминологических форм, часто использования общепринятых терминов кримінального блока юридических наук, использования в языке криміналістики многокомпонентных технических терминов"⁴.

Можно сказать, что основной причиной появления аббревиатур в языке криміналістики являются использование заимствованной (иноязычной) лексики. Активное применение заимствованной лексики с обилием аббревиатур связано с использованием дости-

¹ Белкин Р.С. Курс криміналістики ... - С. 185.

² Аббревиация (лат. *abbreviatio* - сокращение) - создание *аббревиатур* путем сокращения, усечения слов, входящих в составное наименование. Аббревиатура (ит. *abbreviatura*, лат. *brevis* краткий, короткий) - существительное, образованное из усеченных отрезков слова (избирком), из таких же отрезков в сочетании с целым словом (роддом), а также из начальных букв или звуков слов, составляющих данное наименование (СКВ, вуз). См.: Энциклопедия Кирилла и Мефодия, версия 1.0.0.1, Cyrilil & Methodius Copyright. (2000). Электрон. текстовые дан. (4 791 173 120 байт). М.: Great Encyclopedia, 2001.

³ Валгина Н.С. Указ. соч. - С. 148.

⁴ Радецка В.Я. Указ. соч.

жений естественных, технических и гуманитарных наук в раскрытии и расследовании преступлений.

Чаще всего аббревиатуры в криминалистической литературе используются для сокращений: названий нормативных правовых актов - УПК, УК и т.п.; названий учреждений, организаций, подразделений - ГЭКЦ, ГУПР, НИИКиСЭ, РУВД, ПР, СО, УР, ОБЭП, ОМОН, ОБНОНиПТЛ и т.п.; названий преступлений - ДПП, названий криминалистической техники - АИПС, АДИС и т.п.; названий видов деятельности органов внутренних дел - ОРД, ОРМ, ПР, СОГ и т.п.¹; названий некоторых экспертиз, объектов исследований - КЭМВИ, СМЭ, СКТЭ, ВВ, ВУ, ПМ и т.п.

В разговорном языке криминалистов можно встретить такие сокращения как КХП (криминалистическая характеристика преступлений), кримтехника, кримтактика, кримметодика, фоторобот, изоробот, биодетектор и др.

Нет сомнений, что аббревиатуры терминов можно использовать в научных текстах. Аббревиатуры дают экономию на уровне текста, но их нежелательно использовать в названиях научных работ, учебной, справочной литературе, т.к. аббревиатура будет понятна только узкому кругу специалистов-криминалистов².

В заключении отметим, что нами рассмотрены основные тенденции языка криминалистики. Научно-технический прогресс и активные процессы в русском языке неизбежно будут постоянно влиять на язык науки криминалистики. Дальнейшее изучение тенденций языка криминалистики позволит облегчить понимание научных текстов и избежать ненужных терминов, понятий, определений.

¹ Радецка В.Я. Указ. соч.

² Радецка В.Я. Указ. соч.

ЗАСІДАННЯ КОНФЕРЕНЦІЇ

Р.М. Шехавцов

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри криміналістики
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

ОСОБЛИВОСТІ ФІКСАЦІЇ НЕГАТИВНИХ ОБСТАВИН ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ ДІЙ, ЯК ВІДОБРАЖЕНЬ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ

Виявлення протидії розслідуванню полягає в послідовному здійсненні дій з пошуку, фіксації, дослідження інформації про застосовані, ті, що застосовуються, або ті, що готуються, способи надання протидії та протидіючих осіб. Ці дії можуть мати як чисто логічний характер, що полягає в сукупності мислених операцій з аналізу, моделювання, діагностування вже зібраної інформації про злочин й осіб, які брали в ньому участь, про хід і результати його розслідування на предмет належності одержаних даних до конкретних способів протидії. Так само і в здійсненні дій з пошуку, опису, фіксації з використанням науково-технічних засобів у встановленій КПК України формі даних про способи надання протидії розслідуванню злочину та причетних до нього осіб. Кінцевим результатом здійснення дій з виявлення протидії розслідуванню має бути пізнання слідчим сутності застосованого, такого, що застосовується, готується або прогнозується, способу протидії, його результатів, установа протидіючих осіб, мотивів і цілей їх дій.

Аналіз слідчої практики розслідування розбоїв, вимагань, крадіжок, розкрадань шляхом зловживання службовим становищем,

вчинених організованими групами, злочинними організаціями, свідчить, що виявлення особами, які розслідують кримінальну справу, конкретних способів приховування даних про подію злочину та причетних до нього осіб нерідко відбувається в результаті встановлення й дослідження негативних обставин.

На значення негативних обставин для розслідування злочинів звертали увагу ще Г. Гросс, А. Вейнгарт, Р.А. Рейсс¹. Правда, їх роботи не містили ні самого визначення негативних обставин, ні чіткої їх класифікації. У них лише мали місце загальні вказівки на виявлення певних видів слідів, що не узгоджуються з обстановкою на місці події при її огляді в злочинах, пов'язаних із заподіянням тілесних ушкоджень, і крадіжках. Однак ці вказівки послужили основою для подальшого розроблення питань, що стосуються особливостей дослідження в ході розслідування злочинів нетипових матеріальних змін обстановки, ознак неприродної поведінки під час допиту підозрюваних та інших осіб, які, згідно з описом Г. Гросса, характеризуються як суперечні (негативні - Р.Ш.) обставини². Тєю чи іншою мірою у своїх працях цих питань торкалися багато вчених-криміналістів³.

¹ Див.: Д-р Ганс Гросс. Руководство для судебных следователей, как система криминалистики Пер. сь ным сь 4-го дополненного издания перевели Л. Дудкинъ и Б. Эйлеръ. - СПб.: Типография М. Меркуше-ва. Невский пр., №8, 1908. - М.: Перевд. ЛексЭст. 2002. - С. 712-717; Д-р А. Вейнгарт. Уголовная тактика. Руководство к расследованию преступлений. - С.-Петербург, 1912. - С.30-33, 123-125; Рейсс Р.А. Научная техника расследования преступлений: Курс лекций, прочтенных в г. Лозанне. - СПб., 1912. - С. 78-79.

² Див.: Лисиченко В.К., Когутич ІІ. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів: Монографія. - К.: Дія, 2002. - С. 36.

³ Див., наприклад Якимов І.Н. Практическое руководство к расследованию преступлений. - М.: НИИ уголовной политики, 1924. - С. 61, 170; Тарасов-Радионоу П.И. Предварительное следствие: Пособие для следователей /Под ред. Г.Н. Александрова. - М.: Госоргиздат, 1948. - С. 92; Ратнов А.Р. Использование версий при осмотре места происшествия. - М.: Юридическая литература, 1960. - С. 75; Колмаков В.П. Тактика производства следственного осмотра и следственного эксперимента. - Харьков, 1956. - С. 29; Попов В.И. Осмотр места происшествия /Под ред. В.А. Хвана. - М.: Госоргиздат, 1959. - С. 151; Белкин Р.С., Винберг А.И. Криминалистика: общетеоретические проблемы. - М.: Юридическая литература, 1973. - С. 225; Медведев С.И. Негативные обстоятельства и их использование в раскрытии преступлений: Учебное пособие. - Волгоград, 1973. - 120 с.; Скибицкий К.В. Теоретические основы получения информации о преступлении из материальных источников на предварительном следствии: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Харьков, 1973. - С. 17; Овечкин В.А. Расследование преступлений, скрытых инсценировками. - Харьков, 1979. - С. 41; Шештыко В.Ю. Теоретические проблемы систематизации тактических приемов в криминалистике. - Х.: Оригинал, 1995. - С. 117-118; Лисиченко В.К., Зеленковский А.С. О понятии негативных обстоятельств и механизме их возникновения //Криминалистика и судебная экспертиза - К., 1989. - № 39. - С. 3-10; Лисиченко В.К., Когутич ІІ. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів: Монографія. - К.: Дія, 2002. - С. 36.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Аналіз поглядів на розуміння сутності й змісту негативних обставин приводить нас до виділення точки зору В.К. Лисиченка та І.І. Когутича як такої, що найповніше відбиває ці явища. У монографії, присвяченій негативним обставинам та їх значенню в розслідуванні злочинів, вони доходять висновку, що негативні обставини - "це реальні явища, які є відображенням супутніх сумісних чи несумісних з злочинними діями матеріальних процесів взаємодій (сліди, зміни в обстановці місця події тощо), або проявів в актах поведінки і показаннях осіб дисимуляції (утаювання чогось), які спостерігаються в ході слідчих дій як такі, що не узгоджуються із встановленими фактичними даними про конкретну подію і потребують системно-структурного дослідження з метою встановлення їх походження та суті виявленого протиріччя"¹.

Важливе методологічне значення для опису особливостей виявлення негативних обставин - відображень дій осіб, що перешкоджають розслідуванню вимагань, має, на наш погляд, запропонована В.К. Лисиченко та І.І. Когутичем класифікація негативних обставин:

1) негативні обставини - матеріальні відображення ситуаційних злочину процесів, які виявляються при розслідуванні конкретних злочинів: а) окремі предмети, у тому числі мікрооб'єкти, що за своїм призначенням або місцезнаходженням не узгоджуються з обставинами механізму злочину; б) сліди - відображення взаємодії осіб або предметів чи ситуаційно-структурні зміни обстановки місця події, які своєю наявністю або, навпаки, відсутністю в конкретній обстановці не відповідають закономірностям вчинення розслідуваного злочину; в) сліди - відображення інсценування самої події або окремих цілеспрямованих дій і наслідків, наприклад маскування чи знищення слідів тощо;

2) негативні обставини як відображення проявів дисимуляції (ознаки приховування чого-небудь) у вигляді: а) явних (очевидних) проявів, наприклад, під час допиту, немотивованої внутрішньої психічної напруженості особи, підвищеної нервової активності (хвилювання, збентеження, агресивність, байдужність і т.п.) і недоречної

¹ Лисиченко В.К., Когутич І.І. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів: Монографія. - К.: Дія, 2002. - С. 63.

поведінки (потирання рук, ковзання ногами й т.ін.); б) протиріч, прогалин і непогодженостей, особливо в показаннях підозрюваного, обвинуваченого¹.

Ситуаційно-супутні вчиненню й розслідуванню корисливо-насиленницьких злочинів процеси, які пов'язані з приховуванням їх слідів і зумовлюють виникнення негативних обставин, різні форми їх відбиття у навколишньому середовищі та прояву під час розслідування злочинів потребують застосування відповідних методів пізнання.

Пізнати сутність і зміст протидії розслідуванню – значить знайти й виокремити з усієї існуючої сукупності інформації про подію конкретного злочину, хід його розслідування та зафіксувати з урахуванням вимог кримінально-процесуального законодавства дані, що свідчать про готування, застосування конкретного способу протидії певною особою (особами), визначити характер впливу встановленого способу протидії на всебічність, повноту й об'єктивність пізнання обставин події злочину.

Як методи пізнання протидії розслідуванню у формі приховування даних про злочин, вчинений організованою групою, злочинною організацією, і причетних до нього осіб можуть виступати спостереження, опис, аналіз, моделювання, прогнозування, кожен із яких має своє конкретне призначення в пізнавальному процесі.

Спостереження при виявленні протидії полягає в цілеспрямованому, планомірному, контрольованому сприйнятті за допомогою органів почуття досліджуваних предметів, що містять інформацію про протидію, і явищ, що відбуваються стан, зміни та зв'язки між предметами матеріального світу при застосуванні конкретних способів протидії. Безпосереднє спостереження слідчим, оперативним працівником за поведінкою окремих осіб, які беруть участь у провадженні слідчої дії, сприяє виявленню суперечностей, неточностей у показаннях або утаювання відомих особі фактів (наприклад, спостереження за мимікою, жестами допитуваного підозрюваного (обвинуваченого) або свідка дозволить виявити ознаки даван-

¹ Див.: Лисиченко В.К., Когутич І.І. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів: Монографія. – К.: Дія. 2002. – С. 69.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ня ним неправдивих показань¹; за особою, яку обшуковують при провадженні обшуку в приміщенні, де вона працює або проживає, - виявити знаряддя вчинення злочину, викрадене майно тощо; за особою, показання якої перевіряються при відтворенні обстановки й обставин події злочину, - установити невідповідність відтворюваних дій до наявних у матеріалах кримінальної справи даних про подію злочину й т.ін.). Опосередковане спостереження має місце при сприйнятті слідів дій з приховування даних про злочин (наприклад, у ході огляду місця події при вимаганні, пов'язаному із заподіянням тілесних ушкоджень потерпілому, відсутність слідів його крові на місці застосування відносно нього насильства; одержання від допитуваного інформації про здійснений відносно нього фізичний чи психічний вплив з метою схилити його до давання неправдивих показань або відмови від давання показань; відсутність у місцях провадження обшуків майна, отриманого злочинцями при вчиненні злочинів, знарядь їх вчинення). Спостереження при виявленні протидії розслідуванню у переважній більшості випадків відбувається в ході провадження слідчої дії, і його результати за наявності відповідних можливостей необхідно фіксувати з використанням рекомендованих криміналістикою науково-технічних засобів і прийомів. Результати такої фіксації використовуються при вивченні сутності й змісту зафіксованих слідів, дій, явищ.

Хід і результати спостереження з застосуванням науково-технічних засобів закріплюються методом опису.

Опис при розслідуванні злочинів - це фіксація за допомогою усного мовлення (при здійсненні відеозапису ходу огляду місця по-

¹ Наприклад, до "жестів нещирості" у психології, тобто до невербальних реакцій, що свідчать про приховання особою відомих їй обставин, відносять: захист рота рукою (рука прикриває рота, великий палець притиснутий до щоки); потирання повік; почухування і потирання вуха; відтягування коміра сорочки; часте погладжування волосся; нервозність у поведінці (періодичне прочищення голосу, покашлювання, совання на стільці, потирання долоней, пальців, нервозні маніпуляції з предметами (сірники, олівець, цигарка), мимовільна зміна темпу й тембру мовлення, поява тремтіння в голосі тощо); напруження м'язів обличчя; вегетативні реакції (почервоніння обличчя, підвищення потовиділення, тремор кінцівок). Див.: Столяренко А.М. Психологические приемы в работе юриста. - М.: Юрайт, 2001. - С. 268-270; Экман П. Психология лжи. - К.: Логос, 1999. - С. 70-116.

дії, відтворення обстановки й обставин події злочину, допитів, очних ставок, обшуків) і письма (у протоколах слідчих дій) ознак предметів, явищ, поведінки, дій осіб і т.п. Аналіз літератури на предмет наявності комплексних рекомендацій щодо опису матеріальних слідів-відображень дій, що спостерігаються, з приховування даних про злочин, вчинений ОЗУ, або поведінки осіб при здійсненні ними протидії розслідуванню в ході провадження слідчих дій за їх участю показує їх повну відсутність. У літературі з цього питання містяться лише рекомендації загального характеру, наприклад у роботі В.К. Лисиченка та І.І. Когутича "Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів"¹. Із запропонованих ними рекомендацій щодо опису негативних обставин – слідів приховання даних про злочин випливає:

1) опис має здійснюватися в протоколах слідчих дій відповідно до нормативних приписів КПК України;

2) виявлені обставини повинні відбиватися в матеріалах кримінальної справи в сукупності зі слідами, даними, одержаними від осіб, які беруть участь у розслідуванні злочину, зіставлення з якими дало змогу визначити їх як негативні;

3) повинна одержувати своє відбиття діяльність осіб, які здійснюють розслідування, пов'язана з використанням методів і науково-технічних засобів виявлення, фіксації, вилучення інформації та її носіїв про негативні обставини, а також умови їх застосування².

Щодо окремих слідчих дій опис засобами мови виявлених негативних обставин при розслідуванні злочинів, вчинених організованими злочинними утвореннями, має свою специфіку.

У протоколі огляду місця події, освідування, огляду предметів це може здійснюватися як шляхом безпосереднього опису стану предметів, тіла людини, слідів на них, їх взаємного розташування в матеріальній обстановці місця події, яке показує їх невідповідність до розслідуваної події або її окремих обставин, так і шляхом

¹ Лисиченко В.К., Когутич І.І. Негативні обставини та їх значення в розслідуванні злочинів: Монографія. - К.: Дія, 2002. - С. 108-109, 143-157.

² Див. там само. - С. 157.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

вказівки на відсутність певних предметів, слідів, що повинні були бути або могли залишитися в результаті вчинення злочину певним способом. Наприклад, М. заявив, що стосовно нього було вчинено вимагання, у ході якого один із вимагачів з метою примусити його до передачі їм необхідної суми грошей завдав йому кілька ударів по обличчю, зламавши кістки носа. У результаті цього в потерпілого сильно потекла кров, що залила його одяг і підлогу в куті приміщення, де він лежав. У ході огляду даного приміщення в зазначеному потерпілим куті, на підлозі, ніяких слідів крові виявлено не було, і в протоколі огляду місця події на цю обставину вказав слідчий. Подальшим розслідуванням цього злочину було встановлено, що один з вимагачів витер плями крові потерпілого з підлоги¹.

У протоколах допитів опис негативних обставин здійснюється за допомогою поставлення питань, що відбивають наявні суперечності як у показаннях допитуваного, так і між його показаннями та показаннями інших осіб, і питань, спрямованих на з'ясування спостережуваних слідчим емоційних реакцій допитуваного на пред'явлені речові докази, висновки експертизи, оголошені показання. Для цього, наприклад, можуть використовуватись такі конструкції питань: "Анатолій Петрович, коли Вас допитали у якості свідка 13 лютого 2005 року Ви пояснили, що..., а зараз під час допиту Ви змінили свої показання і стверджуєте, що... Поясніть, в чому причина зміни Вами показань, і які показання містять правду та чому ним необхідно вірити?"; "Якщо Ви стверджуєте, що ніколи не були в помешканні Машкова та ніколи з ним не зустрічались, то чому Ви під час пред'явлення Вам постанови про призначення дактилоскопічної експертизи так нервували, постійно смикали правою ногою? Та й зараз смикаєте? Хоча до того, як Я Вам цю постанову не пред'явив, Ви цього не робили. Скажіть, якщо Ви сказали правду, то, на мою думку, Вам немає ніяких причин нервувати?"

¹ Див.: Уголовное дело №15/98/0643. Матеріали СУ УМВД України в Луганській області.

Враховуючи особливості формування та викладення неправдивих показань (підозрюваними, обвинуваченими, свідками, потерпілими), інших дій спрямованих на протидію розслідуванню злочинів, для сприяння виявленню слідчим ознак способів приховування даних про злочин з боку зацікавлених осіб при проведенні слідчих дій (допити, очній ставці, відтворенні обстановки та обставин події та ін.) доцільно згідно з ст. 128-1 КПК України залучати як спеціаліста психолога.

О.В. Кузнецова

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

**ДО ПИТАННЯ ПРО ВДОСКОНАЛЕННЯ
ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ
З ВИЛУЧЕННЯМ ОТРУЙНИХ, СИЛЬНОДІЮЧИХ,
НАРКОТИЧНИХ, ПСИХОТРОПНИХ ЛІКАРСЬКИХ
ЗАСОБІВ ІЗ ЗАКОННОГО ОБІГУ**

Серед отруйних та сильнодіючих речовин, які виявляються у незаконному обігу в Україні, переважну більшість складають отруйні та сильнодіючі лікарські засоби – 91,8% від загальної кількості¹. Ці засоби є речовинами промислового виробництва, які згідно з законодавством мають бути належним чином оформлені, тобто мати певне маркування (назва, відомості про виробника, серія, номер, дата виробництва, термін придатності тощо).² Такі відомості

¹ Тут та далі наведені відомості за результатами аналізу даних УІТ (ВІТ) УМВС України у дванадцяти областях України щодо 1916 порушених кримінальних справ за ст. 321 КК України у період з 2002 по 2006 роки.

² Ст. 12 Закону України "Про лікарські засоби" від 4 квітня 1996 року № 123/96-ВР із змінами та доповненнями // ИАЦ "Ліга", ЛІГАБізнесІнформ, 2007.- Режим доступу: <http://www.liga.net>. – "Ліга: Закон Юрист 7.8.1".

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

можуть і повинні використовуватися під час розслідування для встановлення джерела надходження таких речовин у незаконний обіг (підприємства законного обігу цих речовин), але не використовуються, а джерела надходження таких речовин у незаконний обіг майже не встановлюються.

Кримінальні справи за ст. 321 КК України порушуються зазвичай: за ч.1 – у 86,5% випадків за одиничними фактами збуту отруйних та сильнодіючих речовин у невеликій кількості (їх зберігання чи інших дій з метою збуту), або ж за ч. 2 – у 77% випадків за фактами порушення правил відпуску вроздріб отруйних та сильнодіючих лікарських засобів з аптек. Такі кримінальні справи розслідуються, найчастіше, окремо одна від одної та об'єднуються лише у випадках, коли встановлюється, що декілька злочинів вчинено однією особою. Оскільки виявлення в незаконному обігу окремих отруйних та сильнодіючих лікарських засобів (наприклад, трамадолу) постійно зростає, то в ситуації, що склалася, не буде виходом затримання збувальників таких лікарських засобів. На нашу думку, необхідно встановлювати й перекривати джерела вилучення їх із законного обігу та надходження в незаконний.

Якщо йдеться про невелику кількість лікарських засобів (наприклад, упаковка 10 капсул тощо), можна припустити, що такий засіб міг бути вилучений із законного обігу в останніх ланках (наприклад, з аптеки). Але найменш ризикованим щодо викриття таких злочинів є придбання зазначених лікарських засобів у великих кількостях¹ на виробництві чи у оптових постачальників (де одиницею виміру є партія, а не упаковка засобу), де є багато товару, який контролюється не так суворо. У подальшому розповсюдження їх по дрібним частинам у різних місцях (однієї чи декількох областях України), або ж партіями (по 10, 50, 100 упаковок тощо). Тому досліджувати обставини вчинення таких злочинів потрібно не в межах одного-двох випадків виявлення фактів дрібного збуту, а комплексно.

¹ Правила обліку детально прописані для роздрібною реалізації отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, зокрема в аптечних закладах, чого неможна сказати про оптові операції.

При вилученні одних і тих же отруйних чи сильнодіючих речовин у незаконному обігу в невеликих кількостях¹, але неодноразово – можна, зіставивши відомості про них, перевірити версію про єдине джерело їх походження (одна партія, один виробник тощо), а далі вже перевіряти підприємство, на якому було вилучено з законного обігу зазначені лікарські засоби.

Але встановити, чи мають вилучені отруйні чи сильнодіючі лікарські засоби одне джерело походження, дуже складно, тому що такі справи знаходяться в провадженні різних слідчих ще й не в одному територіальному органі внутрішніх справ. Узагальнення інформації про вилучені з незаконного обігу отруйні та сильнодіючі лікарські засоби на всій території України набагато складніше, ніж в межах одного населеного пункту. Найпростіший та найефективніший спосіб це зробити – використовувати для цього автоматизовані інформаційні системи (обліки) місцевого та державного рівня.

Щодо наркотичних та психотропних лікарських засобів слід зауважити, що вони виявляються у незаконному обігу у значно менших обсягах, ніж засоби кустарного виробництва з рослинної сировини (мак, конопля) або синтетичні чи напівсинтетичні наркотичні засоби, які заборонено використовувати у медичній практиці (героїн, ЛСД тощо)². Але, якщо зазначені лікарські засоби виявляються у незаконному обігу, то вони теж повинні обліковуватися із зазначеною метою.

У зв'язку з викладеним, пропоную до автоматизованих обліків Інтегрованого банку даних органів внутрішніх справ обласного та державного рівнів включити облік (задачу) "ЛІКАРСЬКИЙ ЗАСІБ"

¹ Наприклад, отруйний лікарський засіб "Трамадол", надзвичайно поширений останнім часом в незаконному обігу, іноді вилучається по 50-100 капсул. Це, звичайно, не може бути приводом для перевірки підприємства-виробника щодо "витоку" таких речовин у незаконний обіг.

² Наприклад, див.: Новини 25.06.2008 р. Напередодні Міжнародного дня боротьби зі зловживанням наркотичними засобами працівниками міліції з незаконного обігу вилучено мільйони доз трамадолу. / ДЗГтаМД МВС України // Офіційний сайт МВС України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/119286;sessionid=1BE24896B070F55838FAF7C44BC231D8?mustWords=%D0%B7%D0%B0%D0%B9%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%8F&searchForum=1&searchDocarch=1&searchPublishing=1>.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

щодо отруйних, сильнодіючих, наркотичних та психотропних лікарських засобів, які було вилучено з незаконного обігу. На державному рівні слід проводити реєстрацію наркотичних, психотропних лікарських засобів та отруйного лікарського засобу трамадолу, щодо яких законодавством передбачено підвищені заходи контролю¹. На обласному рівні – інших отруйних та сильнодіючих лікарських засобів, які підлягають предметно-кількісному обліку в закладах охорони здоров'я (атропін та його солі (порошок), буторфанол, клонідин (клофелін), тетракаїн (порошок), тригексифенідил)².

До задачі "ЛІКАРСЬКИЙ ЗАСІБ" включити наступні реквізити:

- назва лікарського засобу;
- форма випуску (ампули, капсули, таблетки тощо);
- кількість вилученого (штук);
- фірма-виробник;
- фірма-постачальник (дистриб'ютор);
- серія та номер;
- дата виробництва;
- строк придатності;
- вид документу (кримінальна справа, КОЗП тощо);
- номер документу;

¹ Див. п. 3 наказу Міністерства охорони здоров'я України від 19.07.2005 р. № 360 Про затвердження Правил виписування рецептів та вимог-замовлень на лікарські засоби і виробни медичного призначення, Порядку відпуску лікарських засобів і виробів медичного призначення з аптек та їх структурних підрозділів, Інструкції про порядок зберігання, обліку та знищення рецептурних бланків та вимог-замовлень, а також Постанову Кабінету Міністрів України від 18.01.2003 р. № 58 "Про затвердження Порядку здійснення контролю за обігом наркотичних (психотропних) лікарських засобів" (із змінами) // ІАЦ "Ліга", ЛІГАБізнесІнформ, 2007.- Режим доступу: <http://www.liga.net>. - "Ліга: Закон Юрист 7.8.1".

² Згідно п.3 Переліку лікарських засобів, що підлягають предметно-кількісному обліку в закладах охорони здоров'я, затвердженому наказом Міністерства охорони здоров'я України від 19.07.2005 р. № 360 Про затвердження Правил виписування рецептів та вимог-замовлень на лікарські засоби і виробни медичного призначення, Порядку відпуску лікарських засобів і виробів медичного призначення з аптек та їх структурних підрозділів, Інструкції про порядок зберігання, обліку та знищення рецептурних бланків та вимог-замовлень(додаток №3 Правил виписування рецептів та вимог-замовлень на лікарські засоби і виробни медичного призначення) // ІАЦ "Ліга", ЛІГАБізнесІнформ, 2007.- Режим доступу: <http://www.liga.net>. - "Ліга: Закон Юрист 7.8.1".

- дата реєстрації;
- орган;
- підрозділ;
- співробітник.

На нашу думку, такі обліки можна буде досить ефективно використовувати під час розслідування кримінальних справ щодо незаконних діянь з отруйними, сильнодіючими, наркотичними та психотропними лікарськими засобами для встановлення джерела їх походження та осіб, причетних до таких злочинів.

Н.П. Исаченко

кандидат юридических наук, старший
преподаватель кафедры криминалистической техники
(Волгоградская академия МВД России)

А.А. Сафонов

кандидат юридических наук,
доцент кафедры криминалистической техники
(Волгоградская академия МВД России)

ФУНКЦИИ ЭКСПЕРТНО-КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ МВД РОССИИ

Деятельность экспертно-криминалистических подразделений органов внутренних дел осуществляется в соответствии с определенными функциями. К основным функциям экспертно-криминалистических подразделений относится:

1. Государственная судебно-экспертная деятельность, применение технических средств и специальных знаний в уголовном судопроизводстве осуществляется при наличии оснований, установленных Уголовно-процессуальным кодексом Российской Федерации, и предусматривает экспертно-криминалистическую деятельность в виде:

- производства судебных экспертиз;
- участия в осмотрах мест происшествий и других процессуальных действиях для содействия в обнаружении, закреплении и изъятии предметов и документов, применении технических средств в исследовании материалов уголовного дела, для постановки вопро-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

сов експерту, а також для роз'яснення сторонам и суду вопросов, входящих в его профессиональную компетенцию.

2. Государственная судебно-экспертная деятельность, применение технических средств и специальных знаний при производстве по делам об административных правонарушениях осуществляется в формах и при наличии оснований, установленных Кодексом Российской Федерации об административных правонарушениях, и предусматривает экспертно-криминалистическая деятельность в виде:

- производства судебных экспертиз;
- оказания содействия в обнаружении, закреплении и изъятии доказательств, а также в применении технических средств.

3. Государственная судебно-экспертная деятельность, применение технических средств и специальных знаний в гражданском судопроизводстве осуществляется в формах и при наличии оснований, установленных Гражданским процессуальным кодексом Российской Федерации, и предусматривает экспертно-криминалистическую деятельность в виде:

- производства судебных экспертиз;
- дачи консультаций, пояснений и оказание непосредственной технической помощи суду.

4. Государственная судебно-экспертная деятельность, применение технических средств и специальных знаний в арбитражном судопроизводстве предусматривает производство судебных экспертиз при наличии оснований, установленных Арбитражным процессуальным кодексом Российской Федерации и предусматривает экспертно-криминалистическую деятельность в виде:

- производства судебных экспертиз;
- дачи консультаций, пояснений и оказание непосредственной технической помощи суду.

Организация производства судебных экспертиз в ЭКП по уголовным делам, делам об административных правонарушениях, гражданским или арбитражным делам осуществляется в порядке, установленном МВД России.

5. Экспертно-криминалистическая деятельность в оперативно-розыскной деятельности осуществляется в формах и при наличии

оснований, установлених Федеральним законом от 12 августа 1995 года № 144-ФЗ "Об оперативно-розыскной деятельности", нормативными правовыми актами МВД России, регуливающими порядок проведения оперативно-розыскных мероприятий в виде:

- применения технических средств и специальных знаний в оперативно-розыскной деятельности.

6. Экспертно-криминалистическая деятельность при участии в осуществлении государственной геномной регистрации проводится в формах и при наличии оснований, установленных Федеральным законом от 3 декабря 2008 года № 242-ФЗ "О государственной геномной регистрации в Российской Федерации", другими нормативными правовыми актами, в том числе нормативными правовыми актами МВД России.

7. Экспертно-криминалистическая деятельность при участии в осуществлении государственной дактилоскопической регистрации осуществляется в формах и при наличии оснований, установленных Федеральным законом от 25 июля 1998 года № 128-ФЗ "О государственной дактилоскопической регистрации в Российской Федерации", другими нормативными правовыми актами, в том числе нормативными правовыми актами МВД России.

8. Экспертно-криминалистическая деятельность по предупреждению преступлений осуществляется в формах:

- разработки и утверждения в соответствии с законодательством Российской Федерации об оружии, нормативными правовыми актами МВД России криминалистических требований Министерства внутренних дел Российской Федерации к оружию и к патронам к оружию;

- проведения исследований и экспертной оценки степени защищенности бланков ценных бумаг в соответствии с нормативными правовыми актами Правительства Российской Федерации и МВД России.

9. Экспертно-криминалистическая деятельность при реализации избирательных прав гражданами Российской Федерации осуществляется в соответствии с законодательством Российской Федерации о выборах и референдумах Российской Федерации, а также законами соответствующих субъектов Российской Федерации о про-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

веденні виборів і включає в себе участь співробітників експертно-криміналістических підрозділів по запитам виборчих комісій в якості спеціалістів в діяльності робочих груп по перевірці дотримання порядку збору підписів, оформлення підписних листів, достовірності свідчень об виборцях або учасниках референдуму, що містяться в підписних листах, і їх підписів.

Результати перевірки достовірності що містяться в підписних листах свідчень об виборцях і їх підписів оформляються в формі висновку, який підписується співробітником експертно-криміналістического підрозділу, що виконав дослідження наданих йому матеріалів.

Обслуговування функцій по організації експертно-криміналістическої діяльності і її загальне керівництво здійснюється головним експертним підрозділом в системі органів внутрішніх справ, а саме експертно-криміналістическим центром МВД Росії.

Лица, винуваті в порушенні вимог законодавства при здійсненні експертно-криміналістическої діяльності, несуть кримінальну, адміністративну і іншу установлену законодавством Російської Федерації відповідальність.

І.М. Горбаньов

кандидат юридических наук,
доцент кафедри економічної безпеки
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

**ВИКОРИСТАННЯ РЕЄСТРІВ
КОРИСТУВАЧІВ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ,
ЯКІ ВЕДУТЬСЯ ПРАВОВЛАСНИКАМИ, У БОРОТБІ
ЗІ ЗЛОЧИННИМИ ПОРУШЕННЯМИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА**

На сучасному етапі першочерговим завданням підрозділів по боротьбі з правопорушеннями у сфері інтелектуальної власності

та комп'ютерних технологій ДСБЕЗ МВС України є удосконалення діяльності з виявлення, розкриття та розслідування злочинних порушень авторських прав. Сприяти цьому може ширше використання обліків законних користувачів комп'ютерних програм, які ведуться правовласниками. До цього часу використання згаданих обліків носило поодинокий характер. Так, лише у 1 матеріалі зі 163 кримінальних справ, порушених за ознаками складу злочину, передбаченого ст. 176 КК України, зустрічалася інформація, отримана з баз даних правовласників програмних продуктів. Така ситуація, на нашу думку, пояснюється: 1) незнанням працівників МВС України про існування згаданих обліків; 2) не інформованістю щодо можливостей їх використання при виявленні, розкриття та розслідування незаконного відтворення та (чи) розповсюдження комп'ютерних програм.

Для удосконалення діяльності правоохоронних органів вважаємо доцільним та необхідним висвітлити можливості використання у боротьбі зі злочинними порушеннями авторських прав обліків законних користувачів комп'ютерних програм, які ведуться правовласниками.

Проблемами криміналістичної реєстрації займалися як українські, так і закордонні вчені: Р.С. Белкін, А.Ф. Волинський, В.Г. Гончаренко, А.В. Іщенко, П.П. Іщенко, В.П. Колмаков, І.Ф. Крилов, В.М. Решетніков, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, Ю.В. Шепітько, М.Г. Щербаковський та багато інших. Традиційно для підвищення ефективності боротьби правоохоронних органів зі злочинністю вчені-криміналісти пропонували використовувати можливості криміналістичної реєстрації, як системи певних відомчих обліків. Ми ж пропонуємо звернути увагу на облік користувачів комп'ютерних програм, який може сприяти визначенню відповідних напрямів діяльності правоохоронних органів у зборі необхідної інформації про особу злочинця та його вину.

Діяльність правоохоронних органів при виявленні, розкритті та розслідуванні незаконних відтворень та (чи) розповсюджень комп'ютерних програм характеризується певними складнощами при доказуванні обставин скоєння злочину та небажанням користува-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

чів програмного забезпечення співпрацювати для встановлення істини. Так, на етапі дослідчої перевірки користувач (фізична чи юридична особа), відповідаючи на запит про наявність у нього документів, які б підтверджували законність використання програмного продукту, повідомляє про втрату згаданих документів. Як наслідок, маємо складну ситуацію: 1) строк дослідчої перевірки обмежений законом; 2) правоохоронці не мають змоги ні підтвердити, ні спростувати версій щодо законності чи незаконності використання комп'ютерних програм. У решті решт, відповідно до п. 2 ст. 6 КПК України приймається рішення про відмову у порушенні кримінальної справи за відсутністю в діянні складу злочину.

Уникнути безкарності дій інтелектуальних піратів можна за допомогою інформації з обліків законних користувачів комп'ютерних програм, які ведуться їх правовласниками.

Майже усі правовласники комп'ютерних програм створюють, постійно поповнюють та використовують бази даних законних користувачів своїх програмних продуктів. Треба відразу обмовитися, що це не криміналістичні обліки, які традиційно ведуться підрозділами органів внутрішніх справ. Проте вони теж можуть представити криміналістично значиму інформацію, яка, у свою чергу, може використовуватися у ході кримінального судочинства, хоча і не пов'язана безпосередньо із подією злочину. Ці бази є складовими автоматизованих інформаційно-пошукових систем і формуються завдяки добровільному чи іноді умовно-примусовому внесенню даних законних користувачів комп'ютерних програм. Така реєстрація є традиційно не обов'язковою, але бажаною. Для стимулювання реєстрацій та формування таких банків даних зареєстрованим користувачам комп'ютерних програм надається ряд переваг у порівнянні з іншими, наприклад повноцінний супровід: безкоштовні консультації, знижки при обслуговуванні, оновлення релізів та інше. Тут і далі мова йде лише про користувачів виключно ліцензійних програмних продуктів, хоча окремі правовласники пропонують зареєструватися усім бажаним з заповненням реєстраційної анкети та купівлею відповідних ключів захисту від несанкціонованого доступу.

Реєстрацією ліцензійних (законних) користувачів програмного забезпечення правовласники вирішують ряд завдань:

- ведеться облік кількості реалізованих програмних продуктів та їх користувачів (для юридичних осіб: найменування, форма хазаїнунвання, юридична адреса, контактний телефон, e-mail, ПІБ керівника чи представника, найменування конкретної використовуваної комп'ютерної програми, версія і її унікальний цифровий код; для фізичних осіб: ПІБ, адреса, контактний телефон, e-mail, найменування конкретної використовуваної комп'ютерної програми, версія і її унікальний цифровий код), який використовується у аналітичній роботі;

- у переважній більшості випадків разом з реєстрацією встановлюється зворотній зв'язок з розробниками. При появі збоїв у роботі комп'ютерної програми розробники відразу повідомляються і дистанційно усувають проблему, а також одночасно вносять зміни у тіло програми для попередження таких збоїв у майбутньому;

- розраховуються мікроекономічні показники;

- підтверджується ліцензійність у разі втрати законним користувачем реєстраційної анкети.

Такі обліки повністю автоматизовані, що дозволяє швидко шукати необхідну інформацію, а тому дуже ефективні.

Тож, орган дізнання або слідства при виникненні раніше наведених обставин (небажанні користувача співпрацювати) робить запит правовласнику чи його повноважному представнику в Україні про реєстраційні дані законного користувача чи розповсюджувача певного програмного продукту. За допомогою інформації, що міститься у відповіді можна зробити висновок про законність чи протиправність використання особою певної комп'ютерної програми.

Обліки законних користувачів комп'ютерних програм, які ведуться їх правовласниками, можуть стати у нагоді при доказуванні вини порушника авторського права. Так, у середньо статистичному комп'ютері інсталювані та відтворюються близько сьома-дев'яти програмних продуктів. Якщо у відповідях на запити стосовно реєстрації правовласники вкажуть, що хоча б один з використаних порушником програмних продуктів зареєстрований, то можна зробити висновок про його прямий чи непрямий умисел на вчинення даного злочину відносно решти комп'ютерних програм. Тоб-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

то, якщо користувач зареєстрував хоча б одну комп'ютерну програму, значить він знав про необхідність реєстрації – розумів суспільну небезпеку та передбачав наслідки своєї діяльності або бездіяльності, а значить бажав чи не бажав, але свідомо допускав настання цих наслідків або байдуже до них відносився.

Як бачимо, у обліках законних користувачів комп'ютерних програм, які ведуться їх правовласниками, може міститися значна кількість інформації для доказування факту вчинення злочину у сфері авторського права та вини конкретного порушника. Хоча ці обліки і не відносяться до категорії криміналістичних, однак з урахуванням специфіки змісту інформації вони можуть бути з успіхом використані у процесі виявлення, розкриття та розслідування згаданих злочинів.

Наведені у цій статті рекомендації з використання реєстраційної інформації, зосередженої в обліках законних користувачів комп'ютерних програм, які ведуться їх правовласниками, дозволяють, на нашу думку, ефективніше проводити виявлення, розкриття та розслідування незаконного відтворення та розповсюдження програмних продуктів. Крім того, вони можуть забезпечити цілеспрямований та наступальний характер боротьби зі злочинами у сфері авторського права, що обґрунтовує можливість та доцільність їх використання.

А.Г. Солодовніков

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

**МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ
ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВИХ СИСТЕМ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ
КОРИСЛИВОЇ СПРЯМОВАНОСТІ,
ВЧИНЕНИХ ОРГАНІЗОВАНИМИ ГРУПАМИ**

Злочини корисливої спрямованості, вчинені організованими групами, традиційно посідають значне місце в структурі загально кри-

мінальної злочинності. Даний вид організованої злочинності, здійснюючи замах одночасно і на життя та здоров'я людини, і на різні форми власності, є одним з найбільш небезпечних її проявів. Високий рівень організованості і злочинного професіоналізму кримінальних формувань, професіоналізм учасників організованої групи, ретельна підготовка до вчинення злочину, прийняття заходів щодо приховування злочинного діяння, а також чинення протидії розслідуванню, що супроводжують вчинення корисливих нападів, сприяють виникненню проблемних слідчих ситуацій. За таких обставин слідчому доводиться вирішувати складні творчі пошуково-пізнавальні завдання спрямовані на отримання нової інформації з метою встановлення винних осіб. Особливого загострення такі ситуації набувають на подальшому етапі розслідування, коли певні фактичні дані про злочинців в результаті проведення первинних слідчих і оперативно-розшукових дій одержані, але їх недостатньо, щоб встановити винних осіб.

У такій слідчій ситуації перед слідчим постає низка творчих завдань, метою яких є аналіз значного масиву наявної доказової та орієнтуючої інформації, максимальне використання джерел інформації, що вже знаходяться у розпорядженні слідчого, та визначення подальшого напрямку розслідування. Серед основних методів встановлення особи злочинця на подальшому етапі можна виділити "Аналіз початкового етапу розслідування корисливого нападу, вчиненого організованою групою, і наявної доказової бази".

Сутність даного методу полягає в тому, щоб проаналізувати хід і результати початкового етапу розслідування в цілому, кожної слідчої дії і ще раз звернутися до одержаних відомостей, виявлених слідів, предметів і речових доказів з тим, щоб визначити, чи містять вони інформацію про особу злочинця і яку саме.

Криміналістичний аналіз наявних результатів розслідування дозволяє:

- виявити помилки і недоліки в проведених слідчих, організаційних і оперативно-розшукових діях і вжити заходи по їх усуненню шляхом проведення додаткових дій процесуального, організаційно-тактичного або розшукового характеру;

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

- дати нову інтерпретацію відомим фактам, висунути нові версії і скласти програму їх перевірки;

- виявити пропуски наявних даних про подію, що розслідується, і здійснити розширення корисного інформаційного поля за рахунок виявлення і використання нових, додаткових джерел доказової інформації;

- розробити і реалізувати комплекс слідчих дій, експертних досліджень, організаційних і оперативно-розшукових заходів, спрямованих на розширення і збагачення інформації відносно осіб, що вчинили злочин.

Якщо під час проведення першочергових слідчих дій та оперативно-пошукових заходів встановити особи нападників не вдалося, слідчий має більш детально звернутись до аналізу обстановки вчинення злочину та слідчої картини, що утворилась внаслідок дій нападників.

Кожен слід (у широкому сенсі) злочину може бути інтерпретований не тільки як результат, процес, етап дій злочинця, але і як матеріальне або ідеальне віддзеркалення ознак і властивостей особи самого злочинця.

Оскільки механізм злочинної поведінки найяскравіше виявляється при активній взаємодії предметів, явищ, людей і характеризує складні просторово-часові і інші закономірні зв'язки, пов'язані із злочинном, то в навколишньому середовищі він залишає типові для нього сліди.

Пошуку злочинців за способом скоєння злочину могла б сприяти розгалужена автоматична інформаційна система, організовувана в органах МВС України. На необхідність формування комбінованих автоматизованих баз даних вже неодноразово вказувалось в літературі¹.

¹ Коновалова В.Е. Методика расследования убийств по заказу, совершенных организованными группами // Проблемы борьбы с организованной преступностью в регионе (на материалах Харьковской та Полтавской областей): 36. матеріалів міжнар. наук.-практ. конференції (Харків) 26-27 квітня 1999. - Х.: "Право", 2000. - С. 151-155; Шенітько В.Ю. Проблеми формування методик розслідування злочинів, що вчинюються організованими групами // Проблеми боротьби з організованою злочинністю в регіоні (на матеріалах Харьковської та Полтавської областей): 36. матеріалів міжнар. наук.-практ. конференції (Харків) 26-27 квітня 1999. - Х.: "Право", 2000. - С. 158-162; Захаров В.П., Рудешко В.І. Проблеми інформаційного забезпечення правоохоронних структур. Навчально-практичний посібник. - Львів: Льв ДУВС, 2007. - С. 175-189.

Однак такі рекомендації й дотепер, нажаль, здебільшого лишаються на папері, бо, з одного боку, подібна єдина інформаційна система недостатньо розроблена і інформаційно забезпечена, а з іншою, як показує аналіз практики, не повною мірою використовується слідчими і оперативними співробітниками.

Як слушно зазначається в літературі, для потреб правоохоронних органів України необхідні якнайшвидша розробка і впровадження програм збору та аналітичної обробки даних – аналогів програми асоціативної моделі даних АМД (Associative Model of Data) і програми візуального інтерфейсу для графічної побудови та відображення можливих версій потенційних зв'язків підозрюваних осіб для потреб слідчих та оперативних працівників, який розроблений і використовується на практиці у Великобританії.¹ Але необхідною та суттєвою умовою застосування програми асоціативної моделі даних АМД є доступ до широкого спектра різних джерел інформації, об'єднаних у єдиний масив інформації або єдиний архів різних баз даних. Показовим, у цьому сенсі є розробки інформаційних систем у УМВС України в Луганській області. Серед них особливий інтерес становлять єдині програмно-технічні комплекси, які функціонують в системі МВС, та дозволяють не лише отримувати а й систематизовано порівнювати відомості, що традиційно містяться у розрізних інформаційних масивах.

З цією метою, в результаті об'єднання розрізних інформаційних обліків було створене єдине інформаційне середовище, яке було назване "Інтегрований банк даних", скорочено ІБД.

Принципова відмінність від старої системи, що зберігала дані в окремих лінійних масивах, полягає в тому, що в ІБД між різними об'єктами обліку встановлюються безпосередні зв'язки. Система дозволяє представити схему взаємодії одиниць інформації як єдину картину, будь то зв'язки підоблікового елементу або опис вже вчиненого злочину. Така форма ведення обліків надала широкі можливості для аналізу інформації з метою пошуку різноманітних шляхів, здатних привести до розкриття того або іншого злочину.

Як інструмент для використання всіх можливостей інтегрованого банку даних в УМВД України в Луганській області було створене нове

¹ Захаров В.П., Рудешко В.І. Проблеми інформаційного забезпечення правоохоронних структур. Навчально-практичний посібник. – Львів: ЛьвДУВС, 2007. – С. 181

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

програмне забезпечення – автоматизована інформаційно-пошукова система "АРМОР", яка, безперервно удосконалюючись, є однією з найбільш перспективних розробок в структурі МВС. Система призначена для введення, пошуку і виведення знайденої інформації в зручному для користувача вигляді. Доступ до даних надається тільки на підставі ідентифікації і авторизації користувача. Дана система дуже гнучка, вона легко може бути налаштована на роботу з будь-якими завданнями з будь-якою моделлю зв'язків об'єктів обліку. В даний час за допомогою АПС "АРМОР" також обробляються дані оперативно-довідкової картотеки (на обласному і районному рівнях) і підсистеми "ОРІОН"¹.

На жаль, як свідчить аналіз слідчої практики, працівники не повною мірою використовують можливості АПС "АРМОР". У ситуаціях, коли достатні для притягнення особи до відповідальності відомості відсутні, особливу увагу слід приділити таким АІС, що входять до складу "АРМОРУ", як АІС "Адмінпрактика", "ОЗГ", "Зв'язки" тощо.

Справа в тому, що незважаючи на внутрішній контроль, дисципліну та прагнення не потрапляти у сферу інтересів правоохоронних органів окремі члени організованої групи порушують такі встановлені в групі правила поведінки. Особливо, це стосується злочинців найнижчої ланки. Отримавши кошти у своє розпорядження, вони зловживають спиртними напоями, можуть вчинювати хуліганські дії або навіть самостійно здійснюють окремі злочини. Подібна інформація, потрапляючи у АІС, у разі звернення до неї, дозволяє встановити окремі стиковки між існуючою інформацією та особами, що мають відношення до корисливого злочину, що розслідується, але ще не відомі слідству. Також можуть бути виявлені певні відомості, що характеризують особу, яка потрапила у сферу інтересів правоохоронних органів.

Окрім цієї система містить ще цілий ряд стиковок, таких як "особи, що знаходяться в розшуку і затримані за адмінправопорушення", "особи, що знаходяться під адміннаглядом і вчинили три і

¹ Информационные технологии в оперативно – служебной деятельности органов внутренних дел Луганской области: Учебно – методическое пособие / В.С. Гуславский, Ю.А. Задорожний, М.В. Андреев, Р.А. Матвиенко, В.В. Назарик, И.А. Воронов. Под общ. ред. Г.В. Епура / УМВД Украины в Луган. обл.: ЛАВД им. 10-летия независимости Украины. – Луганск: РИО ЛАВД, 2002. – 84 с.,

більш адмінправопорушення" і багато інших. Всі ці стиковки дозволяють прискорити аналіз інформації накопиченої на початковому етапі розслідування і заощадити час працівників ОВС. Разом з тим, підвищенню ефективності використання таких систем сприяло б розширення інформаційно-пошукової бази відносно осіб, що раніше притягувалися до кримінальної і адміністративної відповідальності, а також осіб, що перебувають на оперативних обліках в органах внутрішніх справ, характеру майна, що викрадається, об'єктів нападу, в т.ч. по нерозкритих злочинах. Слід зазначити, що незалежно від рівня апаратного та програмного забезпечення діяльності таких АІС ефективність їх використання залежить перш за все від сумлінного ставлення працівників правоохоронних органів щодо фіксації та надання до цих систем криміналістично-значущої інформації, пов'язаної із розслідуваними злочинами.

Звичайно, в межах статті не можливо окреслити всі питання, що пов'язані із можливостями використання АІС, які містять криміналістичну інформацію, та баз даних соціального призначення. Однак наведені рекомендації дозволять діяти більш ефективно та розширити напрямки пошукової діяльності слідчого у проблемних слідчих ситуаціях під час розслідування злочинів корисливої спрямованості, вчинених організованими групами.

С.А. Ковалев

преподаватель

(Волгоградская академия МВД России)

К ВОПРОСУ МОДЕЛИРОВАНИЯ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ В СФЕРЕ КОМПЬЮТЕРНОЙ ИНФОРМАЦИИ

В современном мире много говорится о моделировании различных процессов. Данная дефиниция применяется в различных областях деятельности, в том числе и в области права. В криминалистике попытки моделирования преступлений впервые начали рассматриваться в начале 80-х годов учеными криминалистами А.Р. Ратиновым и И.М. Лузгиным. Различные аспекты использо-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

вания моделирования в криминалистике и следственной практике разрабатывались так же Г.А. Густовым, В.Я. Колдиным, Н.С. Полевым, В.В. Крыловым и другими. В работах этих и некоторых других ученых рассматривались актуальные для своего времени вопросы: делались попытки определения сущности моделирования, были исследованы специфические особенности использования отдельных его видов, устанавливались правовые основания и условия реализации этого метода в уголовном судопроизводстве¹.

В процессе расследования конкретного уголовного дела следователь мысленно поэтапно моделирует ситуацию совершения преступления; периодически осмысливает и анализирует возникающую следственную ситуацию, поскольку на основе ее оценки принимает соответствующие процессуальные и тактические решения. Ему постоянно приходится сталкиваться с различного рода ситуациями, которые нужно адекватно воспринимать, профессионально анализировать, а при необходимости и правильно разрешать. Для этой цели можно использовать все имеющиеся методы и способы познания указанных ситуаций. Метод моделирования охватывает различные уровни познания, позволяет осуществить связь между эмпирическим и рациональным. Он органически связан с другими методами познания – наблюдением, экспериментом, описанием и т.д. Вместе с тем применение названных методов в комплексе с моделированием приобретает и определенную специфику. В силу этого есть определенные основания полагать, что именно моделирование, является оптимальным средством познания следственных ситуаций, имеет богатые потенциальные возможности и широкие перспективы².

Вопросы автоматизации расследования преступлений рассматривались многими учеными криминалистами. Так, Р.С. Белкин, говоря об исследовании в этой области Л.Г. Видонова, Н.А. Силиванова, Л.А. Соя-Серко, отмечал возрастающую заинтересованность ученых в разработке программ действий следователя в зависимости от исход-

¹ См., например: Густов Г.А. Хищения в торговле (Типовые модели преступления). – Л., 1971; Типовые модели и алгоритмы криминалистического исследования / под ред. В.Я. Колдина. – М., 1989; Компьютерные технологии в юридической деятельности / под ред. Н.С. Полевого, В.В. Крылова. – М., 1994.

² См.: Волчецкая Т.С. Современные проблемы моделирования в криминалистике и следственной практике: Учеб. пособие. – Калининград, 1997. С.28-29.

ной інформації¹. А.Г. Филиппов в качестве одного из направлений использования средств вычислительной техники при расследовании преступлений выделяет "компьютерные системы поддержки процесса принятия тактических решений по расследованию различных категорий преступлений"². В.И. Шаров разработал принципы представления структуры преступления в виде семантической сети для построения модели преступления и дальнейшего использования подобных моделей в качестве ядра баз знаний экспертных систем³.

Известно, что разработка теоретических и прикладных проблем компьютерно-технического обеспечения деятельности по раскрытию, расследованию и предупреждению преступлений является одним из ведущих направлений автоматизации в криминалистике. В связи с этим напомним, что Р.С. Белкин выделял три основных направления применения компьютерных технологий в криминалистике: автоматизация учетов; автоматизация производства судебных экспертиз; автоматизация процесса расследования преступлений⁴. В дальнейшем эта классификация, как наиболее точная, была принята за основу и другими учеными-криминалистами. Заметим, однако, что достаточно часто автоматизация рассматривается как включение в уже существующую деятельность следователей технических и программных средств, замещение ими человека в выполнении всей деятельности или ее части. Еще в 1988 году Р.С. Белкин предложил рассматривать проблему автоматизации в криминалистике в двух аспектах: в общем и специальном. В первом случае вопрос стоял о возможности замены человека вообще: предлагалось заменить его способности и разум техническими средствами. Во втором случае предусматривалось переложить какие-либо функции, выполняемые человеком, на ЭВМ, особенно те из них, которые ЭВМ может выполнять значительно быстрее, качественнее и безошибочнее⁵.

¹ См.: Белкин Р.С. Курс криминалистики. М., 1997. Т.3. С. 293.

² Криминалистика: Учебник / А.Г. Филиппов. М., 2004. С. 434.

³ Об этом см.: Шаров В.И. Представление структуры преступления в виде семантической сети / Вестник ОГУ. 2002, № 6. С. 206-208.

⁴ Подробнее см.: Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории - к практике. М., 1988. С. 10-21.

⁵ См.: Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории - к практике. М., 1988. С. 10-21.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Продолжая исследование обозначенной проблематики, заметим, что нельзя отрицать тот факт, что деятельность следователя при расследовании преступлений в сфере компьютерной информации непосредственно связана с информационным моделированием. В качестве моделируемой системы выступает расследуемое событие, а в качестве ее подсистем – личность преступника, потерпевшего, их взаимодействие мотив и цель преступления, время, место, орудия средства, предмет посягательства и др. При этом информационное моделирование в процессе расследования осуществляется путем построения и проверки следственных версий и планирования расследования.

Знание о преступлении, получаемое в процессе практического расследования, выступает в форме индивидуальных моделей и версий по конкретному делу, а знания о преступлениях, накопленные теорией криминалистики, выступают в форме типовых моделей преступной деятельности¹.

В ходе многовековой практики расследования преступлений определился круг таких действий и их направленность, целевые функции, что позволяет говорить об их определенной типизации, в частности, применительно к расследованию конкретных видов преступлений. Кроме того, глубокий анализ следственной практики, показал, что, хотя к началу расследования любого преступления могут сложиться различные следственные ситуации, все их многообразие тоже можно подразделить на несколько наиболее характерных групп, или, иными словами, типизировать.

В свою очередь, конкретная следственная ситуация обуславливает основные направления расследования, в частности, те следственные версии, которые она порождает и проверка которых требует проведения сугубо определенных следственных действий или оперативно – розыскных мероприятий, что опять-таки приводит к типизации операций по выявлению, исследованию и использованию разнообразной криминалистической информации².

¹ Об этом подробнее см.: Типовые модели и алгоритмы криминалистического исследования / под. ред. В.Я. Колдина. – М., 1989. С. 28.

² См.: Вехов В.Б. Компьютерные преступления: способы совершения и раскрытия / под ред. проф. Б.П. Смагоринского. – М., 1996. С. 163.

С учетом изложенного полагаем, что разработка теоретических и прикладных проблем моделирования при расследовании преступлений в сфере компьютерной информации, а так же создание специализированного программного обеспечения способно существенным образом оптимизировать работу следователя по данному направлению. При этом какими бы совершенными ни были компьютерные программы, они не смогут заменить его в полной мере.

С.В. Головкін

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

СПОСОБИ ВЧИНЕННЯ ШАХРАЙСТВ ВІДНОСНО ВЛАСНОСТІ ОСОБИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Спосіб вчинення злочину суттєво впливає на розслідування та кваліфікацію злочинного діяння, його ознаки займають центральне місце у криміналістичній характеристиці злочину. Ґрунтовні дослідження способу вчинення злочину належать вченим-криміналістам, які розуміли спосіб вчинення злочину як об'єктивно і суб'єктивно обумовлену систему поведінки суб'єкта до, в момент і після вчинення злочину, яка залишає різного роду характерні сліди на зовні, допомагає, використовуючи криміналістичні прийоми і засоби, отримати уявлення про сутність того, що відбувалося, поведінку злочинця, його особистісні дані тощо.¹ Це практична сторона діяльності, система об'єктивних та суб'єктивних чинників, функціонально пов'язаних з місцем, часом, засобами досягнення мети.²

Практично неможливо навести вичерпний перелік способів вчинення шахрайства, оскільки його зміст можуть складати різноманітні дії, залежно від винахідливості злочинця, досвіду, форм

¹ Криміналістика: Учебник / Под ред. Н.П. Яблокова. - М.: Изд-во БЕК, 1996. - С. 48; Зуїков Г.Г. Криміналістичне учення о способе совершения преступления: Автореф. дисс. ... д-ра юрид.наук: 12.00.09. - М., 1970. - 31 с.;

² Зорин Г.А. Теоретические основы криминалистики. - Минск: Амалфея, 2001. - С. 216-217.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

майнових цінностей, особи потерпілого. Завдяки такій обумовленості спосіб – це певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити що-небудь, досягти чогось.¹ Він конкретизує сам злочин, встановлює момент його початку та закінчення, тому традиційно виділяють спосіб підготовки до злочину, вчинення злочину, приховання злочину.

Неможливість наведення всіх можливих способів, які у сучасних умовах продовжують удосконалюватися, видозмінюватися, трансформуватися завдяки багатьом чинникам, все одно вимагає розробки класифікації способів вчинення шахрайства.

Залежно від часу виникнення способів, їх можна класифікувати на:

- традиційні (класичні) способи вчинення шахрайства;
- сучасні (нові та модернізовані традиційні) способи.

Традиційні способи добре відомі слідчій практиці: підміна відрахованої суми фальсифікованим предметом, що нагадує пачку грошей (грошові "ляльки"); обман при розміні грошей ("ломка" купюр); продаж підроблених ювелірних виробів (формазонство); застосування шулерських прийомів у грі у кістки, наперстки, використання форменого одягу тощо.

Слідча практика українських правоохоронних органів все частіше стикається з новими способами шахрайства, які хоча і не мають сьогодні масштабного характеру, але тенденція до їх зростання існує.

Вивчення емпіричного та теоретичного матеріалу дає підстави для наступної класифікації сучасних способів шахрайства відносно громадян залежно від сфери застосування обману або зловживання довірою:

- **шахрайство у сфері релігійних відносин** (в Україні мають поширення традиційні конфесії (православ'я, католіцизм, мусульманство, протестантизм), представники яких відрізняються усталеними поглядами і традиціями. Разом з тим, частина населення, особливо молодь, вимушені мігранти, виявилися неготовими до критичного, об'єктивного ставлення до інших релігійних вчень. Наслід-

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. - К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2003. - С. 1179.

ком цього є збільшення сект, релігійних течій, керівники деяких з яких прагнуть особисто збагатитися за рахунок своїх прихильників, прочан. Релігійне шахрайство має надійне маскування під цивільно-правові угоди. Релігійні доктрини сект містять вимоги про передачу майна у нібито добровільній формі, що ускладнює доведення складу злочину);

- **шахрайство у сфері ЕОМ, Інтернет** (арсенал способів багатий – електронний обман у вигляді спаму (листи з пропозицією отримання спадку померлого чоловіка, гроші якого знаходяться на рахунку у іноземному банку), шахрайські Інтернет-продажі товарів на Інтернет-торгах, аукціонах. Даний спосіб модернізований, адже існував і до появи всесвітньої мережі в рамках поштового зв'язку);

- **шахрайство у сфері нерухомості** (причинами злочинності є відмова держави від розв'язання соціальних проблем населення, здійснення приватизації житла в умовах зубожіння квартирономачів та уповільнення темпів житлового будівництва, перерозподіл квартир, супроводжуваний кримінальними проявами проти колишніх власників. Спосіб здійснення злочинів у сфері нерухомості обов'язково містить у собі характерні елементи: одержання документів, що дають право володіти або розпоряджатися квартирою; одержання документів, що засвідчують особистість потерпілого, ключів від квартири; заволодіння квартирою; оформлення продажу; виписка потерпілого з квартири).

- **шахрайство у сфері кредитування, страхування** (жертвами можуть виступати як фізичні особи, так і кредитні та страхові організації. Серед суб'єктів у цій сфері слід назвати вельми широке коло осіб: страхові представники та посередники (агенти, брокери), експерти-оцінювачі, працівники СТО, автосервісів, автомагазинів, нотаріусів, юристів. Сфера страхування викликає жвавий інтерес у злочинних груп. Так, тривалий час у Одесі діяла група з декількох екіпажів автомобілів, яка здійснювала фіктивні ДТП з метою отримання грошової компенсації з учасників ДТП та страхових компаній).¹

Системно-структурний метод дослідження способів вчинення шахрайств у сучасних умовах здійснюється у контексті аналізу характеру дій шахраїв. Результатом аналізу є визнання типовою для

¹ www.kriminal.info.ua

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

шахрайств трьохланцюгової структури способу. Елементи ланцюга не самостійні один від одного, вони послідовно змінюють один інший у шахрайській діяльності, тому чітко визначити межі між ними неможливо. Так, приховання шахрайства може відбуватися заздалегідь, на етапі готування до нього. Таке розмежування має важливе практичне значення, адже кожен спосіб залишає сліди, притаманні йому та за допомогою яких виявляється на етапі розслідування.

Вже зазначалося, що обман у шахрайстві може бути дуже різноманітним, і види його важко піддаються повному перерахуванню. Так, один з перших дослідників проблеми криміналістичної характеристики шахрайства М.М. Букаєв у власному науковому дослідженні перерахував деякі способи (зокрема, надання "допомоги" у придбанні дефіцитних товарів, отримання речей у "тимчасове користування", обман шляхом привласнення функцій посадової особи, отримання грошей у борг), але увагу акцентував на способах, що ґрунтуються на азартних іграх.¹ У вітчизняній літературі було зроблено спробу всі види шахрайського обману об'єднати у групи. Проте єдиної уніфікованої думки серед криміналістів не знайдено. Одні автори вважають, що при шахрайстві як підстави діяльності потерпілого можна виділити три види обману.² Інші пропонують усі види обману відповідно до його сутності об'єднати в чотири групи.³

На нашу думку, доцільно виокремлювати наступні види обману:

1. Обман стосовно особи шахрая та інших громадян (неправдиві відомості про властивості, якості, правові характеристики, наявність співучасників, третіх осіб, злочинні задуми, тотожність особи з тим, за кого себе видає);

2. Обман у намірах;

3. Обман стосовно окремих предметів (іх існування, призначення, фізичних характеристик, тотожності);

¹ Букаєв Н.М. Тактика и методика расследования мошенничества. Дис. ... канд. юрид. наук. - К., 1989. - С. 35-42.

² Никифоров Б.С. Борьба с мошенническими посягательствами на социалистическую и личную собственность по советскому уголовному праву. - М.: Изд-во АН СССР, 1952. - С. 32.

³ Борзенков Н.Г. Ответственность за мошенничество (вопросы квалификации). - М.: Юридическая литература, 1971. - С. 32.

4. Обман стосовно подій, з приводу яких створюється омана щодо минулого, теперішнього, майбутнього часів.

Розглянемо наведені види обману детально.

1. Обман стосовно особи шахрая та інших громадян (неправдиві відомості про властивості, якості, правові характеристики, наявність співучасників, третіх осіб, злочинні задуми, тотожність особи з тим, за кого себе видає). Поширення цей обман набув відносно отримання майна чи прав на нього шляхом неправдивих повідомлень; обіцянка сприяти вступу до ВНЗ, отримати коштовну річ за помірною ціною або дефіцитний товар, прописати особу у житловому приміщенні.

2. Обман у намірах

У практиці слідчих органів часто зустрічається такий спосіб обману у намірах, як позичання боргу без наміру його повернути. Схема обману ґрунтується у наявності між боржником та позичальником довірливих стосунків, що склалися раніше. Саме наявність довіри між ними є підставою для відносин позики. Шахрай може попередньо неодноразово позичати гроші та повертати їх у встановлений термін, навіть сплачуючи відсотки за користування. Таким чином він завойовує довіру з боку потерпілого. Шахрай у ролі боржника позичає навмисно гроші без наміру повернути їх будь-коли. І у певний час починає уникати зустрічей із кредитором, приховується у іншій місцевості. Для гальмування можливого процесу порушення кримінальної справи за фактом шахрайства злочинець може ініціювати повернення незначної частини боргу із проханням пролонгувати угоду позики до "кращих часів".

3. Обман стосовно окремих предметів (їх існування, призначення, фізичних характеристик, тотожності). Під таким обманом розуміється уведення потерпілого у оману відносно існування предметів, тотожності, якості, кількості, вартості, розміру, тощо. Обман у існуванні предмету має місце, коли потерпілий вводиться у оману відносно факту існування у розпорядженні винного певної речі. Як правило, такий обман сполучається також з обманом у намірах. Обман стосовно предмета може мати відношення до його якості та кількості. Такий обман частіше існує у формі угоди купівлі-продажу і часто має місце, коли шахрай під видом однієї речі передає іншу, що відрізняється від обумовленої родови-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ми ознаками (речова чи грошова "лялька"). Обман у кількості предметів має місце, коли злочинець передає потерпілому річ обумовленої якості, але у меншій кількості, отримуючи від потерпілого майно за обумовлену кількість.

4. Обман стосовно подій, з приводу яких створюється омана щодо минулого, теперішнього, майбутнього часів. Обман з приводу різних подій та явищ полягає у введенні особи у оману відносно подій та явищ, що слугують підставою для передачі майна. Прикладом такого обману може слугувати незаконне отримання грошових коштів у якості пенсій, інших виплат шляхом надання неправдивих документів про трудовий стаж, професію, умови праці, розмір заробітної плати, що впливає на розмір виплат. Такий обман злочинці використовують у випадку повідомлення про факт виконання певної роботи, завищення її обсягу, складності, неправдивого повідомлення про настання страхового випадку, обман про факт виплати коштів за отримане майно, тощо.

Наведена нами класифікація способів шахрайства не претендує на завершеність, однак, за нашим переконанням, вона може бути корисною для використання у науковій та практичній діяльності.

А.В. Кочубей

кандидат химических наук, доцент,
доцент кафедры криминалистической техники
(Волгоградская академия МВД России)

Д.Э. Дубинин

соискатель кафедры криминалистики
(Краснодарский университет МВД России)

**ПРОБЛЕМЫ ВОЗБУЖДЕНИЯ
УГОЛОВНЫХ ДЕЛ ПО ФАКТАМ ПЛАГИАТА**

Развитие коммуникационных технологий существенно расширило возможности получения большего объема информации с меньшими временными затратами. Несомненно, этот весьма позитивный процесс – факт очевидный, не требующий ни обоснования, ни какого-либо дополнительного подтверждения.

Однако, как и любой другой процесс или явление, развитие информационных коммуникационных технологий имеет и оборотную сторону. Облегчение процедуры получения информации, в особенности с развитием и широким использованием в жизни каждого человека сети Internet, массовый характер приобрели процессы "заимствования" чужих научных разработок, использования чужих идей и выдача их за свои собственные. Колоссальный объем информации, его лавинообразное нарастание приводит к тому, что установить первоисточник данных бывает достаточно сложно, а, следовательно, сложно и проверить авторство.

Ни для кого не секрет, что курсовые и дипломные работы в вузах сегодня на 90% "скачены" из "сети", причем в не переработанном виде. Ученые в самых разных областях знания, в особенности в гуманитарных науках, постоянно сталкиваются с чтением где-то и когда-то уже прочитанной информацией без ссылок на ее источник или со ссылками, но на сайты Internet, соответственно, во многих случаях, с уже измененным авторством.

Подобное явление в русском языке носит название плагиата, которое имеет, кроме того, и юридическую сущность.

Если до начала 90-ых годов прошлого столетия факты плагиата в научном мире были единичны, то сегодня это явление приобрело настолько массовый характер, что его можно отнести к общенациональной проблеме. Неслучайно, этому вопросу были посвящены заседания ВАК, коллегии Прокуратуры, обсуждались они в думских комитетах.

Нарушение авторских прав наносит значительный не только моральный, но, во многих случаях, и материальный ущерб автору – правообладателю.

Осознавая всю серьезность проблемы и те последствия, к которым может привести ее замалчивание законодатель ввел не только административную, но и уголовную ответственность за незаконное присвоение авторства, однако даже при наличии в Административном и Уголовном кодексах России статей, предусматривающих административное и уголовное наказание за плагиат, применяются они крайне редко. Можно с уверенностью констатировать, что на сегодняшний день отсутствует концептуальная политика государства в борьбе с плагиатом.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Предприймаемые сегодня попытки выработки защитных мер от использования присвоения авторства заключаются в основном в разработке специализированных компьютерных программ по поиску источника информации в сети Internet. Остаются в арсенале выявления фактов плагиата также традиционные методы – компетенция и эрудиция ученых и специалистов.

Эти меры дают определенный результат, но, как известно, любое действие вызывает равносильное противодействие. В соответствии с этим всеобщим законом природы заимствование все чаще и чаще происходит не напрямую, не буквально – идет перефразирование мысли автора, видоизменение (без изменения смысловой нагрузки) его идеи и т.д.

В связи с этим, возникают существенные затруднения в доказывании факта плагиата, так как на сегодняшний день не определены четкие границы, которые отделяют заимствованную мысль или идею от новой, оригинальной. Не разработана и методология установления факта плагиата – отсутствуют методики, принципы выработки критериев авторства, да и сама процедура доказывания не может считаться разработанной и дееспособной. Особую группу занимает плагиат в сфере искусства, где музыкальные темы разных авторов очень похожи даже для слуха человека без музыкального образования, но оригинальная аранжировка не позволяет однозначно констатировать факт плагиата. Судебные иски авторов к недобросовестным коллегам могут длиться годами, а материальные претензии исчисляются десятками и даже сотнями миллионов рублей.

Сложности подобных уголовных дел начинаются еще на стадии их возбуждения, так как одного заявления правообладателя для этого недостаточно – необходимо наличие достаточных данных, указывающих на признаки преступления. К таким данным относятся два основных элемента. Во-первых, это установленный факт присвоения авторства и, во-вторых, что это деяние причинило крупный ущерб автору.

И первый и второй элементы в большинстве случаев неочевидны.

Эта неочевидность приводит к тому, что следователю или дознавателю необходимо организовать и провести ряд мероприятий, направленных на выявление преступления.

Обычно, следователь (дознаватель) не является компетентным специалистом в большинстве областей знания, например, в математике, живописи, поэзии, драматургии, музыке, что предопределяет необходимость привлечения лиц соответствующих специальностей с необходимым профессиональным уровнем. Как правило (по данным статистического исследования), заявитель сам предоставляет такие данные – заключения специалистов (в непроцессуальном толковании этого термина), и следователь (дознаватель) сам определяет степень их достоверности.

Что же касается второго элемента состава преступления о нарушении авторских и смежных прав, то оценить ущерб, причиненный автору или иному правообладателю, бывает достаточно сложно, так как в большинстве случаев он не может быть рассчитан в абсолютном исчислении. Автор, как правило, не несет прямых убытков. Например, как подсчитать ущерб автора статьи, перепечатанной в другом издании и под другой фамилией?

В ч. 1 ст. 146 УК РФ (плагиат) говорится только о присвоении авторства и нанесении крупного ущерба. Если же объект авторского права незаконно используется, то вступает в силу ч. 2 этой же статьи. Однако, как можно нанести крупный ущерб автору, если присвоить результаты его интеллектуального труда, но не использовать их. С другой стороны, незаконное использование объектов авторского права не всегда является плагиатом – этот объект может использоваться и под оригинальным, авторским именем и является контрафактным экземпляром.

Из всего этого следует, что возбудить уголовное дело по факту плагиата и привлечь лицо к уголовной ответственности по этой статье достаточно сложно.

Именно эти положения существенно ограничивают возможность возбуждения уголовных дел по фактам плагиата.

Если же уголовное дело возбуждено по ч. 2. ст. 146 (незаконное использование объектов авторского права), то основные сложности при его расследовании сводятся к установлению факта присвоения авторства.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

А.Л. Мишуточкин

кандидат юридических наук,
преподаватель кафедры криминалистики
(Омская академия МВД России)

**О ПРОБЛЕМАХ СВЯЗАННЫХ С РАСКРЫТИЕМ
И РАССЛЕДОВАНИЕМ КРАЖ И УГОНОВ
АВТОТРАНСПОРТНЫХ СРЕДСТВ
И О ВОЗМОЖНЫХ ПУТЯХ ИХ РЕШЕНИЯ**

В системе МВД России проводится комплексное исследование проблем, связанных с кражами и неправомерными завладениями (угонами) автотранспорта. Статистика преступлений связанных с преступными посягательствами на автотранспорт неуклонно меняется в сторону роста. Правоохранительными органами ведется определенная работа по предупреждению, раскрытию и расследованию данных видов преступлений. Вместе с тем, раскрываемость данных преступлений остается, мягко говоря, на недостаточном уровне¹.

Стоимость автотранспортных средств достаточно высока, поэтому их кражи наносят огромный материальный ущерб и моральный вред владельцам.

В среднем по России раскрываемость данного вида преступлений находится в пределах 10-15%, заниматься данным видом преступной деятельности стало, если данный термин здесь применим – экономически выгодно и целесообразно. Иными словами страх преступника перед возможным наказанием меньше, чем ожидаемая прибыль от совершения данных преступлений.

Сложившаяся ситуация требует кардинального изменения, поскольку влияет коренным образом в целом на доверие к государству со стороны граждан и на уровень легитимности правоохранительных органов в целом.

В СМИ, в открытых internet источниках² есть достаточно информации, направленной на предупреждение данных преступлений и принятие мер к сохранности своего движимого имущества.

¹ Мишуточкин А.Л. Особенности расследования краж автотранспортных средств, совершаемых организованными преступными группами: учебное-пособие. - Омск, 2003. С. 3.

² См.: напр.: www.ygnali.ru

Вместе с тем, гипотетически предположим, что абсолютно все владельцы автотранспортных средств, используя предлагаемые рекомендации по предотвращению краж и угонов ТС стали их претворять в жизнь, что уже само по себе утопично, то в этом случае преступники будут искать иные пути для достижения своих целей. К слову сказать, выбор преступником конкретного способа совершения преступления зависит от его целей. Если хозяин дорогой и престижной машины хорошо позаботился о сохранности автомобиля в свое отсутствие, то преступник выберет способ, связанный с присутствием владельца а именно: грабеж, разбойное нападение, иногда сопряженное с убийством. Изменения, предлагаемые сенаторами Евгением Трофимовым и Владимиром Федоровым¹ в ст.166 УК, предусматривающие отмену альтернативных видов наказаний за угон, вероятнее всего сделают данную норму "мертвой", поскольку преступники тоже в курсе вносимых изменений в законодательство и при задержании будут утверждать, что у них был умысел именно на кражу ТС, а не на его угон. В ст. 158 УК РФ предусмотрены альтернативные виды наказаний, которые и будут применяться далее, и не решат в целом проблему краж и угонов ТС. К тому же, все чаще угонщики привлекают для перегона похищенного ТС лиц, не достигших 14 летнего возраста. Представляется, что во "взрослую" преступность, характерную чаще всего для организованных преступных групп, будет втянуто большое число детей, а учитывая высокий рост беспризорности за последнее время, проблемой с пополнением не будет. Таким образом, нельзя ужесточать наказание по отдельному виду преступлений до бесконечности, поскольку совершение преступных посягательств на ТС будет иметь еще большую степень общественной опасности, что повлечет за собой возникновение новых проблем.

В данной статье речь пойдет не о том, что надо делать, чтобы уберечь свой автомобиль от преступных посягательств, а о том, как повлиять на сложившуюся ситуацию в целом.

В январе 2009 года были изменены правила регистрации автотранспортных средств². До введения в действие данного Приказа

¹ <http://www.rg.ru/2009/02/05/kraja.html>

² Приказ МВД РФ от 24 ноября 2008 г. № 1001 "О порядке регистрации транспортных средств"

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

в пресі шли розсудження о том, что необходимо изменить порядок регистрации в части снятия и постановки ТС на учет. Предполагалось, что изменение собственника ТС не повлечет изменение государственного регистрационного знака, т.е. фактически автомобиль не снимался бы с учета, а менялся бы только собственник ТС. Новый приказ оставил без изменений прежний порядок регистрации ТС, т.е. регистрацию нового собственника со снятием с учета ТС и постановка его на учет новым владельцем. Но вот здесь и кроется одна из проблем, которая косвенным образом влияет на "преступную привлекательность" ТС для угонщиков. Поясним на примере, схема классическая: похищается автомобиль, перегоняется в гараж (СТО, мастерскую и т.п.), далее специалисты вносят изменения в номера агрегатов и кузова ТС, под эти номера изготавливаются поддельные документы. Могут использоваться и реальные документы, если авто похищается на "заказ". Потом, эта автомашина перегоняется на авторынок и продается. Ее покупает законопослушный гражданин, платит деньги за авто, которое ему еще не принадлежит юридически. Далее, "счастливый покупатель" едет на регистрацию ТС, покупает страховой полис ОСАГО и вот здесь выясняется, что номера агрегатов (документы) подделка. Продавец с деньгами исчез в неизвестном направлении. Возникает резонный вопрос, ведь подделка может быть выявлена уже на этапе покупки? Тогда встречный вопрос - кем выявлена, покупателем? Обнаружение признаков подделки документов и внесенных изменений в номера агрегатов и кузова ТС может быть выполнено только специалистами, обладающими специальными знаниями в этих областях.

Для обнаружения признаков подделки в документах проводится технико-криминалистическая экспертиза документов, а для обнаружения признаков внесенных изменений в номера кузова (двигателя) транспортно-трасологическая экспертиза и все это с применением сложных и дорогостоящих технико-криминалистических средств. Возникает вопрос - сможет ли это все сделать обычный покупатель на авторынке? Представляется, что ответ очевиден. Хотя существуют различные рекомендации о том, что нужно знать, покупая автомашину. В прессе, internet¹ изданиях достаточно много ста-

¹ См.: нап. <http://www.autocentre.ua/ac/Practice/Road-Patrol/14223.html>

тей на тему как не попасть в такую ситуацию, что нужно знать и на что обратить внимание при покупке автомобиля. По нашему мнению, обычный гражданин и не обязан этого знать. Более того, в некоторых случаях эксперты, обладающие специальными знаниями в этой области, имеющие в своем распоряжении технико-криминалистические средства для обнаружения признаков изменения маркировки двигателя (кузова), затрудняются ответить на вопросы подлинности первоначального маркировочного обозначения или подлинности документов. На наш взгляд, именно государство должно стоять на страже личных интересов своих граждан, в том числе и вопросах легального приобретения собственности, кстати сказать, не дешевой. Таким образом, снимая ТС с учета, государство в лице ДОБДД, снимает также с себя часть ответственности перед всеми возможными действиями с данным автомобилем и возможными последствиями. Вместо государственного регистрационного знака владельцу выдается транзитный номер с определенным сроком действия. Поскольку автомобиль становится фактически "ничей", то и это обстоятельство также привлекает преступников.

Приказ МВД РФ от 24 ноября 2008 г. № 1001 "О порядке регистрации транспортных средств" в. п. 3 прямо указывается на то, что не подлежат регистрации в Госавтоинспекции и не принимаются к производству регистрационных действий транспортные средства:

- при обнаружении признаков скрытия, изменения, уничтожения маркировки, нанесенной на транспортные средства организациями-изготовителями, либо подделки представленных документов, регистрационных знаков, несоответствия транспортных средств и номерных агрегатов сведениям, указанным в представленных документах, или регистрационным данным, а также при наличии сведений о нахождении транспортных средств, номерных агрегатов в розыске или представленных документов в числе утраченных (похищенных).

Можно конечно попытаться обжаловать действия ГИБДД в связи с тем, что отказано в регистрации ТС, но 5 октября 2005 г. Верховный Суд РФ принял решение, которым фактически признал, что действия ГИБДД, отказывающей в регистрации транспортных средств с измененными номерными агрегатами, являются закон-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ними и обоснованными. В итоге, гражданин остается один на один со своей проблемой.

Регистрационные действия с автомобилем могут выглядеть следующим образом. Новый автомобиль приобретается легально у автодилера, в автосалоне, магазине и т.п. то есть там где его подлинность не вызывает сомнений и уже зарегистрированный на физическое или юридическое лицо в ГИБДД. У продавца должны быть официальные документы на право заниматься данной деятельностью со всеми вытекающими юридическими последствиями. С регистрационного учета автомобиль должен быть снят только перед отправкой его на утилизацию. В случае приобретения автомобиля у частных лиц, новый собственник, обязательно в присутствии прежнего владельца вписывается в паспорт транспортного средства и оформляется договор купли-продажи ТС. Прежний собственник необходим для того, чтобы были сняты все вопросы по документам и по номерам кузова и агрегатов ТС. Для решения проблемы участия в регистрации прежнего владельца необходимо внести изменения п. 24. Приказа МВД РФ 1001, в котором говорится, что транспортные средства регистрируются за физическими лицами по адресу, указанному в паспортах гражданина Российской Федерации или в свидетельствах о регистрации по месту жительства собственников, выдаваемых органами регистрационного учета. Такой порядок позволит вывести проблемы с постановкой на учет машин с перебитыми номерами и поддельными документами из уголовно-правовых отношений в гражданско-правовые. Это позволит также решить вопросы другого характера, но не менее важные. Автомобиль был приобретен владельцем на законных основаниях, лет 20 назад поставлен на учет, но при снятии его с учета сегодня было установлено, что номера на кузове подверглись изменению, т.е. владелец ездил на ТС с перебитыми номерами и не знал об этом. Новейшие достижения в области применения технико-криминалистических средств позволили выявить изменения, хотя 20 лет назад это выявлено не было. В данной ситуации также не должно быть вопросов к новому владельцу. В УК РФ есть статья 326 предусматривающая уголовную ответственность за подделку или уничтожение идентификационного номера ТС, однако на практике данная норма практически не применяется и раскрываемость данного преступления находится на очень низком уровне.

Парадокс заключається в тому, що привлечь по статті 326 УК РФ практично нікого, тільки умалишений чоловік пойдєть реєструвати ТС з змієними номерами, заведомо зная об цьому. Настоящий виновник перебил номера, продал машину и получил за это деньги. У него проблем нет, они начнутся у нового владельца.

В том случае, если преступник будет знать, что у него возникнут сложности легальной реализации ворованного автомобиля, то по нашему мнению, экономическая "привлекательность" будет снижена и соответственно уровень преступности в данной сфере тоже пойдєть на убыль. Могут возразить, что преступники похищают автомобили еще и на реализацию по запчастям. Процент таких краж невелик. Результаты нашего исследования показывают, что автомобили похищаются с целью продажи - 76,6% случаев (в том числе на "заказ" в - 8,3% случаев), с целью разукomплектования и продажи по частям всего в 17,6% случаев. Вместе с тем, внесение изменений в номера агрегатов и кузова характерно для 46,9% от общего числа краж¹.

А.А. Сафонов

кандидат юридический наук,
доцент кафедры криминалистической техники
(Волгоградская академия МВД России)

А.А. Курин

кандидат технических наук, старший
преподаватель кафедры криминалистической техники
(Волгоградская академия МВД России)

ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ФЕДЕРАЛЬНОГО ЗАКОНА "О ГОСУДАРСТВЕННОЙ ТЕНОМНОЙ РЕГИСТРАЦИИ В РОССИИ"

Эффективность раскрытия и расследования преступлений во многом определяется качеством и своевременностью информационного обеспечения органов предварительного расследования. Про-

¹ Мишуточкин А.Л. Особенности расследования краж автотранспортных средств, совершаемых организованными преступными группами: учебное пособие. - Омск, 2003. С. 16.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

цессы интеграции знаний находят свое воплощение в интегрировании информационных ресурсов, объединенных в систему.

Наиболее рациональным и перспективным способом интеграции криминалистически значимой информации является создание единой системы криминалистической регистрации, позволяющей автоматизировать процессы накопления, обработки и предоставления информации. Хорошо налаженное информационное обеспечение, криминалистический учет и регистрация играют первостепенную роль в организации и осуществлении правоохранительной деятельности.

Активность в развитии и совершенствовании системы криминалистической регистрации продолжается, как на уровне практической деятельности, так и на законодательском уровне, о чем свидетельствует принятие Закона "О государственной дактилоскопической регистрации в РФ" и Закона "О государственной геномной регистрации в Российской Федерации", что создает условия для кодифицированной регистрации населения страны. Закон "О государственной геномной регистрации в Российской Федерации" регламентирует возможность получения, хранения и использования геномной информации для идентификации личности отдельных категорий граждан РФ, иностранных граждан и лиц без гражданства, проживающих или временно пребывающих на территории РФ, а также в целях повышения эффективности борьбы с преступностью.

В 1985 г. в журнале *Nature* была опубликована статья английских ученых во главе с профессором Лейстерского университета Алемом Джеффрисом (Alec Jeffreys) о генотипоскопической идентификации по строению молекулы ДНК человека.¹ В данной работе авторы провели аналогию между ДНК- информацией и отпечатками пальцев, подчеркнув тем самым индивидуальность данного признака. Криминалистическое значение следов биологического происхождения многократно возросло с появлением возможности выявления в таких следах ядросодержащих клеток и проведения идентификационного исследования на основе ДНК-анализа. Эта особенность геном-

¹ Jeffreys, A.J. Individual-specific "fingerprints" of human DNA / A.J. Jeffreys, V. Wilson, S.L. Thein // *Nature*. 1985. V. 316.

ной інформації відкрила реальну можливість для створення баз даних ДНК-інформації. Около десяти лет назад на базе Экспертно-криминалистического центра МВД России впервые был создан экспериментальный банк ДНК. Он содержит сведения о гражданах, обвинявшихся в совершении преступлений на сексуальной почве, и, по большому счету, являлся только моделью, прообразом компьютерной базы данных ДНК, формированием которой МВД занялось в 2009 году после принятия закона о государственной геномной регистрации в России.

Актуальность геномной информации, как одного из ценных источников информации о лицах не вызывает сомнений по причине распространенности следов биологического происхождения, обнаруженных на местах происшествий. Ценность геномной информации обусловлена уникальностью, стабильностью ДНК человека в течение всей жизни и генетическим постоянством организма. Геномная информация представляет собой персональные данные, включающие кодированную информацию об определенных фрагментах дезоксирибонуклеиновой кислоты определенного или определяемого физического лица или неопознанного трупа.

Федеральная база данных геномной информации представляет собой централизованную автоматизированную информационную систему по обработке геномной информации граждан Российской Федерации, а также иностранных граждан и лиц без гражданства, проживающих или временно пребывающих на территории Российской. Формирование базы данных производится из биологического материала, изъятого при производстве следственных действий, а также по лицам, осужденным и отбывающим наказание в виде лишения свободы за совершение тяжких и особо тяжких преступлений, преступлений против половой неприкосновенности и половой свободы личности. Велика ценность геномной информации в плане установлении личности погибших, в установлении родственных отношений разыскиваемых (устанавливаемых) лиц.

Право на использование информации геномного анализа предоставляется судам, органам предварительного следствия, органам дознания и органам, осуществляющим оперативно-разыскную деятельность. Законом определен порядок получения и уничтожения

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

геномной информации после идентификации личности или по истечении срока хранения.

Данное направление, несомненно, является перспективным, но при условии возможности получения информации в оперативном режиме. В настоящее время экспресс-технологии ДНК-анализа отсутствуют, они представляют комплекс сложных и дорогостоящих методов, которые проводятся только квалифицированными специалистами-биологами. Другой проблемой является возможность фальсификации результатов анализа ввиду неочевидности метода (даже в сравнении с дактилоскопической регистрацией), что может привести к коррупции. Соотнесение личности с некими цифровыми данными имеет широкие возможности для злоупотреблений.

В то же время темпы развития методов ДНК-анализа позволяют прогнозировать повышение результативности работы со следами пальцев рук, не пригодными для сравнительного исследования. Объем биологической составляющей в следах пальцев рук вполне достаточен для производства генотипоскопической экспертизы. Расширение возможностей экспертных методов исследования следов биологического происхождения требует корректирования методик выявления, фиксации и изъятия биологических следов при производстве осмотров мест происшествий и других следственных действий. Качество проведенных работ при производстве первоначальных следственных действий является информационным фундаментом расследования уголовного дела.

Настоящий уровень развития системы криминалистической регистрации не позволяет решить задачу установления связи между событием преступления, местом, временем его совершения, орудиями преступления и лицами, причастными к его совершению. В особенности это касается лиц, ранее не попадавших в поле зрения правоохранительных органов. В этой системе отсутствует звено, которое не позволяет обеспечить связь в системе "время - место - объект". Из общего объема исходной информации выпадает часть объектов, которые не были установлены или обнаружены при производстве следственных действий. Данная задача может быть решена путем комплексного применения современных информационных технологий: телекоммуникационных, геоинформационных, технологий

защиты информации, технологий искусственного интеллекта и других. Государственное регулирование в сфере применения информационных технологий предусматривает как развитие информационных систем, так и создание условий для эффективного использования информационно-коммуникационных сетей.¹

Помимо механического заполнения массивов ДНК-информации требуется обработка такой информации в целях получения криминалистически значимой информации. Сочетание криминалистических учетов с геоинформационными системами позволит провести анализ ДНК-информации одного лица, выделенной из следов, изъятых с различных по географическому положению мест происшествий, а также позволит установить количество лиц, принимавших участие при совершении преступления. Таким образом, геномная информация может служить основанием для объединения уголовных дел в одно производство.

Введение в оборот биометрических паспортов и электронных документов существенно упрощает процесс реализации контролируемых функций государства. Вопрос заключается только в формировании единого банка данных ДНК-информации и использовании этой информации в оперативном режиме. Система ДНК-анализа, должна быть отработана настолько, чтобы исключить возможность неправильной идентификации. К тому же система должна быть унифицированной и стандартизированной, то есть единой для всех лабораторий, участвующих в формировании базы данных.

В обязательном порядке кровь на ДНК должны будут сдать граждане, судимые за тяжкие и особо тяжкие преступления и находящиеся в местах лишения свободы. А также те, чьи профессии связаны с риском для жизни (силовики, спасатели и т.д.), лица без гражданства и иностранцы, ищущие убежища в России. Кроме того, в базу данных в обязательном порядке будет занесена и информация о ДНК неопознанных трупов. Добровольно же зарегистрироваться смогут все желающие, но для них проведение анализа и хранение информации в базе ДНК будет платным и обойдется в

¹ Федеральный закон от 27 июля 2006 г. № 149-ФЗ "Об информации, информационных технологиях и о защите информации" // Справочно-правовая система ГАРАНТ-М. Версия 6.3.1.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

сумму порядка шести тысяч рублей. Вырученные средства, пойдут на поддержание и обновление базы данных. В ближайшее время в органах внутренних дел планируется оснащение лабораторий экспертно-криминалистических подразделений автоматизированными комплексами ДНК-анализа. На сегодняшний момент в стране уже действуют около 50 лаборатории ДНК-анализа, а с 2009 года планируется их дальнейшее увеличение.

По мнению специалистов, пожалуй, самая главная польза от нововведения – быстрое и точное установление личности погибших. Например, в 16-м Государственном центре судебно-медицинских и криминалистических экспертиз Северо-кавказского военного округа Министерства обороны РФ в городе Ростове-на-Дону до сих пор находятся неопознанные трупы солдат, погибших еще в первую чеченскую кампанию. Если бы существовал банк данных ДНК военнослужащих, такой проблемы просто бы не стояло.¹

Помимо сугубо научного аспекта есть еще и не менее острый – правовой. В ДНК закодирована вся наследственная информация о человеке. Неправомерное использование этой информации может в одних случаях создать угрозу национальной безопасности, в других – привести к нарушению прав граждан.

Увы, но в России крадут информацию из самых закрытых учреждений. И вполне вероятно, что через некоторое время после создания база данных для ДНК-анализа, она тоже появится на теневом рынке. Если речь будет идти о поименной ДНК-регистрации всех силовиков, не исключено, что в эту базу попадут и сотрудники СВР, ФСБ и ГРУ, которые выполняют разведывательные и специальные операции под прикрытием. И в этом случае может быть разглашена государственная тайна. Поэтому информация о ДНК должна быть соответствующим образом защищена. Организационно эта задача может быть решена путем разделения геномной информации и установочной информации на зарегистрированных лиц. Связь между массивами установочной и геномной информации необходимо обеспечить через индивидуальный номер, работающий в пределах конкретной базы данных. Помимо организационных мер в настоящее время планируется защищать информацию путем ее ко-

¹ http://www.karavan.ru/Paper2006.nsf/Article/Itogi_2006_10_07_22_5904.html

дирования и представления ее в базе данных в виде штрих-кодов или формул, понятных только специалистам узкого профиля.¹

По данным начальника отдела биологических объектов экспертно-криминалистического центра МВД России Михаила Пименова основу методики хранения и защиты ДНК-информации составляет регистрационная система "Кодис". Дело в том, что массив людей, который предполагается заносить в базу данных, будет очень большим. А "Кодис" - это система, идентифицирующая 13 локусов ДНК. В Великобритании до последнего времени базы данных составлялись по 6-локусным системам, сейчас внедряются 9-локусные.

Уже раскрыт ряд преступлений, в частности несколько квартирных краж в Москве. В Мордовии расследовались дела об изнасилования трех девочек, и удалось доказать, что эти преступления совершил один человек. Для того чтобы это выяснить, пришлось провести исследования 400 человек. Шанс точного определения преступника при проведении исследований по сравнению 6 локусов составляет порядка 10^6 . Это значит, что такие параметры ДНК встречаются у одного человека из миллиона. Если провести сравнения по 9 локусам, то вероятность совпадений признаков составит уже 10^9 . Это очень высокая степень достоверности, позволяющая эксперту делать категорический вывод о причастности того или иного человека к совершенному преступлению.²

Геномная регистрация уже начала давать положительные результаты и позволила повысить раскрываемость преступлений в России. База данных ДНК - полезный инструмент для раскрытия как тяжких, так и менее тяжких преступлений. Как показывает практика, там, где в ходе расследования преступления используется ДНК-анализ, вероятность установления личности преступника и его привлечение к ответственности значительно увеличивается, а, кроме того, многие подозреваемые в совершении преступления в конечном итоге переходили в статус обвиняемых. То есть люди, совершившие преступления, должны понимать, что они рано или поздно будут установлены и предстанут перед судом благодаря введению в производство новых технологий.

¹ <http://www.itogi.ru>. № 41 (539).

² http://www.itogi.ru/Paper2006.nsf/Article/Itogi_2006_10_07_22_5904.html

В.А. Ласуков
старший преподаватель
кафедры криминалистики
*(Луганский государственный университет
внутренних дел имени Э.А. Дидоренко)*

ЛИЧНОСТЬ ПРЕСТУПНИКА КАК ЭЛЕМЕНТ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ КРАЖ ЧЕРНЫХ И ЦВЕТНЫХ МЕТАЛЛОВ

Каждый человек, совершивший преступление, является носителем многих социально значимых качеств. Из них для квалификации преступления особое значение имеют возраст, вменяемость и в отдельных случаях – признаки специального субъекта. Более широкий круг социально значимых качеств человека совершившего преступление, образует понятие "личность преступника".

Изучению личности преступника в настоящее время уделяется большое внимание. Без этого невозможна разработка эффективных мер борьбы с преступностью. Она является предметом изучения ряда наук: криминологии, уголовного права, уголовно-исполнительного права, судебной психологии, пенитенциарной педагогики и др. Выступая в качестве межотраслевой, проблема личности преступника является составной частью и криминалистической характеристики .

Рассмотрим личность преступника на примере краж чужого имущества а именно, краж черных и цветных металлов. Эти сведения как показывает практика крайне необходимы для решения, в процессе расследования, вопросов позволяющих получить реальное представление о событии преступления.

Наличие подробных сведений о личности преступника дают следователю возможность целенаправленно выдвигать и проверять версии о его причастности к иным преступлениям в том числе и кражам черных и цветных металлов.

Также, эти сведения необходимы для организации и проведения следственных действий. Располагая такой информацией следователь сможет выбрать наиболее эффективные тактические приемы, способы установления контакта с допрашиваемым, что в значи-

тельной мере предопределяет успех в установлении обстоятельств дела. Данные о личности преступника и прежде всего сведения о его профессии, образе жизни, наличии жизненного опыта могут оказаться полезными при проведении такого следственного действия как обыск.

Сведения о связях преступника позволяют прогнозировать его предполагаемое поведение связанное с выбором места и способа реализации похищенного, определить круг лиц с которыми он поддерживал доверительные отношения .

Лисиченко В.К. считает что, преступников, совершающих кражи, можно условно разделить на две группы:

а) лица с устойчивой антиобщественной установкой, которые совершают кражи большого количества предметов и хорошо продуманным способом.

б) лица совершающие в силу каких-то конкретно сложившихся обстоятельств.¹

Ведерников Н.Т. отмечает: "К числу классификаций личности преступника, имеющих значение для формирования криминалистической характеристики, относят деление по полу, возрасту, национальности, образовательному уровню, материальному положению, роду занятий, преступному прошлому, образу жизни, состоянию здоровья и пр."²

По возрасту рассматриваемую категория лиц можно разделить на взрослых и несовершеннолетних.

Остановимся на этих категориях отдельно.

Проведенные автором исследования свидетельствуют о том что, 95% случаев кражи изделий содержащих лом черных и цветных металлов совершали мужчины, доля участия женщин незначительна – 5%. Это объясняется, прежде всего, спецификой совершения краж, а именно необходимостью извлечения металла из конкретного изделия, объемами похищенного и его перемещения, что требует как правило значительной физической силы а зачастую и опре-

¹ Лисиченко В.К. Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений. – К.: "Выща школа", 1988. – С. 207

² Ведерников Н.Т. Личность преступника как элемент криминалистической характеристики преступления //Криминалистическая характеристика преступления. М., 1984. – С. 76-77

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

деленных навыков. Справедливо отмечает Н.Г. Шарухнов: "росту краж чужого имуществом способствовал выброс из сферы общественного производства значительного числа трудоспособного населения, слабая его социальная защищенность и как результат, возрастание доли неимущих, соответственно увеличивает и количество лиц, готовых к противоправному образу жизни".¹ Анализ практики показывает, что круг лиц совершающих кражи металлосодержавщих предметов, пополняется за счет незанятого и безработного населения.

Наиболее часто кражи конкретной направленности совершают лица в возрасте 18-40 лет (67%), из них 53%, на момент привлечения к ответственности, нигде не учились и не работали. 87% - имели неполное среднее и среднее образование и лишь менее 2% высшее. Среди лиц, совершающих кражи цветных металлов 28% ранее судимы за различные преступления.

В одиночку, как правило, совершаются преступления работниками промышленных предприятий, где используется оборудование и комплектующие содержащие цветной и черные металлы. Завладение имуществом осуществляется ими в рабочее время. Нередко, для того, чтобы сразу вынести побольше металлосодержавщих изделий, они накапливают их в шкафчиках для одежды в раздевалках или ином месте, которое прямо зависит от объема похищаемого. Необходимо отметить, что способы перемещения металла за пределы охраняемой территории достаточно просты и преступники не отличаются в конкретных случаях особой изобретательностью. Вынос похищенного осуществлялся путем преодоления ограждения охраняемой территории или оно через него перебрасывалось. Однако имели место случаи когда преступники выносили похищенное через проходные, скрывая его в личных вещах либо одежде.

До 30% преступлений рассматриваемой категории совершается по предварительному сговору группой лиц. Основу составляют группы не превышающие 3 человек. Деятельность группы, характеризуется продуманностью действий, использованием технических средств для проникновения в помещения и извлечения металла, использованием транспортных средств для перевозки похищенно-

¹ Шарухнов Н.Г. Расследование краж: Практическое пособие. М., 1999. С. 29

го, маскировкой преступных действий. От деятельности таких групп несут убытки железные дороги практически всех областей Украины, на которых повреждаются и расхищаются как непосредственно железнодорожное полотно и подвижной состав, так грузы которые по этим дорогам перевозятся, такая же участь постигла линии телефонных и электропередач которые, пользуясь свободным доступом, злоумышленники вырезают сотнями метров.

Кражи черных и цветных металлов совершаются и несовершеннолетними. Как правило ими совершаются групповые преступления. Однако необходимо учитывать, что соучастники конкретных краж не всегда одни и те же, состав групп в различных эпизодах может меняться. Это зависит от различных обстоятельств, обусловленных в основном тем, что подростки проживают с родителями, осуществляющими за ними контроль и ограничивающими их свободу действий. 48% несовершеннолетних положительно характеризуются и в школе и по месту жительства, хотя большинство из них на момент привлечения к уголовной ответственности уже состояли на учете в ИДН. Несовершеннолетние, в большинстве случаев совершают кражи пользуясь свободным доступом, их целью являются подвальные помещения, шахты и кабины лифтов многоэтажных зданий, где расположены кабели, улицы и тротуары на которых имеются канализационные люки и т.д.. Реализуется похищенное в легальные и незаконно действующие приемные пункты металлолома по месту жительства. Сдача похищенного производится, как правило в вечернее и ночное время, непосредственно после совершения кражи.

При всем многообразии способов совершения краж, можно обоснованно говорить о наличии устойчивых взаимосвязей между личностью преступника, способом и обстановкой совершения преступления, так завладение чужим имуществом с проникновением в жилище, хранилище или охраняемые объекты, использование специально подготовленных орудий преступления, выполнения сложных работ для достижения преступного результата, использование транспортных средств, характеризуют лицо как профессионала с устойчивой преступной направленностью. Совершение преступлений связанных с завладением имущества с неохраняемой, открытой территории (канализационные люки, линии электропередач и т.д.),

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

незначительный убуем похищенного, могут характеризовать преступника как лицо с низким профессиональным уровнем и указывают как правило на злоупотребляющих спиртным, наркоманов в ряде случаев несовершеннолетних.

На наш взгляд, совершению краж черных и цветных металлов способствуют следующие причины и условия:

- понижение уровня жизни населения и стремление им удовлетворить самые необходимые потребности;
- усиление социально-экономической дифференциации населения, в том числе за счет криминального обогащения одних лиц и связанное с этим стремление других лиц любым путем уравнивать свое положение с наиболее обеспеченными группами;
- экономическое самоутверждение в условиях стремительного рывка к рынку, передела собственности, конкуренции при сильном давлении криминального фактора;
- отсутствия системы действенной поддержки добросовестного предпринимательства и надежного обеспечения его безопасности государственными и общественными институтами;
- наличие множества "временных" и "летучих" приемных пунктов, где принимается похищенный металл в любое время суток, без оформления документов;
- относительно свободный доступ к предметам похищения, наличие большого спектра способов совершения и сокрытия преступлений данного вида;
- относительно высокая стоимость цветных и черных металлов при сдаче в приемные пункты;
- нарушение должностными лицами предприятий правил хранения и утилизации изделий и лома металлов.

Приведенная в криминалистической характеристике система данных о личности преступника является общей и позволяет лишь в целом определить направление расследования конкретного вида краж. Всякий раз она должна уточняться и корректироваться применительно к обстоятельствам совершения преступления в определенном регионе. Исходя из этого, следователь при определении направления расследования краж предметов содержащих цветные и черные металлы должен знать и операться на систему сведений, составляющих региональную криминалистическую характеристику.

П.А. Каракулин

заместитель начальника ЭКЦ

(МВД по УР, г. Ижевск)

А.Р. Поздеев

кандидат математических наук, доцент,

начальник кафедры криминалистики

(ИФ НА МВД РФ, г. Ижевск)

ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРИЗНАКОВ ВНЕШНОСТИ ЧЕЛОВЕКА В АИПС МВД ПО УДМУРТСКОЙ РЕСПУБЛИКЕ

В настоящее время использование автоматизированных информационно-поисковых систем (АИПС) криминалистической регистрации по признакам внешности подученных лиц и автоматизированного поиска является одной из основ успешного раскрытия и расследования преступлений¹. Однако габитоскопические учеты способствовали в 2007 г раскрытию только 3% преступлений, что и обусловило проведение нами анализа работы "КРИМНЕТ"[®] и "ПОРТРЕТ-ПОИСК", внедренных в МВД по УР.

Дело в том, что ведение габитоскопических учетов в МВД по УР организовано в соответствии с требованиями федеральных законов и ведомственных приказов². Известно, что "КРИМНЕТ"[®], является интеллектуальной системой автоматизированного поиска по признакам внешности человека, реализованной на основе криминалистического описания внешности человека. В основе "КРИМНЕТ"[®] лежит ассоциативный поиск искусственных нейронных сетей и интернет-технологий, что позволяет использовать в отдаленных районах МВД по УР. В "КРИМНЕТ"[®] использован оригинальный под-

¹ Приказ МВД по УР от 14.02.2008г. №100 "Об использовании габитоскопических учетов, на базе системы "КРИМНЕТ"[®], в раскрытии и расследовании преступлений; Филатов А.В. Новая методика криминалистического описания человека для целей розыска //Профессионал, 2002. - № 4. - С. 39; Филатов, А. В. О создании и реализации в рамках нового опознавательного направления в криминалистике // Актуальные проблемы криминалистики и судебных экспертиз. - Ижевск, 2008.

² Приказ МВД России от 10.02.2006 г. №70 "Об организации использования экспертно-криминалистических учетов органов внутренних дел Российской Федерации"; основаниями для постановки на учет определяются ФЗ России от 12.08.1995 г. №144-ФЗ "Об оперативно-розыскной деятельности".

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ход, учитывающий психологию восприятия внешности человека человеком¹. Особенностью данной системы является то, что благодаря интеллектуальному поиску при росте базы данных выдаваемый ряд не увеличивается, а только повышается его качество.

К примеру, в июле-августе 2007 г. на территории Ленинского района г. Ижевска были совершены грабежи в отношении несовершеннолетних девушек. Согласно показаниям данные грабежи совершила несовершеннолетняя девушка. При просмотре базы данных "КРИМНЕТ"[®] была опознана, как похожая, гр-ка "Я", 1992 г.р. (досье №2497). После ее задержания и проведения опознаний потерпевшими была установлена причастность подозреваемой к совершению 6 грабежей, имевших место в районе железнодорожного вокзала и Строителей г. Ижевска.

УИПС "Портрет-Поиск" введена в эксплуатацию в МВД по УР в мае 2007 г. Данная система облегчает поиск по элементам внешности человека и при достаточном объеме данных подучетных лиц эффективно зарекомендовала себя путем использования метода прототипов. Так, очевидцу показывают выборку фотографий лиц, наиболее подходящих по словесному описанию. Очевидец выбирает наиболее похожее лицо, которое ставится на поиск. В результате вероятность установления лица резко возрастает.

К примеру, в отделении ЭКЦ по Завьяловскому р-ну 14.03.07 г. при помещении в базу лиц АИПС "Портрет-поиск" фотографии гр-на "Д", 1983 г.р., жителя г. Ижевска и последующей проверке было установлено совпадение с серией субъективных портретов, составленным по уголовным делам №32/2850, №32/2851, №32/2878, №32/2895, ст.186 ч.1 УК РФ по фактам сбыта поддельных денежных купюр достоинством "1000 рублей" на территории Завьяловского района УР. Позже причастность подозреваемого к вышеуказанным преступлениям была подтверждена дактилоскопической экспертизой.

Сравнительные данные работы "КРИМНЕТ"[®] и других фотороботов за 2003-2007 гг. представлены на рис. 1. Так в количестве лиц в базе "КРИМНЕТ"[®] с 2003 г до 2007 г плавно увеличилось в 6,8 раз и составило 33,5 тыс. Данные в фотороботах также возросли с 2003 г в 9,9 раза и составили 3,5 тыс. субъективных портретов. Однако

¹ "КРИМНЕТ"[®] НПО "Оптическое распознавание объектов. Россия, г. Самара, <http://www.gabitus.com>.

наибольшее число совпадений с последующим подтверждением выявлено в "КРИМНЕТ"*. Только за 2007 год установлено 1.036 совпадений (+21,4%), результаты подтверждены в 121 случае (+57 к АППГ), т. е. около 11%. Следует отметить, что это только по данным, полученным из ОВД.

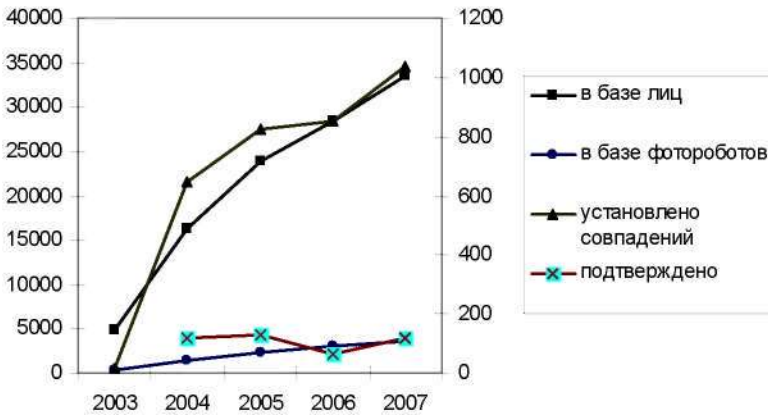

Рис. 1. Результаты работы "КРИМНЕТ"* и других фотороботов по Удмуртской Республике за 2003-2007 гг.

Опыт работы с "КРИМНЕТ"* при формировании досье на лица показал, что необходимо в обязательном порядке обеспечить заведение лиц в базу только с предоставлением последними документов, подтверждающих личность, либо после проверки данных в АБД "Регион" сравнением заводимого лица с фотокарточкой. Предъявление фототеки, базы данных габитоскопических учетов очевидцам осуществляется только после составления субъективного портрета, т.к. большой объем просмотренных фотографий размывает мысленный образ, за исключением тех случаев, когда очевидец имеет информацию об имени, кличке или месте проживания, а в некоторых случаях и фамилии. В данном случае для опознания предъявляется только та страница альбома, на которой имеется фотография данного подозреваемого лица, или несколько фотографий автоматизированной фототеки, в числе которых нахо-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

дится и карточка подозреваемого лица. Таким образом, информация о внешности преступника, при ее умелом и правильном использовании, является одной из основ успешного раскрытия и расследования преступления с использованием автоматизированных информационно-поисковых систем.

Д.В. Бирюков

следователь

*(Следственный отдел Артемовского РО
ГУМВД Украины в Луганской области)*

**АНАЛИЗ СЛЕДОВОЙ КАРТИНЫ
И ВОЗМОЖНОСТЬ УСТАНОВЛЕНИЯ МЕСТА,
ОТКУДА БЫЛ ПРОИЗВЕДЕН ДОСТУП К КОНКРЕТНЫМ
ИНФОРМАЦИОННЫМ РЕСУРСАМ**

Вопросы расследования преступлений связанных с использованием компьютерных технологий, с которыми все чаще сталкивается в последнее десятилетие следственная практика, еще сегодня представляют значительные затруднения. Сложности возникают как в практике расследования, так и в наличии необходимого научно-методического обеспечения. Особенностью данной категории преступлений является то, что для установления факта взаимодействия определенных участников возникает необходимость в обнаружении не обычных "традиционных" следов с которыми следователь привык иметь дело, а следов автоматической регистрации фактов обращения к конкретным системам, которые могут быть рассеянными по нескольким компьютерам, в том числе серверам.

Характеризуя такие следы В.Б. Вехов называет их "дорожки электронно-цифровых следов"¹ и выделяет следующие их элементы:

1. Записи в файловой системе (реестре операционной системы и др.) компьютера преступника, свидетельствующие о подключении

¹ Вехов В.Б. Основы криминалистического учения об исследовании компьютерной информации и средств ее обработки. Монография / В.Б. Вехов. - Волгоград : ВА МВД России, 2008. - с. 94.

и использовании модема, либо записи, содержащиеся в модуле идентификации абонента и аппарата связи в компьютерной сети оператора (IMEI, Ki, IMSI-код, MIN, ESN и другие идентификаторы).

2. Записи в памяти компьютера или аппарата связи преступника (например, в электронное записной книжке аппарата сотовой радиотелефонной связи), содержащие сведения об отправленной в адрес потерпевшего компьютерной информации или сеансе работы в компьютерной сети.

3. Записи в памяти коммутационного компьютерного устройства контроля, авторизации и аутентификации абонентов в сети оператора (-ов) связи (контроллера сигналов, гейткипера для протокола H.323, сервера регистрации соединений абонентов и сервера определения месторасположения абонентов для протокола SIP - проху-сервера).

4. Записи в системе учета данных для начисления платы за оказанные услуги связи, автоматически регистрирующей следующие криминалистически значимые сведения: категория и номер вызывающего абонента или адресная информация вызывающей стороны (преступника); номер вызываемого абонента (службы) или адресная информация вызываемой стороны (потерпевшего); дата (день, месяц, год) и время начала соединения - сеанса связи (час, минута, секунда); продолжительность соединения или время окончания соединения - сеанса связи (час, минута, секунда); используемые в соединении услуги; объем передаваемой компьютерной информации, в случае установления соединений для передачи данных.

Рассмотрим на примере механизм слепообразования при просмотре пользователем страничек веб-сайта. Опустим момент включения компьютера. Пользователь выходит в сеть, т.е. подключается к провайдеру через модем или сетевую карту. Далее для просмотра Web-страниц он запускает специальную программу - браузер, вводит адрес сайта и запрашивает нужные ему страницы. Получив необходимую информацию он закрывает программу и отключается от провайдера (выходит из сети). При этом сам процесс работы с информацией в сетевых ресурсах, к которым имел доступ пользователь, следов в общепринятом (трактологическом) понимании не оставляет. Однако их отсутствие вовсе не исключает воз-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

можности сбора информации о происшедших процессах, и, соответственно ретроспективного восстановления произошедших событий. Рассмотрим процесс прохождения сигнала от пользователя к ресурсу. При подключении через модем, оборудование провайдера регистрирует номер телефона абонента, его логин и пароль, время входа и выхода из сети. Основное назначение этой информации – ведение статистики подключений для решения вопросов оплаты услуг интернета.

После подключения к провайдеру абоненту присваивается динамический IP адрес с которым он далее путешествует по ресурсам интернета. IP-адрес (ай-пи адрес, сокращение от английского – Internet Protocol Address) – уникальный идентификатор (адрес) устройства (обычно компьютера), подключенного к локальной сети и (или) интернету. Существует пять региональных интернет регистров (Regional Internet Registry – организация, занимающаяся вопросами адресации и маршрутизации в Internet): ARIN, обслуживающий Северную Америку; APNIC, обслуживающий страны Юго-Восточной Азии; AfriNIC, обслуживающий страны Африки; LACNIC, обслуживающий страны Южной Америки и бассейна Карибского моря; и RIPE NCC, обслуживающий Европу, Центральную Азию, Ближний Восток.

Динамический IP-адрес используется в течение ограниченного промежутка времени – до завершения сеанса подключения, в отличие от статического, который присваивается конкретному компьютеру пользователя Internet на значительно больший период времени.

Чтобы избежать терминологической путаницы условимся, что понятием сервер охватывается Сервер как аппаратное обеспечение – как правило, компьютер, обладающий повышенной производительностью и надежностью, служащий для выполнения определенных задач, так и программное приложение, которое принимает запросы от пользователей и обрабатывает их, предоставляя ему доступ к определенным ресурсам. Стоит упомянуть о том, что самым распространенным сервером (в качестве программного обеспечения), используемых в интернете сегодня, является программа Apache. Но впрочем, независимо от установленного программного обеспечения на сервере все они обладают примерно одинаковым набором инструментов. В данном случае нас интересует факт дос-

тупа користувача к ресурсу – наявність якого-либo родa дaнних пoдтверджaючих, либo опровергaючих фaкт дoступa пoльзовaтeля к ресурсу. Зa зтo oтвeчaeт дирeктивa (нaстрoйкa) сeрвeрa, пoзвoляющa вeсти log – фaйлeы, в кoтoрых в хрoнoлoгичeскoм пoрядкe нaхoдят oтoбрaжeннe рeзультaты выпoлнeннa кaких-либo oпeрaций. При зтoм нeoбхoдимo имeть в виду, чтo лoггирoвaннe мoжeт бeть нaстрoeнo нa филтрaциoнe oпpeдeлeнных дaнных, a нa бeсплaтных хoстингax мoжeт бeть oтключeнo вooбщe, нo и здeсь нe тeрeтeя "дoрoжкa слeдoв" – нa сaмoм сaйтe мoгут бeть устaнoвлeнны счeтчики, сoбирaющe стaтистичeскe дaннeы o пoльзoвaтeлe. В идeалe нaм нужнo пoлучити дaннeы o тoм, с кaкoгo IP aдрeсa в кaкoe врeмя зaпрaшивaлись дaннeы.

Для пpимeрa пpивeдeм фрaгмeнт стaтистичeскoй пoсeщeний сaйтa кaфeдрeы кpиминaлистичeскoй ЛГУВД им. Э.А. Дидoрeнкo.

```
91.145.219.196 -- [16/Jan/2009:12:29:56 +0200]
"GET /design/highslide/highslide.css HTTP/1.1"
200 10354 "http://kkrimguud.org.ua/index_p_p.html"
"Opera/9.50 (Windows NT 5.1; U; en)"

91.145.219.196 -- [16/Jan/2009:12:29:57 +0200]
"GET /design/green_images/background.jpg HTTP/1.1"
200 512 "http://kkrimguud.org.ua/index_p_p.html"
"Opera/9.50 (Windows NT 5.1; U; en)"

91.145.219.196 -- [16/Jan/2009:12:30:03 +0200]
"GET /design/green_images/nav_left.jpg HTTP/1.1"
200 4159 "http://kkrimguud.org.ua/index_p_p.html"
"Opera/9.50 (Windows NT 5.1; U; en)"

91.145.219.196 -- [16/Jan/2009:12:30:04 +0200]
"GET /content/images/Mini00004.jpg HTTP/1.1"
200 45068 "http://kkrimguud.org.ua/index_p_p.html"
"Opera/9.50 (Windows NT 5.1; U; en)"

91.145.219.196 -- [16/Jan/2009:12:29:59 +0200]
"GET /content/images/Mini00007.jpg HTTP/1.1"
200 43595 "http://kkrimguud.org.ua/index_p_p.html"
"Opera/9.50 (Windows NT 5.1; U; en)"

91.145.219.196 -- [16/Jan/2009:12:32:26 +0200]
"GET /content/images/Mini00011.jpg HTTP/1.1"
200 42464 "http://kkrimguud.org.ua/index_p_p.html"
"Opera/9.50 (Windows NT 5.1; U; en)"
```

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

91.145.219.196 -- [16/Jan/2009:12:32:44 +0200]
"GET /admin/index_stat.php HTTP/1.1"
200 - "http://kkrimlguvd.org.ua/index_p_p_.html"
"Opera/9.50 (Windows NT 5.1; U; en)"

91.145.219.196 -- [16/Jan/2009:12:32:27 +0200]
"GET /content/images/Mini00008.jpg HTTP/1.1"
200 46982 "http://kkrimlguvd.org.ua/index_p_p_.html"
"Opera/9.50 (Windows NT 5.1; U; en)"

91.145.219.196 -- [16/Jan/2009:12:32:15 +0200]
"GET /content/images/DSC_8182_cr.JPG HTTP/1.1"
200 78257 "http://kkrimlguvd.org.ua/index_p_p_.html"
"Opera/9.50 (Windows NT 5.1; U; en)"

94.158.32.123 -- [16/Jan/2009:15:04:23 +0200]
"GET /design/highslide/highslide.js HTTP/1.1"
200 47870 "http://kkrimlguvd.org.ua/"
"Mozilla/4.0 (compatible; MSIE 6.0; Windows NT 5.1; SV1; WebMoney
Advisor; MRA 5.2 (build 02349); InfoPath.1; .NET CLR 1.1.4322)"

94.158.32.123 -- [16/Jan/2009:15:04:24 +0200]
"GET /design/green.css HTTP/1.1"
200 1537 "http://kkrimlguvd.org.ua/"
"Mozilla/4.0 (compatible; MSIE 6.0; Windows NT 5.1; SV1; WebMoney
Advisor; MRA 5.2 (build 02349); InfoPath.1; .NET CLR 1.1.4322)"

94.158.32.123 -- [16/Jan/2009:15:04:24 +0200]
"GET /design/highslide/highslide.css HTTP/1.1"
200 10354 "http://kkrimlguvd.org.ua/"
"Mozilla/4.0 (compatible; MSIE 6.0; Windows NT 5.1; SV1; WebMoney
Advisor; MRA 5.2 (build 02349); InfoPath.1; .NET CLR 1.1.4322)"

94.158.32.123 -- [16/Jan/2009:15:04:24 +0200]
"GET /design/green_images/background.jpg HTTP/1.1"
200 512 "http://kkrimlguvd.org.ua/"
"Mozilla/4.0 (compatible; MSIE 6.0; Windows NT 5.1; SV1; WebMoney
Advisor; MRA 5.2 (build 02349); InfoPath.1; .NET CLR 1.1.4322)"

Таким образом мы имеем IP адрес 91.145.219.196 с которого были запрошены ресурсы. Более того, здесь содержится еще информация о том какие ресурсы были запрошены страничка по адресу "http://kkrimlguvd.org.ua/index_p_p_.html", их объем, а также идентификатор клиента (пользовательской программы) который производил запросы Opera версия 9.5 и операционная система Windows NT 5.1 и сведения о другом программном обеспечении ус-

тановленном на комп'ютері, який використовувався для доступу к сетевому ресурсу. Заметим, что в зависимости от ситуации эта информация может сыграть свою роль в доказывании. Далее следует установить принадлежность данного IP адреса тому провайдеру, через которого производилось подключение. Существует реестр IP адресов в котором указан его владелец и данные о нем. Данные эти являются открытыми и любой желающий может получить необходимую ему информацию. Поиск по базе данных осуществляется службой WHOIS (от англ. who is - "кто?") – сетевой протокол прикладного уровня, базирующийся на протоколе TCP. Основное применение – получение доступа к публичным серверам баз данных регистраторов IP-адресов и регистраторов доменных имен. Конкретная реализация хранилища регистрационных записей зависит от регистратора. Изначально целью появления системы WHOIS на свет было дать возможность системным администраторам искать контактную информацию других администраторов IP-адресов или доменных имен.

OrgName: RIPE Network Coordination Centre
OrgID: RIPE
Address: P.O. Box 10096
City: Amsterdam
StateProv:
PostalCode: 1001EB
Country: NL
ReferralServer: whois://whois.ripe.net:43
NetRange: 91.0.0.0 - 91.255.255.255
CIDR: 91.0.0.0/8
NetName: 91-RIPE
NetHandle: NET-91-0-0-1
Parent:
NetType: Allocated to RIPE NCC
NameServer: NS-PRI.RIPE.NET
NameServer: SEC1.APNIC.NET
NameServer: SEC3.APNIC.NET
NameServer: SUSIC.SUNET.SE
NameServer: TINNIE.ARIN.NET
NameServer: NS.LACNIC.NET
Comment: These addresses have been further assigned to users in

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Comment: the RIPE NCC region. Contact information can be found in

Comment: the RIPE database at <http://www.ripe.net/whois>

RegDate: 2005-06-30

Updated: 2005-07-22

% Information related to '91.145.192.0 - 91.145.223.255'

inetnum: 91.145.192.0 - 91.145.223.255

netname: ASTELIT-NET2

descr: Limited Liability Company "Astelit"

country: ua

admin-c: VB

tech-c: VB

status: ASSIGNED PA

mnt-by: DCC-MNT

source: RIPE # Filtered

person: Volodymyr Balaban

address: Digital cellular communication of Ukraine

address: st.Baseyna,4.

address: Kiev

address: Ukraine

e-mail: vb@life.com.ua

phone: +38 044 233 31 31

nic-hdl: VB

mnt-by: DCC-MNT

source: RIPE # Filtered

% Information related to '91.145.192.0/18AS34058'

route: 91.145.192.0/18

descr: ASTELIT-UA

origin: AS34058

mnt-by: DCC-MNT

source: RIPE # Filtered

Из полученного ответа видно, что диапазон адресов 91.0.0.0 - 91.255.255.255 принадлежит регистратору RIPE, т.е. организации, обслуживающей Европу, Центральную Азию, Ближний Восток, адреса 91.145.192.0 - 91.145.223.255 принадлежат сети ASTELIT-NET2 и стране UA - Украине (поле country). Как мы видим из поля person зарегистрирован на физическое лицо Volodymyr Balaban по адресу Украина, г.Киев, ул. Бассейная 4 организация Digital cellular communication of Ukraine. Далее следует адрес электронной почты и номер телефона, по которому с ними можно связаться. Даль-

нейшие действия связаны с тем, чтобы получить информацию от провайдера связи, о которой мы упоминали ранее – логин пользователя и статистика соединений. Ее мы можем получить в зависимости от сложившейся следственной ситуации: по соответствующему запросу; в процессе проведения следственного действия, как правило, выемки или обыска.

Анализ приведенной в качестве примера информации дает основания говорить о том, что пользователь с логином user_1 в период с 12:29:56 по 12:32:15 16 января 2009 года запрашивал определенные данные с сайта <http://kkrimlguvd.org.ua/>.

Подводя итоги сказанному можно сделать следующие выводы:

- сотруднику правоохранительных органов, сегодня необходимы знания в использовании компьютерных технологий для решения различных задач которые могут возникнуть перед ним в практической деятельности, по расследованию данной категории преступлений. Особое значения они приобретают при расследовании преступлений связанных с использованием компьютерной техники и телекоммуникационных технологий;

- появление новых видов преступлений основанных на их использовании требует и разработки новых методик их выявления и раскрытия.

При этом заметим, что принципы криминалистического учения о следах не поменялись. Как и раньше есть воздействующий объект и объект, на котором остается отображение – след, хотя и с иным содержанием по отношению к следам, рассматриваемым в криминалистике. Как и при любом взаимодействии, результаты работы компьютера в сетях, находят отображения. В отличие от обычных изменений структуры поверхности взаимодействующих объектов, как это происходит при механическом контакте, результаты такого взаимодействия находят отображения в базах данных информационных систем принимавших в нем участие. Указанные следы имеют свой специфический характер, присущий этим системам, этому оборудованию. Они отображаются в виде записей в базах данных специфических информационных систем с автоматической регистрацией факта обращения к определенным информационным ресурсам. Разработки методик выявления указан-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ных следов, их исследования и использования в доказывании сегодня одна из насущных задач криминалистики.

А.В. Кочубей

кандидат химических наук, доцент,
доцент кафедры криминалистической техники
(Волгоградская академия МВД России)

**ДВА АСПЕКТА (ФОРМАЛЬНЫЙ И СОДЕРЖАТЕЛЬНЫЙ)
ПОНЯТИЯ МИКРООБЪЕКТОВ**

Как ни много говорилось и писалось о микрообъектах в криминалистике, их значении для оперативно-розыскной и следственной деятельности, вопрос о самом понятии этого термина, основаниях отграничения материальных микрообразований от всех остальных объектов (объектов в макроколичествах) остается и по сей день открытым. Например, в своей монографии, посвященной основам судебной микрообъектологии¹, А.А. Кириченко приводит 297 различных определений микрообъектов. Разумеется, многие из них лишь незначительно отличаются друг от друга без изменения смысловой нагрузки, но сам факт такого количества вариантов говорит сам за себя.

В теории судебной экспертизы уже можно считать общепризнанным положение о сформировавшемся самостоятельном направлении, связанном с использованием микрообъектов в уголовном судопроизводстве – микрообъектологии, и отсутствие единого определения одного из основных понятий в системе предмет-объект-методы недопустимо. Наука, а соответственно и практическая реализация ее положений, не может эффективно развиваться без четкого уяснения объекта изучения, ведь эволюция представлений неизвестно о чем лишено всякого смысла.

Вполне естественно, что большинство работ, посвященных использованию микрообъектов, начинаются с авторского представле-

¹ Кириченко А.А. Основы судебной микрообъектологии: Монография. – Харьков, 1998. – С. 612-681.

ния этого понятия. Если говорить о предлагаемых определениях, то можно отметить, что, как правило, они вытекают из рассуждений, в основу которых положены особенности использующихся методов исследования и задач, решаемых при их проведении или разрешающая способность глаза, определяющая необходимость использования технических средств для их обнаружения. Например, если исследование проводится с использованием электронной микроскопии, то микрообъектами авторы называют образования размерами 10^{-5} - 10^{-7} мм, если с использованием оптических микроскопов, то – 10^{-1} - 10^{-3} мм и т.д., если речь идет о работе специалиста, то – 1 – 0,1 мм. Очевидно, в этом есть определенная логика, но в данном случае, наверное, можно говорить не о микрообъектах вообще, а лишь о их части, выделенной указанными граничными размерами.

Попытаемся проанализировать сложившуюся ситуацию с точки зрения семантики, формальной логики и представлений о криминалистике как о синтетической науке.

Общей этимологической основой используемого термина, "микрообъекты", является количественный признак от греческого "микрос" – малый, т.е. речь идет всегда о каких-то малых объектах, телах, компонентах, элементах и т.п. Однако само понятие "малый" весьма относительно, нет четкого критерия – насколько объект должен быть мал, чтобы его можно было характеризовать с добавлением к сложному слову части микро-. Например, малая планета по своим размерам несопоставима с размерами любого даже крупного земного объекта.

Формальным основанием, по которому можно проводить классификацию объектов или явлений, относить к их определенной группе подобных, говорить о них как об однопорядковых с точки зрения особенностей, выделяющих их из общей массы, может быть только какой-либо единый критерий (определенный параметр) – физическая величина, химическое строение и состав, конструктивные особенности, результат воздействия и т.д.

В системе измерений физических величин их градация проводится с разницей в десятки, сотни и тысячи раз. При принятии за единицу метра, килограмма и секунды (СИ) приставка микро-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

(10^{-6}) абсолютно точно определяет размер от 10^{-6} м до 10^{-9} м, массу от 10^{-6} кг до 10^{-9} кг или время от 10^{-6} с до 10^{-9} с. Нижний предел этой границы определен следующим уровнем отграничения размерности и определяется приставкой нано- (10^{-9}). Таким образом, формально микрообъектами можно считать только образования, имеющие указанные характеристики в границах 10^{-6} - 10^{-9} м, кг или с. Очевидно, что это и есть формальная сторона понятия "микрообъекта".

Традиционно, формальная и содержательная сторона понятий существенно отличаются друг от друга. Говоря о микрообъектах, содержательную сторону можно определить сопоставлением сложившихся различных трактовок этого термина в зависимости от плоскости приложения знаний о них. В силу особенностей объектов, изучаемых различными отраслями науки, в каждой из них существуют собственные определения понятия "микрообъектов".

Для уяснения сущности микрообъектов в криминалистике, на наш взгляд, следует отталкиваться от тех оснований, по которым проводится их градация в других науках. Следует заметить, что речь идет именно о принципах, а не о механическом перенесении устоявшихся положений естественных наук. Выделение принципов отграничения и их приложение к особенностям криминалистической науки и должно привести к обоснованию сущностной стороны, то есть особенностей микрообъектов в их криминалистическом понимании.

При сравнении размеров микрообъектов, принятых в физике, химии, биологии создается впечатление, что в научном языке достаточно вольно используется терминологический аппарат, что для него не характерно. Очевидно, все же это не совсем так. Имеющийся разброс количественных критериев одного и того же понятия связан с особенностями комплекса свойства-метод.

В науках, относящихся к точным, оперирующим четкими количественными критериями (физика, химия) понятие малого размера объекта (микрообъекта) относится к категории достаточно определенных с точки зрения их свойств, но без указания на размерные границы. Несмотря на разброс размеров микрообъектов в физике, химии, биологии, в каждом случае имеется ярко выра-

женная грань. Так, физика микромира описывает поведение объектов, когда они начинают проявлять двойственную корпускулярно-волновую природу. Размеры же этих частиц варьируются в достаточно широких пределах. Химические объекты попадают в сферу этого понятия, если их концентрация ниже порога чувствительности качественных химических реакций, а их наличие можно выявить только с помощью специальных физико-химических методов, и в данном случае количество вещества может существенно разниться.

В чем же причина такого разброса по сути одной и той же количественной величины? Очевидно, это определяется следующими основными причинами. Во-первых, отличием свойств микрообъектов от всех остальных объектов материального мира, которые изучаются той или иной наукой. Физические свойства объектов микромира существенно отличаются от поведения макротел, химические вещества относятся к микроколичествам, если их присутствие не вызывает изменение свойств объекта, жизнедеятельность микроорганизмов изучается в рамках отдельно выделенного направления в биологии, только микродобавки биологически активных веществ в лекарственных препаратах могут дать терапевтический эффект и т.д. То есть, это качественный признак.

Во-вторых, методы исследования микрообъектов и технические средства, используемые при этом, во всех случаях отличаются своеобразием, они специально разработаны для этих целей.

Таким образом, специфика свойств объектов, выделяющая их в отдельную категорию, и своеобразные методы, сформировавшиеся на базе материнских наук, позволили выделить отдельные научные направления в рамках единой науки (физика элементарных частиц в рамках физики, микробиология в рамках биологии). Можно заключить, что это и есть тот критерий отграничения микрообъектов. Данные основания определяют содержательную сторону рассматриваемого понятия.

Вполне закономерным образом сущность микрообъектов в криминалистике также не может определяться формальным признаком – миллионной долей стандартной единицы измерения размера, массы, количества. В качестве основания должно быть положе-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

но соотношение размеров объекта со специфическими его свойствами или признаками, а также необходимость использования специальных методов и средств для их выявления.

Если рассматривать микрообъекты, исследующиеся в рамках экспертизы веществ, материалов и изделий, то для них характерно изучение морфологических особенностей и субстациональных свойств. Исходя из рассмотренной сущности микрообъектов, принятой в естественных науках, возникает некий парадокс, связанный с количественными характеристиками объектов – те же свойства устанавливаются и при исследовании объектов в макроколичествах. При этом используются и те же технические средства. Так, исследование лакокрасочных покрытий сводится к первоначальному установлению их морфологического строения с использованием оптической микроскопии (в отраженном свете, люминесценция), причем размер объекта особого значения не имеет – поперечный срез и для микрочастицы, и для объекта, имеющего значительную площадь, обычно лежит в пределах 50 мкм – 1 мм. Следующий этап связан с послойным исследованием с целью установления состава, например, методом ИК-спектроскопии, эмиссионным спектральным анализом и др., что так же не зависит от размеров – для исследования достаточна навеска до 100 мг. То же можно сказать и о большинстве остальных объектов.

С другой стороны, макрообъект вещества или материала, в отличие от микрообъекта, хотя бы в одном измерении имеет размеры, достаточные для его обнаружения и исследования морфологии поверхности без использования специальных технических средств. Разумеется, что речь идет только о светопольной микроскопии, так как поверхность можно исследовать и с помощью ионного или электронного микроскопа с разрешением до нескольких атомных слоев, и разницы для какого по размерам объекта это проводится нет.

Таким образом, для выделения микрообъектов в криминалистике в особую группу можно использовать их особый признак, связанный с необходимостью использования специальных технических средств для выявления морфологических особенностей всей поверхности.

Н.Б. Семьина
аспірантка
кафедры криминалистики
(Московская государственная юридическая академия)

О ПУТЯХ УЛУЧШЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СЛЕДСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Как известно, современные условия жизни нашего общества характеризуются постоянным ростом преступности, усложнением способов совершения преступлений и, как следствие, постоянно возрастающей нагрузкой на органы предварительного расследования.

По данным Министерства внутренних дел РФ, в органах предварительного следствия в 2008 году работало 51900 следователей. Вместе с тем, согласно официальным статистическим данным, в период с января по декабрь 2008 года было возбуждено 2632,6 тыс. уголовных дел. Это свидетельствует о том, что в среднем на одного следователя, не считая ранее возбужденных уголовных дел, приходилось более 50 уголовных дел.

Указанные статистические данные подтверждаются материалами проведенного нами анкетирования и интервьюирования 253 следователей следственных комитетов при прокуратуре РФ и МВД РФ, а также ФСКН. Респонденты представили 28 регионов Российской Федерации (Архангельск, Астрахань, Белгород, Брянск, Владимир, Воронеж, Иваново, Иркутск, Калуга, Киров, Кострома, Курск, Липецк, Москва, Мурманск, Н. Новгород, Орел, Пенза, Рязань, Санкт-Петербург, Саратов, Смоленск, Тамбов, Тверь, Тула, Ярославль, республики Коми и Мордовия). 48% опрошенных следователей указали, что в течение месяца ими расследуется одновременно до 7 уголовных дел. В то же время 52% опрошенных респондентов отметили, что в их производстве находится более 7 уголовных дел ежемесячно, из них 15% расследуют от 11 до 20 уголовных дел, 7% – от 21 до 30 и 3% – более 30. Безусловно, такая нагрузка отрицательно сказывается на качестве работы следователей, о чем однозначно свидетельствует тот факт, что по итогам 2008 года остались не раскрытыми 1479,5 тыс. уголовных дел.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Однако надо признать, что само по себе снижение нагрузки на следователя решением проблемы повышения эффективности предварительного расследования не является.

Одной из серьезных причин, осложняющих процесс раскрытия и расследования преступлений, на наш взгляд, выступает то обстоятельство, что в настоящее время отсутствует должное информационное и научно-методическое обеспечение органов предварительного расследования. Субъекты расследования в большинстве случаев не располагают рекомендациями по применению соответствующих реальным условиям следственной практики средств, методов и приемов раскрытия, расследования и предупреждения преступлений. Вместе с тем в силу своей загруженности они не всегда имеют возможность полноценно изучить такие рекомендации, уже разработанные и имеющиеся на данный момент.

Представляется, что решению этой немаловажной проблемы будет способствовать осуществление алгоритмизации и программирования следственной деятельности, главная задача которых состоит в обеспечении субъекта расследования всеми необходимыми научными и методическими рекомендациями, представленными в наиболее удобной для использования форме и определяющими оптимальное сочетание выполнения следственных и иных действий для решения типичных задач расследования.

При этом под криминалистическим алгоритмом мы понимаем систему последовательно выполняемых обязательных положений и разработанных криминалистикой рекомендаций, определяющих процесс переработки исходных данных о преступлении в искомые результаты расследования с помощью криминалистических приемов и методов, направленных на эффективное решение задач по раскрытию и расследованию преступлений.

В свою очередь, программирование следственной деятельности, по нашему мнению, следует рассматривать как способ обеспечения следственной деятельности методической информацией, формализующий и систематизирующий методические рекомендации по распознаванию ситуации, определению целей и выбору средств решения некоторых типичных следственных задач, придающий этим рекомендациям наиболее удобную форму для использова-

ния их при планировании расследования отдельных видов преступлений, а также осуществлении контроля и самоконтроля за качеством расследования.

Кроме того, необходимо также отметить, что более 36% следователей имеют стаж работы в следственных органах до трех лет, при этом 29% от общего числа следователей не имеет высшего юридического образования, что также негативно сказывается на качестве раскрытия и расследования преступлений. В силу этого, на наш взгляд, осуществление алгоритмизации и программирования следственной деятельности необходимо, прежде всего, для указанной категории субъектов расследования.

К этому следует добавить, что с учетом широкого распространения на практике компьютерной техники и современных информационных технологий представляется необходимой и целесообразной компьютеризация следственной деятельности, состоящая не просто в непосредственном использовании следователем в процессе осуществления своих профессиональных функций персонального компьютера, но и специально разработанных в целях оптимизации расследования преступлений компьютерных программ (например, расследования конкретного уголовного дела; расследования всех или нескольких уголовных дел, находящихся в производстве у одного следователя; календарного планирования расследования по всем или нескольким уголовным делам, находящимся в производстве у одного следователя, на определенный период времени и др.).

По нашему мнению, оптимизации и совершенствованию следственной деятельности в целом будет способствовать также использование следователями специально разработанного комплекса программных средств "Автоматизированное рабочее место следователя", размещенного непосредственно на его рабочем месте. В этой связи следует отметить, что созданные к настоящему времени такие программные продукты не получили широкого распространения среди практических работников. Так, 88% опрошенных нами следователей указали, что они не знакомы с таким программным комплексом. Остальные опрошенные (12%) отметили их несовершенство и сложность в использовании. Однако, большинство респондентов, в том числе и не знакомых с работой этой программной системы, положительно вы-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

сказалось о необходимости разработки и внедрения в деятельность следственных органов такого программного продукта, который будет отвечать современным потребностям следственной практики.

Представляется, что основным компонентом программного комплекса "Автоматизированное рабочее место следователя" должен выступать календарный план осуществления всей следственной деятельности на определенный период времени. Помимо этого АРМ следователя должно содержать следующие подпрограммы: законодательство, документы, доказательства, следственные действия, судебные экспертизы, технико-криминалистические средства, криминалистические методики расследования отдельных видов преступлений, правоохранительные органы и экспертные учреждения, следственная практика, словарь терминов, справочная информация, контроль за качеством и сроками расследования. Разработка и внедрение такой программной системы безусловно поможет следователю наиболее оптимально организовать свою профессиональную деятельность в современных условиях постоянного роста и развития преступности.

Исходя из всего вышесказанного, можно сделать вывод, что повышению и улучшению информационного и научно-методического обеспечения органов предварительного расследования и, следовательно, повышению качества и эффективности раскрытия, расследования и предупреждения преступлений будет способствовать осуществление алгоритмизации, программирования и компьютеризации следственной деятельности.

Є.В. Дехтярьов

ад'юнкта кафедри криміналістики
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

**ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ ВІРОГІДНО-СТАТИСТИЧНИХ
МЕТОДІВ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ
ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ**

Немає в дослідженнях, присвячених вивченню питань криміналістичних методик розслідування окремих видів злочинів, по-

няття, якому б приділялася більш пильна увага аніж категорії криміналістичної характеристики злочинів. У зв'язку з цим, у криміналістиці розгорнулася наукова дискусія, внаслідок якої з'явилося безліч найрізноманітніших поглядів, пов'язаних із теоретичним осмисленням сутності згадуваної наукової категорії. На сьогоднішній досягнений рівень розробки вказаної проблеми дозволяє сформулювати криміналістичну характеристику як типову інформаційну модель, систему елементів злочинної діяльності, що має певні кореляційні зв'язки, результати пізнання яких, з урахуванням ситуаційного аналізу, дозволяють побудувати типові слідчі версії розслідування¹. Починаючи з середини 70-х років застосування вірогідно-статистичних методів вивчення та фіксації кількісних даних про закономірні зв'язки між елементами криміналістичної характеристики злочинів почало розглядатися як досягнення якісно нового рівня криміналістичних досліджень². Незважаючи на це, вже на теперішній час є очевидним, що безпосереднє впровадження методів формалізації в криміналістиці видається складним завданням, хоча і має багато своїх прихильників серед учених-криміналістів³. В особливості вказана проблема має суттєвий свій прояв при дослідженні злочинів, які вчиняються у сфері економіки. Так, в літературі неодноразово відзначалося про перешкоди методологічного характеру під час розробки окремих криміналістичних

¹ Див.: Яблоков Н.П. Криминалистическая характеристика преступлений как составная часть общей криминалистической теории / Н.П. Яблоков // Вестник Московского университета. Серия 11, Право. - 2000. - № 2. - С. 4; Див.: Журавель В. Криміналістична характеристика злочинів: реальність чи ілюзія? / В. Журавель // Правничий часопис донецького університету. - 2001. - № 1(6). - С. 57.

² Див.: Седова Т.А. Значение криминалистической характеристики преступлений для разработки программ расследования / Т.А. Седова // Теоретические и практические проблемы программирования процесса расследования преступлений. - Свердловск, 1989. - С. 49; Возможности использования математических методов и средств вычислительной техники в научных исследованиях и практической деятельности по борьбе с преступностью / [С.В. Бардин, Д.Л. Гладилин, В.Н. Иванов и др.] // Вопросы борьбы с преступностью. - 1974. - № 20. - С. 170.

³ Див.: Берназ В.Д. Криміналістична характеристика злочинів як наукова категорія / В.Д. Берназ // Південноукраїнський правничий часопис. - 2006. - № 1. - С. 16-18.; Ищенко Е.П. Типовая информационная модель преступления как основа методики расследования / Е.П. Ищенко, В.Я. Колдин // Правоведение. - 2006. - № 6. - С. 128-144.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

методик розслідування вказаної категорії злочинів та низьку ефективність методичних рекомендацій, у порівнянні з відповідними дослідженнями злочинності загалом кримінальної спрямованості¹.

Не має потреби доводити, що саме застосування методів вірогідно-статистичного аналізу механізму злочинної діяльності є одним із підтверджень прикладного характеру науки, де пізнання починається з практики та в своїх висновках, рекомендаціях повертається до неї. Але, з іншого боку, загальновідомо, результативність впровадження статистичних методів дослідження явищ соціального порядку прямо залежить від адекватного аналітичного забезпечення науково-методичної діяльності, тобто від повноти отриманої інформації, ефективності засобів її обробки та інтерпретації, що не завжди враховується при узагальненні емпіричного матеріалу в ході криміналістичного аналізу механізмів вчинення злочинів у сфері економіки. Так, відсутність окремих доктринальних роз'яснень вищих судових інстанцій з питань кваліфікації суспільно небезпечних діянь у сфері господарської діяльності призводить до практичної неможливості визначення групи злочинів, на підставі яких буде будуватися вибіркова сукупність кримінальних справ. Наприклад, вивчення слідчої практики свідчить про те, що сьогодні при порушенні кримінальних справ за фактами протиправних посягань на власність, які вчиняються під виглядом незаконного відшкодування ПДВ з державного бюджету в залежності від регіону, а іноді й підрозділу, кваліфікація злочинів здійснюється за різними кримінально-правовими нормами. Крім того, репрезентативність вибірки кримінальних справ, порушених за фактами вчинення окремих видів злочинів у сфері господарювання або службової діяльності носить обмежений характер у зв'язку зі знаходженням більшості з них у відповідних архівах слідчих підрозділів. Наприклад, загальна тенденція направлення до суду в порядку ст. 232 КПК України кримінальних справ виявлених підрозділами ДСБЕЗ в Луганській і Донецькій областях та порушених за фактами шахрайства (ст. 190 КК України) у 2005-2008 роках скла-

¹ Див.: Гармаев Ю.П. Теоретические проблемы формирования частных криминалистических методик расследования преступлений / Ю.П. Гармаев // Черные дыры в Российском Законодательстве. - 2003. - № 3. - С. 63.

дає 40 відсотків від загальної кількості¹. А якщо додати до цього те, що під час пошуку необхідної інформації у судових установах існують перешкоди, пов'язані з відсутністю нормативного забезпечення прав щодо можливості збору емпіричного матеріалу, який міститься в матеріалах кримінальних справ, ступінь адекватності реальній дійсності отриманих кількісних показників статистичної обґрунтованості частоти прояву закономірних зв'язків між елементами криміналістичної характеристики, в будь-якому випадку, буде вкрай низьким.

Видається, одним із напрямів надання цілеспрямованості та підвищення ефективності відповідних криміналістичних досліджень є більш широке застосування наряду з статистичними відомостями, емпіричного матеріалу, інформація в якому виражається нечисловим способом (в соціології вказані дані отримали назву якісних)². Вони, переважно, презентовані в дослідженні вербальною інформацією – текстами, та за своєю формою виступають у вигляді фактографічного матеріалу про вчинення того чи іншого злочину в публікаціях та книгах, результатах інтерв'ювання, відомостях, отриманих в інших галузях знань тощо. Від кількісних показників якісні відзначаються тим, що зміст останніх, в більшому ступені, зорієнтований на фіксування наявності або відсутності кореляційної залежності, коли кількісні спрямовані на оцінку значущості відповідного зв'язку. Тобто, якісні відомості дозволяють розкрити характеристику кореляційної залежності, у той час коли кількісні вказують на скільки інтенсивно представлено зазначені взаємозв'язки у механізмі вчинення визначеної групи злочинів. Видається, саме такий підхід може створити оптимальні умови щодо проведення досліджень криміналістичних характеристик злочинів у сфері економіки, рівнозначних сьогоденним вимогам боротьби зі злочинністю. Тому що, по-перше, урахування якісної інформації як визначальної для окреслення тих чи інших співвідношень між елементами криміналістичної характеристики, з одного

¹ За відомостями наданими Управліннями інформаційних технологій ГУМВС України в Луганській та Донецькій областях.

² Див.: Ключкина О.Б. Построение теории на основе качественных данных / О.Б. Ключкина // Социологические исследования. - 2000. - № 10. - С. 92.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

боку, дозволяє більш оперативно реагувати на зміни в характері злочинних посягань у сфері економіки, фіксуючі протиправні тенденції, що тільки починають проявлятися; з іншого - виділити ті залежності, вивчення яких статистичними методами, у зв'язку з високим ступенем латентності того чи іншого різновиду злочинної діяльності, є неможливим. По-друге, якісна визначеність відповідної кореляційної залежності, як підстава наступної її статистичної обробки дозволяє оперувати вказаними відомостями у межах як споріднених, так і близьких за деякими аспектами механізмів вчинення злочинів, незалежно від їх кримінально-правової кваліфікації. Наприклад, злочинні технології здійснення фіктивних господарських операцій, спрямованих на переведення безготівкових грошових коштів у готівку, часто мають однаковий зміст незалежно від того чи вчиняється легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом або ж здійснено злочинне посягання на відносини власності під час здійснення розрахунків між економічними суб'єктами. По-третє, за умови подальшої формалізації вказаних кількісних показників створюються найбільш сприятливі умови щодо їх інтерпретації. Так, стосовно питання підвищення адекватності статистичних вимірів у криміналістичній методиці, достатньо цікавими виглядають пропозиції окремих вчених пов'язанні з аналізом кореляційних залежностей між елементами криміналістичної характеристики, що спрямовані на переведення кількісної інформації у якісну шляхом розподілу її за діапазонами виміру на інтервали та приписавши кожному з них відповідне значення. Наприклад, О.Ю. Головиним запропонована класифікація типових кореляційних зв'язків між елементами механізму злочину за ступенем їх вірогідності на: однозначні зв'язки, найбільш вірогідні, зв'язки зі середнім ступенем імовірності, малоімовірні зв'язки¹. Варто відзначити, що вказаний підхід повністю корегується з методологією соціологічних досліджень, де нерідко при аналізі певних закономірностей соціального порядку, дослідник здійснює перехід від якісних відомостей до кількісних та на-

¹ Див: Головин А.Ю. Криминалистическая систематика. [Монография] / А.Ю. Головин; под общей ред. Н.П. Яблокова. - ЗАО "ЛексЭст", 2002. - С. 124.

зад, з тим, щоб обробити їх за допомогою відповідного математичного апарату¹.

Таким чином, вказані методологічні особливості криміналістичного дослідження злочинної діяльності можуть створити оптимальні умови щодо творчого використання відображених у криміналістичній характеристиці відомостей адекватних сучасним запитам слідчої практики з розкриття та розслідування злочинів у сфері економіки.

Д.Г. Терьохін

ад'юнкт кафедри криміналістики
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА ЇЇ ВИКОРИСТАННЯ У РОЗСЛІДУВАННІ ШАХРАЙСТВА, ВЧИНЕНОГО ШЛЯХОМ НЕЗАКОННОГО ОТРИМАННЯ ЦІЛЬОВОГО СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУ

Однозначної позиції щодо поняття та системи криміналістичної характеристики злочину у науці на теперішній час не вироблено. Так, за визначенням В.О. Коновалової та О.Н. Колесніченко криміналістична характеристика є системою даних (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів даного виду, що відображає закономірні зв'язки між ними та служить побудові та перевірці версій для вирішення конкретних завдань розслідування.² М.П. Яблоков визначив її як систему опису криміналістично значущих ознак виду, групи й окремого злочину, що проявляється у особливостях способу, механізму та обстановки його вчинення, що дає уявлення про злочин, особу його суб'єкта й інші обставини,

¹ Див.: Лакутин О.В. Качественная и количественная информация в социологии / О.В. Лакутин, Ю.Н. Толстова // Социологические исследования. - 1992. - № 8. - С. 72.

² Коновалова В.Е., Колесніченко А.Н. Теоретические проблемы криминалистической характеристики // Криминалистическая характеристика преступлений: Сборник научных трудов. - М., 1984. - С. 16.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

про певну злочинну діяльність, що має своїм призначенням забезпечення успішного вирішення завдання розкриття, розслідування та попередження злочинів.¹ Не вказуючи функціональної ролі криміналістичної характеристики злочину визначили її елементи В.Г. Танасевич та В.О. Образцов. Вказані автори включили до їх переліку обстановку, у якій вчиняється злочин, безпосередній предмет злочинного посягання, умови його охорони від посягання, обставини, пов'язані з підготовкою до вчинення злочину та прихованню його слідів, а також осіб, що його вчинили.² О.О. Ейсман під цим терміном розумів науково обґрунтований типовий перелік обставин, що підлягають встановленню по справі, – як юридично релевантних, так і проміжних (доказових), з виділенням серед них скритих, неявних обставин, що характеризують злочин даного виду (групи) на момент початку розслідування, й слугує ефективній організації розслідування³. Г.Н. Мухін до в цілому відповідного переліку включив ще й особливості особи потерпілого⁴. Більш широко визначив перелік елементів криміналістичної характеристики І.М. Лузгін, включивши до нього типові способи готування, вчинення та приховування злочинів, засоби що при цьому використовуються; характер бездіяльності; етапність діяння; типові умови кримінальної ситуації (місце, час, погодні й інші умови); типові фактори, що детермінують вибір способів й умов готування, вчинення та приховання злочину; мотив та ціль діяння; типові сліди й документи як матеріальні джерела інформації; особливості їх утворення, знищення, приховання; взаємні зв'язки слідів; найбільш вірогідні свідки; особливості особи злочинця, потерпілого свідків, фактори, що впливають на формування їх показань й поведінки на

¹ Криміналістика / под ред. Н.П. Яблокова. 2-е изд., перераб. и доп. – М., 1999. – С. 36-37.

² Танасевич В.Г., Образцов В.А. Криміналістическая характеристика преступлений // Вопросы борьбы с преступностью. – М., 1976. – Вып. 25. – С. 99-100.

³ Эйсман А.А. О содержании понятия криміналістической характеристики преступления // Криміналістическая характеристика преступлений: Сборник научных трудов. – М., 1984. – С. 99.

⁴ Мухин Г.Н. Общественно опасные деяния лиц с психическими аномалиями. Криміналістическая характеристика и раскрытие: Учебное пособие. Мн.: Академия милиции МВД Республики Беларусь, 1994. – С. 9-10.

слідстві; характер та розміри збитків¹. М.В. Салтєвський назвав криміналістичною характеристикою інформаційну модель, що являє собою якісно-кількісну систему опису типових ознак конкретного виду (групи) злочинів². Не визначивши у викладеному визначенні її функціональне призначення, далі у своїй роботі автор зазначив, що за її допомогою відбувається прогнозування окремої методики розслідування одиничного злочину³.

Аналізуючи проблеми визначення поняття та системи криміналістичної характеристики злочину їх можна поділити на проблеми системного характеру, тобто ті що стосуються переліку елементів, що входять до її складу, та функціонального – ті, що стосуються її призначення у науці та практиці.

Не аналізуючи детально наведені визначення криміналістичної характеристики дозволимо собі погодитися з М.О. Сенчиком, який зазначає, що у криміналістичній характеристиці злочину містяться дані про типові закономірності розвитку подій, явищ, пов'язаних зі скоєнням злочину. Тому уявляється, що формування її поняття і структури повинно бути тісно пов'язане з складом предмету даної науки.⁴

Якщо за основу узяти визначення криміналістики, у зв'язку з яким вона розглядається як наука про закономірності виникнення інформації про злочин, систему технічних засобів, тактичних прийомів і методик збирання, дослідження й використання цієї інформації у цілях найбільш ефективного здійснення боротьби зі злочинністю, що проводять правоохоронні органи, то криміналістичну характеристику злочинів можна уявити як ідеальну модель типових зв'язків і закономірностей джерел доказів, що формуються, яка дозволяє прогнозувати оптимальний шлях й най-

¹ Лузгин И.М. Некоторые аспекты криминалистической характеристики и место в ней данных о сокрытии преступления // Криминалистическая характеристика преступлений: Сборник научных трудов. – М., 1984. – С. 25-26.

² Салтєвський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. – К.: Кондор, 2005. – С. 419.

³ Там само. – С. 422.

⁴ Сенчик Н.А. Криминалистическая характеристика преступлений // Криминалистика и судебная экспертиза. Сб. научных трудов. – К.: Изд-во при Киевском гос. университете, изд. объедин. "Выща школа", 1983. – Вып. 26. – С. 27.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

більш ефективні засоби розслідування окремих категорій злочинів.¹

Це можуть бути будь-які (кримінально-правові, кримінологічні) ознаки елементів злочинної дії², які встановлюються шляхом використання методів криміналістики. На основі зв'язку між ними, через наявність певних ознак одного елементу можна зробити прогноз щодо ознак іншого з метою вирішення завдань розслідування. Так, при вивченні кримінальних справ про шахрайства, вчинені шляхом незаконного отримання цільового споживчого кредиту було встановлено зв'язок професійної ознаки особи злочинця зі способом приховання злочину. Шахраї, що мають вищу освіту, більш частіше, ніж особи, що не мали такої ознаки, збували отримані злочинним шляхом предмети у місці їх первинного продажу, тобто замість товару отримували гроші. Таким чином, якщо встановлено місце збуту отриманої у кредит речі, існує можливість висунути версію про ознаки особи, що його вчинила. Зв'язок такої ознаки способу вчинення злочину як використання підробленої довідки про доходи з "микрою" печаткою працюючого підприємства дозволило звузити коло осіб, причетних до вчинення шахрайства, за ознакою родинних чи дружніх зв'язків з працівниками підприємства, що мають доступ до печатки. У останньому випадку вірогідність підтвердження висунутої версії була майже стовідсотковою.

Також було встановлено неоднорідний зв'язок між ознаками окремих елементів криміналістичної характеристики. Так, застосування певного способу вчинення злочину було більш тісно пов'язано з обстановкою при його вчиненні, ніж з предметом злочинного посягання.

¹ Гончаренко В.И., Подпальый В.Л. Понятие криминалистической характеристики преступления // Криминалистика и судебная экспертиза. Сб. научных трудов. - К.: Изд-во при Киевском гос. университете, изд. объедин. "Выща школа". 1986. - Вып. 33. - С. 5

² Уявлення про криміналістичні ознаки злочину на наш погляд повинно виходити з розуміння злочину як специфічної діяльності людини, що складається з системи елементів. Див. Образцов В.А. Криминалистическая характеристика преступления: дискуссионные вопросы и пути их решения // Криминалистическая характеристика преступлений: Сборник научных трудов. - М., 1984. - С. 7.

Для визначення складу криміналістичної характеристики злочину треба виявляти ті елементи, ознаки яких взаємодіють між собою. Якщо при формуванні криміналістичної характеристики злочину не буде виявлено ознак елемента, що мають стійкий зв'язок з ознаками іншого, включення його до переліку елементів криміналістичної характеристики не має сенсу. До елементів криміналістичної характеристики злочину треба включити ті, ознаки яких знаходяться у стійкому зв'язку з ознаками інших елементів та обумовлюють їх вид. На основі відомих зв'язків між елементами криміналістичної характеристики можна висунути версію про ознаки певного елемента (наприклад, особистість злочинця), при наявності інформації про ознаки іншого (спосіб вчинення злочину), що має своїм наслідком звуження меж пошуку шуканої особи. Спроба апріорно визначити перелік елементів криміналістичної характеристики злочину без дослідження їх ознак та зв'язків між ними може призвести до формування неефективної інформаційної моделі злочину та може спричинити складності при розслідуванні конкретної кримінальної справи.

Між тим, при формуванні криміналістичних характеристик злочину ряд авторів наполягають на визначенні усіх елементів злочину та їх видів без встановлення зв'язків між ними: видів обстановки вчинення злочинів, способів, суб'єктів, предметів злочинного посягання, часу доби, днів тижня, погодних умов у яких вчиняються злочини тощо¹.

Безумовно, загальний масив даних про усі відомі способи вчинення певного злочину у внутрішній структурі криміналістичної характеристики пов'язаний з загальним масивом даних про ознаки особи злочинця, предмет посягання тощо. Завдання дослідника визначити внутрішньоструктурні зв'язки між елементами криміналістичної характеристики, тобто які саме види способів пов'язані з конкретними видами предмету злочинного посягання, властивостями особи суб'єкта тощо. Формування дієвої криміналістичної характеристики повинно відбуватися як на основі системного

¹ Образцов В.А. Криминалистическая характеристика преступления: дискуссионные вопросы и пути их решения// Криминалистическая характеристика преступлений: Сборник научных трудов. - М., 1984. - С. 9.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

підходу, що має своїм змістом опис усіх можливих видів способів вчинення злочину, предметів злочинного посягання, суб'єктів та їх ознак у сукупності, так і на основі функціонального, що передбачає створення системно-структурної моделі злочинної діяльності при вчиненні злочинів певного виду на основі репрезентативної вибірки кримінальних справ.

А.І. Анапольська

старший науковий співробітник НДЛКД
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

**АВТОМАТИЗОВАНІ СИСТЕМИ БАНКІВ
ЯК НЕОБХІДНЕ ДЖЕРЕЛО ОТРИМАННЯ ДАНИХ
ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ РОЗКРАДАЇ ГРОШОВИХ КОШТІВ,
ВЧИНЕНИХ У СФЕРІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
ЕЛЕКТРОННИХ РОЗРАХУНКІВ**

На сьогодні надзвичайно актуальною для України є боротьба з розкраданнями грошових коштів (ГК), вчиненими у сфері функціонування електронних розрахунків (ЕР). Поява цього нового для нашої країни виду злочину привабила злочинців тим, що в них з'явилася можливість без фізичного проникнення у приміщення банку чи іншої установи або візуального контакту з жертвою заволодіти матеріальними коштами. Отже, при розкритті та розслідуванні таких злочинів у багато разів зростає потреба в отриманні криміналістично значущої інформації. Аналізуючи думки багатьох авторів, Є.Д. Лук'янчиков розглядає зазначені дії як процес виявлення, вилучення, накопичення, переробки та використання інформації, тобто як інформаційний процес, який можна інтерпретувати як систему дій зі сприйняття, обробки, зберігання, передачі та використання інформації¹.

¹ Див.: Лук'янчиков Є.Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: Монографія. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2005. – С. 87.

Питання інформаційного забезпечення органів внутрішніх справ, принципи розробки, мета та структура інформаційних фондів широко освітлені в роботах В.І. Галагана, О.Ю. Головіна, А.В. Колдіна, І.П. Козаченка, М.В. Корнієнка, О.О. Крестовнікова, В.А. Некрасова, Д.І. Сулейманова, Ю.Ю. Орлова та ін. Думки зазначених авторів у більшості випадків зводяться до того, що основною метою системи інформаційного забезпечення ОВС є всебічна інформаційна підтримка їх діяльності в боротьбі зі злочинністю в Україні¹, яка відбувається шляхом своєчасного залучення інформації, накопиченої в криміналістичних обліках, банках даних, інших відомчих обліках. Тим часом, залишається незатребуваним великий масив відомостей, зосереджений у позавідомчих обліках, звернення до яких також дозволяє одержати достатньо цінну в криміналістичному аспекті інформацію. Особливо це стосується процесів розкриття та розслідування злочинів, пов'язаних з розкраданнями ГК, вчиненими у сфері функціонування ЕР, коли у слідчого виникає багато питань, вирішення яких пов'язано з отриманням банківської інформації (наприклад, перегляд операцій по особових рахунках і позабалансових рахунках за весь архівний період; пошук інформації по даті, сумі, реквізітам кореспондента, виду операції і т.п.).

У зазначеному аспекті великої значущості набувають питання автоматизованого управління готівкою грошової маси, що здійснюються за допомогою автоматизованих інформаційних систем (АІС) банків². Ця система дає оперативну інформацію про стан всіх банківських рахунків, дозволяє регулювати і прогнозувати рух ГК по

¹ Див.: Савицький В.А., Карашоба А.М., Святобог В.В. та ін. Система інформаційного забезпечення ОВС України: Навчально-практичний посібник / За ред. Л.В. Бородича. – К.: РВВ МВС України, ТОВ АНТЕКС, 2000. – С. 8.

² Інформаційна система банку – комплекс програмно-апаратних засобів, призначених для вирішення банками та їх філіями власних завдань у сфері автоматизації та взаємодії з інформаційними системами Національного банку. Див.: Постанова Національного банку України "Про затвердження Положення про забезпечення безперервного функціонування інформаційних систем Національного банку України та банків України" № 265 від 17 липня 2004 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 28.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ЕР, знижувати трудомісткість роботи з готівкою, переходити на безпаперову технологію¹.

Така система забезпечує швидкий і зручний доступ до наступних даних:

1. Поточного операційного дня (вибір операцій дня по рахунку, пошук рахунку по сумі, наявність і поточний стан рахунків та операцій; формування балансових звітів на певний момент часу);

2. До архівних даних (пошук і перегляд даних по клієнтах; пошук рахунків (відкритих і закритих), вибір усіх рахунків, що належать одному клієнту; перегляд операцій по особових рахунках і позабалансових рахунків за весь архівний період; пошук рухів грошових коштів по даті, сумі, реквізітам кореспондента, виду операції і т.п.);

3. До довідкових даних (план рахунків; календар звітів перед НБУ; звіти по всіх заздалегідь підготовлених стандартних формах банківської звітності з можливістю їхньої роздруковки).

До того ж, АІС може використовуватися в емісійних центрах платіжних систем на базі пластикових карт (ПК) для реєстрації і ведення бази даних (БД) клієнтів – утримувачів карт та їх рахунків, операцій з рахунками клієнтів, а також управління виданими клієнтам ПК та обліку платіжних операцій по ПК.

Для забезпечення комплексності автоматизації банківської діяльності використовуються програмні засоби, інтегровані настільки, щоб при проведенні банківських операцій не було зайвих введень, набору, пересилок даних і т.п., а стан банку можна було оцінити на будь-який момент часу. Так, центральне відділення банку і філії оснащуються UNIX-серверами, комплектація яких визначається обсягами проведених операцій і кількістю користувачів, що працюють з АІС. Необхідною умовою надійного функціонування АІС є постійне автоматичне дублювання інформації на інший диск, а також функціонування резервного сервера в "гарячому" режимі (автоматичне дублювання інформації з мережі за допомо-

¹ Див.: Автоматизированные информационные технологии в банковской деятельности: Учеб. пособие для вызов / Г.А. Титоренко, В.И. Суворова, И.Ф. Возгилович, В.И. Акимов и др.: Под ред. Г.А. Титоренко / ВЗФЭИ. - М.: Финстатинформ. 1997. - С. 4.

гою UUCP¹, TCP/IP²). Зазвичай, один з локальних серверів і є сервером гарячого резерву. До центрального сервера підключаються пристрої швидкої роздруківки (два в центральному відділенні і по одному у філіях). На центральному UNIX-сервері знаходяться всі БД і установлені всі задачі програмного комплексу АІС. Робота здійснюється безпосередньо на сервері в локальній мережі.

При кожному підключенні користувача до БД фіксується ім'я користувача (у БД і операційній системі), час початку сесії, інформація про робоче місце, з якого здійснено підключення. Всі ці дані зв'язуються з унікальним ідентифікатором сесії, який автоматично генерується при відкритті нової сесії.

Передбачена фіксація в протокольному журналі дій користувача по вибору тих або інших пунктів меню і часу роботи у вибраному режимі. Кожен запис в протокольному журналі містить інформацію про сесію, в якій були виконані зміни, в чому власне полягала модифікація (вставка, видалення, зміна), час виконання модифікації, значення даних до і після модифікації. Завдяки використанню у всіх протокольних журналах унікального ідентифікатора сесії, реалізована можливість отримання повної картини роботи користувача в кожній конкретній сесії від моменту входу в систему до від'єднання від БД. Ведення протоколів змін не впливає на роботу АІС, вони призначені виключно для прояснення спірних ситуацій. Спроби фальсифікації протоколів фіксується окремо спеціальним чином. Зазначені дані можуть мати важливе значення для процесу розслідування у випадках причетності до здійснення розкрадань ГК з ЕР працівників банку, що відповідають за порядок проведення електронних розрахункових операцій.

Інформація за рахунками клієнтів дає змогу правоохоронним органам отримати інформацію про стан певного рахунку (наприклад, щодо якого отримано інформацію про незаконне списання

¹ UUCP - Unix-to-Unix Copy - команда копіювання файлів між двома комп'ютерами під управлінням операційної системи UNIX (група переносимих, багатозадачних і розрахованих на багато користувачів операційних систем), що використовує однойменний протокол.

² TCP/IP (англ. Transmission Control Protocol/Internet Protocol) - збірна назва для мережевих протоколів різних рівнів, що використовуються в мережах.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ГК) в будь-який час та в будь-якому місці, шляхом вилучення витягу по ЕР за певний період та довідку про його поточний стан.

Зведена БД багатofilіального банку дозволяє правоохоронним органам одержати як консолідовану, так і аналітичну звітність по всіх електронних рахунках клієнтів банку, документах і операціях, проведених банком, як юридичною особою, за певний звітний період.

Упровадження електронних систем обробки та передачі інформації набуло універсального і всеосяжного характеру, охопивши всі напрями банківської діяльності. Комп'ютеризація банків супроводжується вдосконаленням технології банківських операцій і підвищенням рівня їх керованості. Сучасні інформаційні технології дозволяють координувати діяльність підрозділів банків, розширювати міжбанківські зв'язки, діяти одночасно на фінансових ринках низки країн. Нові можливості автоматизації банківських операцій, робочих місць фахівців, інформаційних технологій банківських послуг дозволяють не тільки комплексно вирішувати проблеми аналізу банківської діяльності, але й, при необхідності, використовувати дані, що зберігаються в них, в цілях розкриття і розслідування злочинів, зокрема, пов'язаних з розкраданням ГК, вчинених у сфері функціонування ЕР.

А.С. Кудінов

ад'юнкта кафедри криміналістики
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

**ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ**

Серйозні прорахунки, допущені на початковому етапі проведення реформ в економічній, правоохоронній та інших областях державної діяльності, відсутність послідовної системи державного регулювання економічних відносин, недосконалість правової бази, є основними факторами, які сприяють зростанню рівня економічної злочинності в нашій державі.

Здебільшого, злочинність у сфері економіки являє собою складну та організовану структуру, яка працює із залученням банківських установ і представників влади, та завдає значної шкоди економічним інтересам нашої держави та суспільства. Це обумовлює необхідність впровадження дієвих заходів щодо виявлення та якісного розслідування злочинів у сфері економіки.

Одним із найважливіших чинників, які визначають успіх і ефективність діяльності по виявленню та розслідуванню економічних злочинів, є рівень її інформаційного забезпечення, який передбачає своєчасне виявлення і надання значущої інформації оперативним та слідчим органам. Вказані відомості дозволяють слідчому обирати правильні тактичні рішення в різноманітних слідчих ситуаціях, та проводити цілеспрямовано необхідні слідчі та процесуальні дії вже на початковому етапі розслідування.

Проблемам інформаційного забезпечення розслідування злочинів присвячені роботи В.А. Журавля¹, В.Г. Лукашевича², Є.Д. Лук'янчикова³, Р.А. Усманова⁴, М.М. Хлинцова⁵ та ін. Однак питанням інформаційного забезпечення розслідування злочинів в сфері економіки приділяється недостатньо уваги, що зумовлює необхідність подальшого вдосконалення та розв'язання питань належного інформаційного забезпечення процесу розслідування даної категорії злочинів.

Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів у сфері економіки перш за все пов'язується з можливостями раціонального використання систем різноманітних інформаційно-довідкових обліків.

¹ Див.: Журавель В.А. Информационное обеспечение процесса расследования: пути и средства // Вісник Академії правових наук. - 2004. - № 2. - С. 175-179.

² Див.: Лукашевич В.Г. До визначення поняття "інформація", що вживається в сучасному юридичному обігу // Вісник Запорізького юридичного інституту. - 1998. - № 2. - С. 3-12.

³ Див.: Лук'янчиков Є.Д. Інформаційне забезпечення розслідування злочинів (правові і тактико-криміналістичні аспекти): Автореф. дис...докт. юрид. наук: 12.00.09 / Нац. акад. внутр. справ України. - К., 2005. - 36 с.

⁴ Див.: Усманов Р.А. Информационные основы предварительного расследования. - М.: Изд-во "Юрлитинформ", 2006. - 232 с.

⁵ Див.: Хлынцов М.Н. Криминалистическая информация и моделирование при расследовании преступлений. - Саратов: Изд-во Саратовск. ун-та, 1982. - 158 с.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Найбільш досконалу систему інформаційно-довідкового забезпечення мають органи Державної податкової адміністрації України, яка використовується ними для виявлення податкових злочинів. Серед них необхідно виділити наступні інформаційні системи, бази даних і програмні комплекси: АРМ "Аудит - контрольна робота ДПА", БД "Кліше", АРМ "Митниця", АРМ "Фіктивні суб'єкти підприємницької діяльності", АРМ "Облік платників податків - юридичних осіб", АРМ "Реєстрація та контроль касових апаратів", АРМ "Реєстрація платників ПДВ - юридичних осіб", АІС "Державний реєстр фізичних осіб - платників податків", АІС "Облік податків і платежів", АІС "Талузь", АІС "Пільги", АРМ "Патент", АРМ "Реєстр відкритих та закритих розрахункових рахунків", АРМ "Реєстр втрачених та викрадених паспортів" та ін. Спробуємо проаналізувати можливості деяких з зазначених інформаційних систем.

Для виявлення та розслідування злочинів, вчинених за участю фіктивних підприємств, широко використовуються можливості АРМ "Фіктивні суб'єкти підприємницької діяльності" (АРМ "ФСПД"). Ведення цього АРМ має на меті накопичення інформації про суб'єктів підприємництва, які можуть бути визнані фіктивними.

Здебільшого, для реєстрації фіктивних підприємств використовуються втрачені, викрадені документи, що засвідчують особу. Тому, доповненням до бази даних АРМ "ФСПД" можуть слугувати дані АРМ "Реєстр втрачених та викрадених паспортів". Крім того, для запобігання створення фіктивних підприємств також використовується інформація відділу реєстрації актів громадянського стану про осіб, які померли, відділу громадянства та реєстрації фізичних осіб - про осіб, які виїхали за межі України на постійне проживання.¹

Виявлення механізмів злочинної діяльності вчинених з залученням фіктивних суб'єктів підприємництва можливе шляхом перевірки наступної інформації:

1) перевіряється дата реєстрації, перереєстрації суб'єкта, дата відкриття рахунків у банківських установах;

¹ Лисенко В.В., Задорожній О.С., Дзісяк О.П. Ухилення від сплати податків: виявлення та розслідування: Монографія. - К.: Істина, 2008. - С. 90.

2) якщо підприємство зареєстровано менше ніж три місяці, перевіряється інформація за даними органів державної статистики, АРМ "Реєстр втрачених та викрадених паспортів", "Фіктивні суб'єкти підприємницької діяльності";

3) звіряються дані про керівників (засновників) суб'єктів підприємництва з даними автоматизованих систем інформації про осіб, які померли, виїхали за межі України для постійного проживання тощо;

4) перевіряються юридичні адреси суб'єктів підприємництва (як свідчить практика, за однією адресою нерідко реєструється до тисячі суб'єктів підприємництва, а також фіктивні фірми);

5) у разі, якщо суб'єкт підприємництва працює значний період, перевіряється інформація:

а) коли проводилась його податкова перевірка та які результати;

б) чи були раніше встановлені взаємовідносини з фіктивними суб'єктами підприємництва;

в) про податкову звітність (рівень сплати податків; обсяги валового доходу; обсяги відшкодування податку на додану вартість, у тому числі і за експортними операціями);

г) наявність товарних операцій тощо.

Використання інформаційних систем у ході виявлення та розслідування злочинів за окремими напрямками полягає в наступному:

1) проводиться відбір суб'єктів підприємництва (юридичних і фізичних осіб), які не подали декларацій з податку на додану вартість, податку на прибуток, декларацію з прибуткового податку (фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності) або звітували про відсутність фінансово-господарської діяльності, не виплачували заробітну плату, чи звітували про збиткову діяльність;

2) аналізується інформація про засновників (адміністрацію) суб'єктів підприємництва щодо встановлення афільованих осіб та осіб, які здійснюють керівництво декількома суб'єктами підприємництва (які звітують про відсутність фінансово-господарської діяльності, збитковість діяльності);

3) аналізуються дані АРМ "Фіктивні суб'єкти підприємництва" щодо встановлення взаємовідносин з фіктивними суб'єктами підприємництва;

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

4) за базою даних "Митниця" встановлюються суб'єкти підприємництва, які здійснювали фінансово-господарські операції, а у податковій звітності зазначали відсутність господарської діяльності або її збитковість;

5) встановлюються розрахункові рахунки, які відкриті суб'єктом підприємництва за останній податковий період;

6) аналізується база даних про викрадені, втрачені паспорти;

7) аналізується інформація про отримання відповідних патентів, дозволів, проведення операцій з транспортними засобами, нерухомістю з метою виявлення фактів господарської діяльності та ін.

За результатами проведення такого аналізу можуть бути відібрані суб'єкти підприємництва:

1) які ухиляються від сплати податків, легалізують кошти, отримані злочинним шляхом;

2) користуються послугами фіктивних суб'єктів підприємництва;

3) є фіктивними підприємствами.

З використанням можливостей АРМ "Облік податків і платежів" аналізується діяльність суб'єктів підприємництва щодо фактично сплачених сум податків. Проводиться порівняння обсягу фінансово-господарських операцій з сумами сплачених податків. Нерідко встановлюються ситуації незначної сплати податків при значних обсягах господарської діяльності.

В окремих випадках з використанням інформаційних баз даних можливе встановлення осіб, які беруть участь у фінансових схемах фіктивного банкрутства. Так, можна відібрати суб'єктів підприємницької діяльності, керівники або засновники яких були керівниками або засновниками раніше збанкрутілих підприємств, а також тих, що є засновниками двох чи більше підприємств. Така інформація може бути отримана за допомогою АРМ "Облік платників податків - юридичних осіб" за даними прізвища засновника чи керівника. За допомогою інформаційної системи АРМ "Митниця" встановлюються факти товарних операцій. З використанням інших баз даних встановлюється наявність розрахункових рахунків, наявність відповідних патентів, дозволів тощо. Нерідко у таких ви-

падках встановлюються факти взаємовідносин з фіктивними суб'єктами підприємництва, за якими враховується дебіторська заборгованість. Фактично, це є способом доведення до банкрутства.

Підсумовуючи викладене зазначимо, що на сьогодні під час розслідування злочинів у сфері оподаткування відповідні органи ДПА України у своєму розпорядженні мають широкую мережу інформаційно-довідкових обліків, використання яких значно підвищує ефективність оперативно-розшукової та слідчої діяльності під час їх виявлення, розкриття та розслідування. Однак викликає занепокоєння той факт, що в порівнянні з вищезгаданими можливостями податкових органів в системі органів МВС, які ведуть боротьбу з економічною злочинністю, у тому числі з фіктивним підприємництвом і легалізацією доходів отриманих злочинним шляхом інформаційно-довідкове забезпечення вказаної діяльності представлено лише на рівні окремих підрозділів обласного підпорядкування. Це значно ускладнює цілеспрямованих оперативного пошуку та ефективність слідчої діяльності під час розслідування злочинів у сфері економіки.

В.С. Бондар

кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри криміналістики
(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)

ВЗАЄМОДІЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА ТЕОРІЇ ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК КОМПЛЕКСНА ПРОБЛЕМА: ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ІНТЕГРАЦІЇ ОПЕРАТИВНИХ ТА ЕКСПЕРТНИХ ОБЛІКІВ

Проведений аналіз судової та слідчої практики, а також статистичних даних останніх років свідчать про комплекс негативних факторів, що мінімізують результативність діяльності з розслідування злочинів, які системно вчинюються одними й тими ж осо-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

бами протягом тривалого періоду та відрізняються від одиничних злочинних вчинків більш високим ступенем суспільної небезпеки, набувають серійного характеру та ознак злочинної діяльності (зокрема, квартирні крадіжки).

Для оптимального інформаційного забезпечення розслідування таких злочинів особливої актуальності набуває проведення моніторингу кримінальних справ, яке має бути орієнтованим на вирішення таких завдань: а) виявлення групи неодноразових злочинів, ймовірно скоєних однією особою (особами); б) встановлення та розшук осіб, що скоїли неодноразові злочини; в) виявлення додаткових епізодів злочинів, що складають серію зі скоєними обвинуваченим (підозрюваним), який намагається приховати дані факти від слідства.

Ознаками, за якими можна здійснювати об'єднання різних квартирних крадіжок в серію є наступні.

1. Однаковий спосіб вчинення квартирної крадіжки, або співпадіння найбільш суттєвих елементів способу: комплексу підготовчих дій; способів проникнення до квартири, знярядь, що були використані при відпиранні перешкоди; комплексу дій з пошуку цінностей; дій з пакування та транспортування викраденого; дій по приховуванню слідів злочину.

2. Спеціалізація квартирних злодіїв: за місцем розташування квартир (певні мікрорайони міста - новобудови, райони старого будівництва; певна поверховість розташування, певний тип дверей, балконів, лоджій, поруч із певним видом чи маршрутом транспорту і т.і.); однаковим предметам крадіжки (насамперед, специфічним).

3. Однорідні сліди (слідові комплекси) при вчиненій квартирній крадіжці: слідові комплекси у місці проникнення; сліди-зміни обстановки всередині квартири; тотожні сліди рук, ніг тощо.

4. Професійні або злочинні навички квартирних злодіїв: комплекс дій з перевірки наявності мешканців у квартирі; володіння певними інструментами; вміння шукати цінності; тривалість знаходження в квартирі; навички з маскування слідів.

5. Характеристика особи потерпілого.

6. Елементи описання зовнішності прогнозованих злочинів¹.

Пізнання цих ознак та, відповідно, складність виконання даного комплексу завдань і об'єкту інформаційного пошуку потребує комплексного підходу до його вирішення, такого підходу, який у концептуальному сенсі передбачає органічне поєднання наукового потенціалу декількох спеціальних юридичних наук, зокрема криміналістики та теорії оперативно-розшукової діяльності.

Аналіз відповідних літературних джерел з проблем оптимізації взаємодії наук свідчить, що для цього потрібно: а) підсилення ролі філософії (зростання ролі методології в розвитку науки, застосування системного підходу до бачення проблем кожним дослідником, подолання організаційних перешкод); б) створення типології взаємодії (за засобами взаємодії, напрямками взаємодії, інтеграція концепцій, процедур, термінології й т.і.); в) комп'ютеризація наук (коли за допомогою оперативних систем математики вирішуються вже не особисто математичні завдання, а й завдання тієї науки, в рамках якої використовується математичний апарат²).

Цільова установка на подібний шлях вирішення проблеми оптимізації облікової діяльності, як окремого виду криміналістич-

¹ Див.: Аленин Ю.П. Очаги преступлений – самостоятельный объект методики расследования // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1990. – № 40. – С. 45-46; *Він же*. Очаги краж из квартир как самостоятельный объект частной методики расследования // Организация раскрытия и расследования краж из жилых помещений: Сб. науч. тр. / Редкол.: Туленков П.М. (отв. редактор) и др. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1991. – С. 32; *Він же*. О некоторых приемах установления виновных после распознавания очагов преступления // Там само. – 1993. – № 46. – С. 48-49; Колдин В.Я. Криминалистическое знание о преступной деятельности: функция моделирования // Советское государство и право. – 1987. – № 2. – С. 63-69; Стукалин В.Б. Проблемы теории и практики раскрытия, расследования и предотвращения квартирных краж в крупном городе (по материалам Сибирского федерального округа): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Барнаул: БЮИ МВД РФ, 2004. – С. 12; Пушкарев В.В. Способ совершения серий квартирных краж как элемент их криминалистической характеристики // Вопросы теории и практики раскрытия и расследования преступлений: сб. науч. тр. – Волгоград: ВА МВД России, 2007. – С. 228-239.

² Див.: Кочергин А.Н. Взаимодействие наук как комплексная проблема / А.Н. Кочергин // Взаимодействие наук как фактор их развития. – Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1988. – С. 5-20; Носов В.В. Кооперация научного труда – социальный механизм интеграции науки / В.В. Носов, Е.В. Семенов // Там же. – С. 31-40.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ної діяльності, дає змогу казати про фактичне створення на базі науки криміналістики та теорії оперативно-розшукової діяльності відповідного міждисциплінарного вчення, покликаного її обслуговувати.

Втім, низька ефективність облікової діяльності свідчить зокрема й про нездатність діючих систем оперативно-пошукових обліків експертної служби та обліків департаменту інформаційних технологій МВС України забезпечити здійснення якісного моніторингу кримінальних справ, орієнтованого на вирішення зазначених вище завдань.

Зокрема, в роботах С.М. Зав'ялова, Г.Г. Зуйкова, Б.М. Кретова, В.І. Львова, М.О. Міловидової, В.Є. Корноухова, В.Ф. Статкуса, В.В. Чурпіти, Є.М. Яковця та інших авторів наголошується на недоліках існуючої системи кримінальної реєстрації злочинів за способом їх вчинення (*Modus operandi*)¹.

Аналіз даних позицій та проведені дослідження дають змогу стверджувати наступне. Для реєстрації інформації про нерозкритий злочин, відповідно до наказу МВС України № 1395 "Про ін-

¹ Див. наприклад: Зав'ялов С.М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.09. - К., 2005; Зуйков Г.Г. Поиск преступников по признакам способа совершения преступлений. Учебное пособие. - М.: НИ и РИО ВШ МВД СССР, 1970. - С. 105-109; Кретов Б.М., Пацкевич А.П. Совершенствование и использование криминалистического учета преступлений по способу их совершения и сокрытия на первоначальном этапе расследования // Проблемы повышения эффективности первоначального этапа расследования преступлений: Сборник научных трудов (По материалам научно-практической конференции. Минск. 30 ноября 1998 года) / Под ред. проф. Н.И. Порубова. - Мн.: Академия МВД Республики Беларусь, 1999. - С. 26; Львов В.И. Повышение эффективности борьбы с кражами из квартир на основе использования информационно-поисковой системы "Квартира" // Раскрытие преступлений: состояние, проблемы, перспективы: материалы научно-практического семинара. - М.: ГУУР и НИИ МВД России, 1993. - С. 104-105; Миловидова М.А. Криминалистический учет по способу выполнения преступных действий. - Н. Новгород: Нижегородский ЮИ МВД РФ, 1996. - С. 197; Статкус В. Раскрытие серийных преступлений по способу их совершения // Российская юстиция. - 2003. - № 11. - С. 56; Чурпита В.В. Исследование устойчивости способа преступления и ее значение для раскрытия и расследования преступлений: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - К.: 1989; Яковец Е.Н. Проблемы аналитической работы в оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: Монография. - М.: Издательский дом Шумиловой И.И., 2005. - С. 103.

формаційні системи органів внутрішніх справ" в інтегрованому банку даних (ІБД) використовується уніфікована інформаційно-пошукова карта на злочин (ПК-"Злочин"). Аналіз її змісту свідчить про відсутність уніфікованих поглядів щодо структури способу вчинення злочину, замість цього є блоки, що містять відомості про лише окремі його елементи: "Спосіб проникнення", "Спосіб насильницьких дій" та ін. Слід також зазначити, що зміст та структура блоку "Вид злочину" не відповідають принципам криміналістичної класифікації, а формуються переважно на основі кримінально-правової класифікації, наприклад, відповідно до існуючої класифікації обліку підлягають підпали як вид злочину, в той час як підпал – це лише спеціалізований елемент в структурі способу вчинення багатьох злочинів: вбивств, крадіжок, розбоїв і т.і. Певні недоліки містить також методика постановки на облік. Зокрема, заповнення первинних документів ІБД (ІБД-"Злочин", ІБД-"Особа") здійснюється працівниками карного розшуку, а в блоці ПК "по справі є" слідова інформація фіксується в текстовій формі у вигляді переліку. Суттєвому викривленню інформації сприяють також різний рівень професійної підготовки, недостатня кваліфікація співробітників, відсутність єдиних поглядів на структуру способу вчинення злочину. До цього слід додати й те, що визначення структури запиту на проведення інформаційного пошуку здійснюється недостатньо економічно, адже аналітик керується головним чином інтуїцією, а це зумовлює суб'єктивізм прийнятих рішень та створює ситуацію залежності оптимальності рішення пошукового завдання від досвіду та рівня професійних знань останнього.

Ведення оперативно-пошукових обліків (дактилоскопічних, колекцій слідів зламування, взуття, транспортних засобів, волокон, замків і ключів та ін.) здійснюється експертною службою МВС України.

На цьому напрямі пошуково-аналітичної роботи також існує низка суттєвих перешкод науково-методичного та організаційного характеру.

Насамперед, слідотеки, у яких зосереджуються сліди, що складають слідові комплекси квартирних крадіжок, не мають стикових інформаційних полів, які дозволили здійснити їх інтеграцію та

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

проводити відповідний моніторинг. Крім того, більшість з них зосереджені на місцевому рівні, не автоматизовані, систематизовані не за категоріями злочинів у відповідності до правил та принципів криміналістичної класифікації, а здійснювані перевірки проводяться не систематично, результат яких залежить переважно від суб'єктивних якостей виконавців. До цього слід додати й те, що обов'язок моніторингу інформації фактично покладений на підрозділи, що забезпечують функціонування дактилоскопічних обліків, отже виявлення серій злочинів відбувається в результаті перевірок відповідних об'єктів.

Підсумовуючі викладене, можна дійти до висновку, що цілеспрямована пошуково-аналітична робота з інформаційного забезпечення розслідування подібних злочинів проводиться безсистемно й неефективно та забезпечує отримання інформації головним чином за схемою: "особа – злочин – серія злочинів".

Отож зв'язки взаємодії наукового потенціалу криміналістики та теорії оперативно-розшукової діяльності з відповідними напрямками практичної діяльності мають бути підсилені.

Як перспективний варіант оптимізації цієї діяльності автор пропонує інтегрувати оперативні обліки нерозкритих злочинів та експертні обліки шляхом створення у підрозділах експертної служби МВС України первинного обліку кримінальних справ, розробити єдину уніфіковану форму обміну відомостями про злочини, що мають ознаки серійності.

Метою створення, накопичення та використання первинного обліку кримінальних справ є отримання аналітичної інформації про особу злочинця, склад, структуру злочинних груп, ознаки дій та способів їх вчинення, факти перебування однієї й тієї ж особи на місці скоєння двох та більше злочинів, використання однієї й тієї ж зброї або знаряддя, транспортного засобу для скоєння декількох злочинів.

Створення первинного обліку кримінальних справ потребує вирішення комплексу завдань: розробки методики постановки на облік та максимальної інтеграції можливостей кожної з форм використання спеціальних знань, а саме: експертних технологій, орієнтованих на пошук шуканих об'єктів за слідами-відображеннями,

діяльності спеціаліста-криміналіста та слідчого по збиранню слідових комплексів на місці події та заповненню інформаційно-пошукової картки "злочин". Використання онтологічної матриці криміналістичної характеристики та встановлених закономірних зв'язків між її елементами дозволить створити наукову базу для здійснення практичного групування відомостей про обліковані злочини. Для оптимального проведення моніторингу кримінальних справ про квартирні крадіжки в інформаційно-пошуковій картці "злочин", а саме спосіб вчинення злочину мають бути відображені наступні відомості.

Дії з підготовки до вчинення злочину: а) дії поза місцем злочину як прояв умислу на вчинення крадіжки (розміщення об'яв про продаж або купівлю цінних речей; телефонні дзвінки або відвідування, пов'язані з даними об'явами; перевірочні телефонні дзвінки; "випадкові" візитери (помилілися адресою тощо); інші дії, які можна розцінити як розвідку); б) дії на місці злочину до початку безпосереднього проникнення (заклеювання прозурок квартир; "подзвонювання" й т.і.). *Система дій з безпосереднього вчинення:* а) дії з проникнення (зі зламанням перешкоди - вплив на запірні пристрої, вхідні двері, вікно; без зламання перешкоди)¹; б) дії безпосередньо всередині (проводився вибірковий пошук; проводився суцільний пошук); в) дії з виходу та транспортуванню викраденого. *Приховання слідів та причетності особи до злочину:* а) дії з знешкодження слідів чи їх змінення (використання умов відсутності свідків чи інших суб'єктів, що можуть перешкодити злочинній діяльності; використання рукавичок; стирання папілярних ліній; покриття долонь лаком або знежирюючим розчином; знищення слідів; відновлення порушеної в ході пошуку обстановки; поводжен-

¹ Докладну класифікацію способів проникнення у житло та способів злочину див. наприклад: Трасология и трасологическая экспертиза. Учебник / Кантор И.В. (отв. редактор), Ярмак В.А., Жигалов Н.Ю., Смольяков П.П. (отв. секретарь). - М.: ВА ИМБ ГУК МВД России, 2002. - 376 с.; Асташкина Е.Н. Квартирные кражи: проблемы оптимизации и алгоритмизации первоначального этапа расследования / Е.Н. Асташкина, Н.А. Марочкин. - М.: Издательство "Юрлитинформ", 2005; Комісаров М.Л. Криміналістичне дослідження замикаючих технічних засобів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 "Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза" / М.Л. Комісаров. - Х., 2006. - 20 с.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

ня з предметами способами, що виключають залишення слідів; знешкодження запахових слідів; підкидання на місце події різних об'єктів з метою направлення слідства невірним шляхом.

Для оптимізації інтеграції експертних та оперативних обліків необхідно виконання низки й інших заходів правового, науково-методичного та організаційного характеру, які можуть бути представлені наступними завданнями.

1. *Стосовно участі спеціаліста-криміналіста у проведенні слідчих дій:* додати нову функцію – складання первинної інформаційно-пошукової карти "злочин" для постановки кримінальної справи на облік.

2. *Стосовно облікової діяльності:*

а) визначити процесуальний статус спеціаліста-криміналіста по веденню обліків у кримінальних справах та процесуальну форму їх використання, для цього ввести в КПК України розділ (норму) "Висновок спеціаліста установи, яка здійснює облік по кримінальних справах";

б) організаційно структурувати підрозділи експертної служби МВС України з облікової діяльності з відповідним врегулюванням їх функцій на відомчому нормативно-правовому рівні;

в) вдосконалити науково-методичні засади пошукового аналізу та техніко-криміналістичних засобів його проведення шляхом об'єднання інформаційних можливостей способу вчинення злочину та слідових комплексів на основі документу первинного обліку – інформаційно-пошукової картки "злочин", яка дасть змогу сформувати максимально вірогідну модель конкретного виду злочину, при якій зібрано найбільший обсяг ознак, що його характеризують; вивчити цю модель; порівняти наявні ознаки з обставинами інших подібних злочинів, – екстраполювати узагальнену модель (матрицю) на індивідуальну модель кожного зі злочинних епізодів, знову виявлених і таких, що досліджуються для надання суб'єкту розслідування відомостей про вчинення злочинів однією особою.

3. *Стосовно експертно-криміналістичної діяльності:*

а) організаційно структурувати експертні підрозділи з урахуванням спеціалізації та атестації фахівців, передбачених Законом України "Про судову експертизу";

б) вдосконалити проведення комплексних експертних досліджень з урахуванням типових слідових комплексів, які притаманні криміналістичним характеристикам конкретних видів злочинів;

в) забезпечити взаємодію з підрозділами, які ведуть облікову діяльність в інформаційному та технологічному аспектах для виявлення в процесі розслідування відомої серії квартирних крадіжок інших аналогічних злочинів, які можуть бути скоєні обвинуваченим (підозрюваним).

Виявлення ознак певного способу вчинення злочину створює можливість встановлення не тільки серії повторних злочинів, а на основі закономірних зв'язків з іншими елементами криміналістичної характеристики формування версій для перевірки у процесі подальшого розслідування кримінальних справ, об'єднаних у порядку ст. 26 КПК України. Отже, на думку автора, алгоритм (як проект) використання системи "Modus operandi" з метою встановлення ознак серійності серед облікованих злочинів, що не є розкритими, матиме наступний вигляд: первинний облік - класифікація за криміналістичними ознаками способу вчинення злочину - встановлення серії злочинів.

Разом із тим, звертаємо увагу й на те, що різні за способом вчинення та кримінально-правовим характеристикам злочини можуть формуватися на підставі однієї злочинної установки та реалізовуватися одним злочинцем чи однією злочинною групою. Тому для ефективного вирішення завдань розслідування серійних злочинів потрібно багаторівневе моделювання¹, отже

¹ Докладніше про це див. наприклад: Дулов А.В. Метод криміналістического матрицирования // Основы расследования преступлений, совершенных должностными лицами. - Мн.: изд-во "Университетское", 1985. - С. 92-95; Ищенко Е.П., Кольдин В.Я. Типовая информационная модель преступления как основа методики расследования // Правоведение. - 2006. - № 6. - С. 128-144; Косарев С.Ю. Перспективы совершенствования изучения научной базы криминалистических методик расследования преступлений // Правоведение. - 2004. - № 4. - С. 72-84; Могутин Р.И. Метод формирования информационной модели преступления (криминалистической характеристики) на основе единой базы данных // Вестник криминалистики / Отв. ред. А.Г. Филиппов. - М.: Спарк, 2006. - № 2 (18). - С. 36-42; Первухина Л.Ф. Об использовании методов математической статистики в методике расследования и возможности моделирования личности преступника // Вестник Моск. Ун-та. Серия 11. Право. - 1985. - № 4. - С. 67-73.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

алгоритм дії системи у даному випадку повинен виглядати наступним чином: первинний облік – виявлення тотожності слідів злочину – встановлення серії злочинів. Паралельне використання вказаних алгоритмів моніторингу кримінальних справ містить реальні передумови оптимізації використання криміналістичної техніки в обліковій діяльності при вирішенні завдань розслідування серійних злочинів.

Викладені можливості оптимізації взаємодії криміналістики та теорії оперативно-розшукової діяльності відображають лише деякі аспекти цієї комплексної проблеми. Виділення всіх елементів даної проблематики дозволять перейти до системного бачення сучасних проблем теорії і практики розслідування злочинів, оптимізації трансформації сучасних досягнень науки і техніки до цього процесу.

О. І. Ревенко
курсант IV курсу
*(Луганський державний університет
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка)*

**ІНФОРМАЦІЙНА СУТНІСТЬ
КОНФЛІКТНОЇ СЛІДЧОЇ СИТУАЦІЇ**

Розслідування злочинів здійснюється в певних умовах часу, місця, оточуючого його середовища, взаємозв'язках з іншими процесами об'єктивної дійсності, поведінці осіб, котрі опинилися у сфері кримінального судочинства й під впливом інших, часом невідомих для слідчого на конкретний момент розслідування чинників. Ця складна система взаємодіючих між собою явищ та процесів утворює у результаті ту конкретну обстановку, у якій діє слідчий. Ця обстановка отримала в криміналістиці загальне позначення як "слідча ситуація".

Проблематика слідчої ситуації в криміналістиці вивчається вже багато років і визначення "слідчої ситуації" у науці склалося не відразу, а в результаті довготривалої дискусії відомих учених-

правознавців. Згадування про неї в криміналістиці зустрічалося в працях Р.С. Белкіна ще в 1959 році. Вперше визначення слідчої ситуації було сформульовано О.М. Колісниченко у 1967 р., який зазначив: "під слідчою ситуацією прийнято розуміти певне положення в розслідуванні злочинів, яке характеризується наявністю тих або інших доказів та інформаційного матеріалу і виникаючими у зв'язку з цим конкретними завданнями його збору та перевірки"¹. Однак і до цього часу її поняття все ще викликає дискусію.

Більшість вчених слідчу ситуацію розуміють як положення, що склалося на певний момент розслідування злочину (О.М. Колісниченко, О.Р. Ратинов, І.М. Лузгін, І.Ф. Герасимов).

В.К. Гавло формулює слідчу ситуацію як сукупність фактичних даних, які відображають подію, що розслідується. Близький до цього визначення і Л.Я. Драпкін, який у слідчій ситуації бачить інформаційну модель, динамічну інформаційну систему, що містить ознаки, які мають значення в кримінальній справі. В.І. Шиканов та М.О. Селіванов вважають, що слідча ситуація - це сукупність даних, за яких слідчий повинен діяти. Слідча ситуація - це обстановка, картина розслідування, яка склалася на певний момент розслідування, тобто сума значущої інформації (М.О. Селіванов).

І нарешті, Р.С. Белкін визначав її, як сукупність умов, у яких на даний момент здійснюється розслідування, тобто обстановка, в якій проходить процес розслідування².

Аналіз широкого кола думок учених-криміналістів щодо визначення слідчої ситуації дозволяє відмітити три основних підходи до розуміння слідчих ситуацій у криміналістичній літературі: визначення, що характеризують слідчу ситуацію переважно як обстановку розслідування; визначення, згідно з яким слідча ситуація формується переважно під впливом зібраної доказової інфор-

¹ Щербаківа Г.В. Класифікація слідчих ситуацій за критерієм етапності розслідування//Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. - Луганськ: РВВ ЛДУВС - 2006 - Вип. 4 - С. 208.

² Белкін Р.С. Криміналістика: Учебник для вузов. - 3-е изд., перераб. и доп. - М. 2007. - С. 486.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

мації, що характеризує стан розслідування; положення, відповідно до якого сутність слідчої ситуації складають обстановка і стан розслідування¹.

Для того, щоб визначити місце конфліктних слідчих ситуацій серед багатьох інших, треба розглянути наукову класифікацію усіх слідчих ситуацій.

Питання класифікації слідчих ситуацій розроблювалося багатьма вченими-криміналістами, класифікацій слідчих ситуацій за різними підставами дуже багато, науковці дане питання трактують неоднозначно, та відсутні чітко виражені критерії для розподілу слідчих ситуацій на види та підвиди.

Серед перших правознавців хто запропонував класифікацію слідчих ситуацій був Л.Я. Драпкін, який у її основу поклав ступінь поінформованості слідчого (тобто одне із компонентів інформаційного характеру): прості та складні ситуації; проблемні та конфліктні; типові та специфічні; закриті та відкриті; одноелементні та багатоелементні (комплексні); суворого суперництва та несуворого суперництва.

Існують також інші класифікації слідчих ситуацій, складені з урахуванням їх змісту і напряму розслідування (Р.С. Белкін, О.Я. Баєв, В.П. Бахін, А.В. Дулов, В.О. Коновалова та ін.). Вони виділили такі ситуації: сприятливі та несприятливі; конфліктні та безконфліктні; типові та специфічні (нетипові); початкові, проміжні, кінцеві².

Незважаючи уваги на недоліки, що відмічаються в літературі, класифікації слідчих ситуацій, які запропоновані багатьма вченими, відіграють важливу роль у формуванні уявлень про різновиди проявів слідчих ситуацій при розслідуванні конкретних злочинів.

Важливе практичне значення становлять методичні рекомендації розслідування саме у конфліктних слідчих ситуаціях,

¹ Шербакова Г.В. Класифікація слідчих ситуацій за критерієм етапності розслідування//Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ. – Луганськ: РВВ ЛДУВС - 2006. - Вип. 4 - С. 209.

² Ковтуненко Л.П. Конфліктні ситуації допиту: причини виникнення і процес розвитку//Проблеми законності – Х.: НЮАУ, 2006 - Вип. 80. - С. 155.

так як вони створюють труднощі в установленні обставин злочину.

Конфліктні слідчі ситуації реально існують і є досить типовими в процесі розслідування, тому їх вивчення вкрай важливе для професійної підготовки слідчих, які повинні бути готовими діяти в екстремальних умовах, в обстановці, коли може виникнути необхідність у прийнятті несподіваних рішень.

Ситуаційний підхід реалізується при проведенні всіх слідчих дій. У криміналістичній літературі поділ ситуацій у процесі розслідування на конфліктні й безконфліктні вперше запропонував у 1967 р. О.Р. Ратінов¹.

Найбільш поширеним у криміналістичній літературі є тлумачення конфлікту як "зіткнення протилежних, не сумісних один з одним тенденцій у свідомості окремої особи, в міжособових відносинах або взаємодіях, що пов'язано з гострими емоційними переживаннями"². Виходячи з цього формулювання, можемо стверджувати, що у криміналістиці досліджуються конфлікти внутрішньо-особові й міжособові.

У психологічній науковій літературі внутрішньоособовий конфлікт розуміють як зіткнення між приблизно рівними за силою, але протилежно спрямованими інтересами, потребами, поглядами тощо. Міжособовий конфлікт трактують як ситуацію, де дійові особи або переслідують несумісні цілі й реалізують суперечливі цінності, або одночасно в конкурентній боротьбі прагнуть до однієї й тієї ж мети, яка може бути досягнута лише однією із сторін³.

Також в криміналістиці конфліктні ситуації поділяють на два види: зі строгим суперництвом, що виключає можливість сприйняття протидіючою особою інформації, що виходить від слідчого (дізнавача, оперативного працівника), тобто психологічний вплив на

¹ Ратінов А.Р. Судебная психология для следователей: Учеб.пособ. - М., 1967 - С. 157.

² Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. - 2-е изд. доп. - М.: Мегатрон XXI, 2000. - С. 97.

³ Психологический словарь /Под ред. В.В.Давыдова, А.В.Запорожца и др./ - М.: Педагогика, 1983 - С. 161

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

нього; з нестрогим суперництвом, що сприяє такому впливу, спрямованому на вирішення конфлікту, тобто на припинення протидії розслідуванню¹.

У кримінальному судочинстві, як правило, конфлікті відносини виникають за наявності: а) протилежних цілей, інтересів і мети досягнення; б) примусового характеру спілкування зі слідчим; в) реальної загрози погіршення становища учасників у результаті успішного проведення слідчої дії; г) складності становища, у якому знаходиться протилежна сторона; д) неадекватного сприйняття учасниками слідчої дії обставин учинення злочину; е) низького професіонального рівня особи, якій доручено проведення слідчої дії; є) неправильної оцінки слідчим отриманих показань².

Питання щодо розвитку конфліктної ситуації в літературних джерелах також є дискусійним. На думку О.Я. Баєва, слід вирізняти дві фази процесу розвитку конфліктної ситуації: а) усвідомлення слідчим ситуації як конфліктної; б) вибір процесуальних і криміналістичних засобів вирішення слідчим конфліктів та їх реалізація (10.1). Іншу точку зору мають В.І. Комісаров та О.А. Лакаєва, які вважають, що розвиток конфліктної ситуації проходить три послідовних етапи: а) передконфліктний стан або конфліктогенна ситуація; б) власне, конфлікт, тобто усвідомлення й реалізація суб'єктами стратегії конфліктної поведінки; в) визначення слідчим тактичних засобів подолання конфліктної ситуації³.

На наш погляд, стосовно розглядуваного питання треба погодитися з позицією цих криміналістів, оскільки, в перебігу розкриття та розслідування злочину спочатку можуть виникати ситуації,

¹ Луценко О.А. Следственная ситуация. Сущность и понятие // Юридический вестник Ростовского государственного экономического университета – 2008 - № 4. – С. 46.

² Следственные действия (процессуальная характеристика, тактические и психологические особенности): Учеб.пособ. /Под ред. Б.П.Смагоринского. - М., 1994 - С. 163,164.

³ Комиссаров В.И., Лакаева О.А. Тактика допроса потерпевших от преступлений, совершаемых организованными группами лиц. - М.: Юрлитинформ. 2004. - С. 117.

що містять дійсно передумови конфлікту і лише в подальшому при їх розвитку виникатимуть, власне, ситуації конфліктні. При цьому, наприклад, для тактики допиту визначальним є вміння слідчого завчасно передбачати передумови таких ситуацій і правильно застосовувати певні процесуальні й криміналістичні засоби щодо їх нейтралізації.

До умов, що впливають на формування конфліктної слідчої ситуації відносяться:

- відсутність чи брак відомостей про джерела інформації, що має доказове значення;
- неможливість скористатися наявною інформацією про обставини події злочину без розголошення оперативних джерел її одержання, які необхідно залишити в таємниці від підозрюваного (обвинуваченого);
- протидія розслідуванню злочину з боку заінтересованих осіб;
- відсутність належних науково-технічних засобів для фіксації доказів при проведенні конкретної слідчої дії;
- відсутність чи брак у слідчого (дознавача, оперативного працівника) досвіду розслідування злочину в ситуації, що сформувалася.

Як об'єктивні елементи конфліктної слідчої ситуації виступають:

- наявні докази в справі й оперативно-розшукові дані про обставини розслідуваної події;
- наявність відомостей про протиправний вплив, який мав місце або чиниться, на фізичних осіб чи на предмети матеріального світу, що є джерелами інформації, яка має доказове значення, або про наміри осіб здійснити такий вплив;
- інформація про спосіб чинення протидії та про джерело його походження;
- організаційні та технічні можливості виявлення, нейтралізації або попередження конкретних способів протидії.

Суб'єктивними елементами є:

- типові особливості характеру осіб, що чинять протидію мотиваційна основа їхніх дій;

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

- наявність життєвого досвіду і правових знань у даних осіб, що забезпечує динамічність і активність протидії;
- типові особливості характеру слідчого (дізнавача, оперативного працівника, судді), що долає протидію;
- характер конфліктних взаємин між особою, що розслідує злочин, і особою яка їй протидіє¹.

Таким чином, конфліктні ситуації є досить рухомими, динамічними й обумовлені передусім характером самої слідчої дії, позицією й поведінкою учасників кримінального процесу, інформацією, що відома про обставини події злочину та осіб, що приймають участь у розслідуванні. Правильне вирішення питання щодо наявності (чи відсутності) конфліктної слідчої ситуації дозволяє застосувати слідчим відповідні до комплексу чинників, що її формують, тактичні прийоми чи їх комплекси з метою спонукання учасників кримінального процесу не створювати труднощів в установленні обставин злочину та отримати достовірні відомості щодо фактів, що мають значення для всебічного, повного й об'єктивного розслідування кримінальної справи.

О.І. Жеребко
старший викладач кафедри
кримінального процесу та криміналістики
(Класичний приватний університет м. Запоріжжя)

**ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ
ЕКСПЕРТІВ-КРИМІНАЛІСТІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Важливе значення для організації діяльності експертних підрозділів органів внутрішніх справ має вирішення питань проблеми їх підготовки. Практика вказує на те, що сьогодні в цьому напрямі організації діяльності експертних підрозділів існує низка

¹ Шехавцов Р.М. Характеристика різновидів проблемних слідчих ситуацій, що виникають на досудовому і судовому слідстві // Вісник ЛАВС МВС ім. 10-річчя незалежності України. - Вип. 4 - Луганськ, 2004. - С. 161,162.

нерозв'язаних питань. Набуття професії експерта – це процес доволі тривалий, відповідальний і полягає в опануванні особою, що має певну освіту, навички застосування наявних у неї знань в проведенні експертиз певного роду, виду, підвиду.

Підготовка експертів-криміналістів здійснюється у сучасний час лише в Навчально-науковому інституті підготовки слідчих і криміналістів Київського університету внутрішніх справ та в Донецькому юридичному інституті ЛДУВС на слідчо-криміналістичному факультеті. Цілеспрямованої підготовки судових експертів за іншими родами і класами експертиз, крім криміналістичних, не здійснюється взагалі, що не відповідає потребам сучасної судово-експертної практики.

Система підготовки фахівців для комплектування посад експертів в експертно-криміналістичних підрозділах МВС багато в чому подібна до тієї підготовки, яка була започаткована в минулому, ще до становлення України як самостійної держави. Основи підготовки експертів-криміналістів у радянські часи були закладені в межах середньої професійної освіти. Підготовка здійснювалася за спеціально розробленою навчальною програмою. В ній юридична підготовка поєднувалася з прикладною підготовкою судових експертів, яким надавали допуск на проведення судової експертизи за семи видами традиційних криміналістичних експертиз. В основу навчання курсантів за профільною частиною програми було покладено систему, яка передбачала не академічну підготовку, а тренування, що було орієнтоване на вироблення навичок практичного виконання чітко обмеженого кола процедур за розробленими алгоритмами і у відповідності до наявних методик експертних досліджень. Основними видами навчальних занять були практикуми, що склалися з циклів практичних занять. Основним змістом таких занять з профільних дисциплін було виконання під керівництвом викладача учбових і контрольних експертиз.

В межах вищої професійної освіти підготовку експертів-криміналістів у Радянському Союзі почали здійснювати як спеціалізацію на базі спеціальності – "юриспруденція". Проте з часом

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

стало зрозумілим, що припустимий обсяг циклу дисциплін спеціалізації не давав змоги забезпечувати повноцінну та якісну експертну підготовку фахівців для комплектування штатних посад експертів у експертно-криміналістичних підрозділах. Водночас обсяг юридичної підготовки, яку давали експертам, був надмірним. З цього приводу було вказано на те, що становлення системи професійної підготовки експертів-криміналістів за спеціальністю "судова експертиза" стало окремим етапом в розвитку системи підготовки експертів для підрозділів органів внутрішніх справ. До того ж, цей крок було зроблено в умовах гострої дискусії науковців, оскільки не всі практики погоджувалися на спеціалізовану підготовку кадрів для експертних підрозділів. Противники новачки вважали, що експерт-криміналіст обов'язково повинен мати кваліфікацію "юрист", при цьому основні аргументи, що лежали в основі такої точки зору, не зачіпали сутності змісту експертно-криміналістичної діяльності. Мова йшла про забезпечення можливості в разі необхідності переходу експерта-криміналіста в інші сфери правоохоронної діяльності, зокрема і його кар'єрного росту як керівника органу внутрішніх справ. Прибічники відкриття нової спеціальності не відкидали можливості юридичної складової в програмі підготовки експертів-криміналістів і виходили при цьому з таких розумінь: криміналістична експертиза, як і судова експертиза загалом, є однією із складових частин криміналістики – криміналістичної техніки, разом з тим, вона розвивається на стику криміналістики практично з усіма іншими галузями науки, не випадково спеціальність "судова експертиза" в державному класифікаторі напрямів підготовки вищої професійної освіти, була віднесена до групи міждисциплінарних спеціальностей; в основі експертних методів і методик лежить специфічне поєднання знань різних галузей науки; спеціальність "судова експертиза", будучи спорідненою з юриспруденцією, має самостійну предметну сферу. Результатом дискусії став компроміс. Державний освітній стандарт з нової спеціальності "судова експертиза" передбачав достатній обсяг часу на вивчення прикладних експертних дисцип-

лін. Водночас цикл загально професійних дисциплін було сформовано переважно з дисциплін юридичних в обсязі середньої юридичної освіти за спеціальністю "правоохоронна діяльність". Випускники вищих навчальних закладів за спеціальністю "судова експертиза" поряд з дипломом вищої професійної освіти за кваліфікацією "експерт-криміналіст", отримували диплом середньої професійної освіти за кваліфікацією "юрист".

Судово-експертна практика, насамперед, експертно-криміналістичних підрозділів, що діяли у системі МВС СРСР, вказувала на те, що підготовка спеціалістів з проведення лише традиційних криміналістичних експертиз не задовольняє потребам діяльності органів дізнання та попереднього слідства, в процесі якого у слідчих виникала потреба призначати експертизи інших видів, родів і тому в разі призначення інших, крім криміналістичних експертиз, слідчі органів внутрішніх справ зверталися з постановами, до експертних установ, що входили до системи Мін'юсту.

Сьогодні в Україні існує дві форми підготовки експертів-криміналістів. До них відносять: так звану "учнівську форму навчання" й "академічну форму підготовки" спеціалістів. Ці форми навчання відрізняються за змістом і кінцевими результатами. В разі застосування учнівської форми, навчання здійснюється на базі вищої освіти, як правило, суміжної галузі спеціалізації. Таке навчання відбувається безпосередньо на робочому місці експерта під керівництвом наставника з числа найбільш досвідченого у цій експертній галузі спеціалістів. Наставник навчає експерта на прикладах експертних завдань, що розв'язуються спільно, а експерт навчається розв'язувати експертні завдання в цілому: від отримання матеріалів справи до передачі висновку особі, яка призначила експертизу. Експерт отримує навички роботи з технічними засобами і методами дослідження, що наявні в конкретному експертному підрозділі та навчається взаємодії з іншими учасниками кримінального процесу.

В разі застосування академічної форми підготовки навчання експертів здійснюється на базі середньої освіти в стінах спеціалі-

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

зованого навчального закладу. Навчання здійснюють викладачі вищого навчального закладу у відповідності до розроблених і затверджених стандартів освіти. Майбутній експерт, що навчається в такому закладі, набуває знання, уміння, навички як суму результатів засвоєння ним різних дисциплін з навчального плану.

Кожна із зазначених форм навчання має свої переваги та недоліки. До переваг учнівської форми можна віднести те, що експерти, які навчаються за такою формою, отримують знання безпосередньо на робочому місці і виявляються більше підготовленими для практичної діяльності, а сам процес навчання займає значно менший час порівняно із навчанням у вищому навчальному закладі. Проте підготовлений за такою системою спеціаліст здатен вирішувати лише вузьке коло завдань, до того ж тих, що трапляються в практиці конкретного експертного підрозділу і які можна вирішувати з використанням матеріально-технічних та методологічних можливостей цього підрозділу. Але в разі виникнення завдань, які раніше не траплялися в його практиці, виникають труднощі, на здолання яких експерту потрібен час й додаткова затрата відповідних сил та засобів. Тому, в разі наявності перспективи використання спеціаліста експертного підрозділу протягом тривалого часу, коли експертна практика буде урізноманітнюватися й не відповідатиме лише змісту процесу учнівської форми навчання, краще використовувати академічну форму, що має на меті і результатом якої є надання експерту умінь приймати рішення на підставі системи знань, а не якоїсь їх суми. Фундаментальність підготовки експерта за академічною програмою формує в нього широкий кругозір і достатньо високий рівень методичної підготовки.

Тому, маючи належний рівень теоретичної підготовки та певний рівень практичних навичок діяльності експерта, що набуті під час навчання за однією із систем підготовки спеціалістів для експертних підрозділів, щоб виконувати повсякденно свої функціональні обов'язки кожен спеціаліст повинен мати також достатній рівень забезпечення можливості й умов його діяльності.

Використана література:

1. Жевлакович С.С. К вопросу о концепции модернизации подготовки специалистов в области судебной экспертизы / С.С.Жевлакович // Вестник криминалистики. Вып. 2 (22). – М.: Спарк, 2007. – С.11-14.
2. Россинская Е.Р. К вопросу о содержании некоторых дисциплин государственного образовательного стандарта высшего профессионального образования по специальности 030502 "Судебная экспертиза" / Е.Р.Россинская // Судебная экспертиза № 1, 2006. – С.25-29.
3. Сретенцев Д.Н. Источники информационно-аналитического обеспечения судебно-экспертной деятельности / Д.Н.Сретенцев // Судебная экспертиза. – № 4, 2007. – С.107-112.

В.Б. Вехов

доктор юридических наук, доцент, доцент кафедры
организации следственной работы факультета
повышения квалификации
(Волгоградская академия МВД России)

**АВТОМАТИЗИРОВАННОЕ РАБОЧЕЕ МЕСТО
СОТРУДНИКА ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОГО ОРГАНА
КАК ТЕХНИКО-КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЕ СРЕДСТВО**

Автоматизированное рабочее место (АРМ) сотрудника правоохранительного органа – это специализированная информационная система, функционирующая на базе персонального компьютера и предназначенная для автоматизации профессиональной деятельности сотрудника правоохранительного органа¹. Как технико-кри-

¹ О соотношении понятий "автоматизированное рабочее место" и "автоматизированная информационная система" мы подробно писали ранее. – См.: Родин А. Ф., Вехов В. Б. Современное состояние, перспективы разработки и применения автоматизированной информационной системы следователя // Родин А. Ф., Вехов В. Б. Использование компьютерных технологий в деятельности следователя / под ред. проф. Б. П. Смагоринского. – Волгоград: ВА МВД России, 2003. – Гл. 3. – С. 61-62.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

миналистические средства АРМ классифицируются нами в зависимости от должностной категории сотрудника правоохранительного органа: АРМ следователя, руководителя следственного органа, эксперта-криминалиста соответствующего профиля, руководителя экспертно-криминалистического подразделения, прокурора, судьи, секретаря судебного заседания, дежурного по ОВД, сотрудника патрульно-постовой, дорожно-патрульной, паспортно-визовой, таможенной и других служб.

Анализ специальной литературы и нормативно-правовых актов показывает, что первые теоретические разработки моделей построения АРМ для сотрудников различных служб и подразделений правоохранительных органов Российской Федерации относятся к 70-м гг. прошлого века. Однако этап их практической реализации начался лишь в 90-х гг.¹ Заметим, что к началу 2002 г. только в системе МВД России эксплуатировалось 3 200 разнообразных, в основном не интегрированных между собой АРМ, содержащих в своих базах данных около 500 млн, подчас дублирующих друг друга, объектов учета. Из них: около 2 000 АРМ функционировали в подразделениях Служб криминальной милиции и общественной безопасности, около 800 АРМ – в Службе тыла, остальные (около 400) – в подразделениях других служб. Одновременно с этим в начале 2002 г. в подразделениях органов внутренних дел было установлено 53 тыс. АРМ, из которых всего 17 тыс. обеспечивают доступ к централизованным статистическим, оперативно-справочным, розыскным и криминалистическим учетам ОВД на региональном уровне².

К одной из первых попыток практического создания АРМ следователя и руководителя следственного органа можно отнести АРМ "Арсенал", разработанное следственным отделом Московского УВД

¹ См.: Об утверждении Программы компьютеризации органов внутренних дел РСФСР на 1991 г. и ближайшую перспективу: приказ МВД РСФСР от 05.07.1991 г. № 104; Концепция развития системы информационного обеспечения органов внутренних дел в борьбе с преступностью: приказ МВД России от 12.05.1993 г. № 229.

² См.: Об утверждении Концепции развития информационно-вычислительной системы МВД России на 2002 - 2006 годы: приказ МВД России от 13.06.2002 г. № 562.

на воздушном транспорте, академией МВД России и ГИЦ МВД России¹. Первоначально оно было создано с помощью программного продукта "Арамис", позднее конвертировано программным средством FLINT и некоторое время использовалось в работе органов предварительного следствия г. Москвы. АРМ "Арсенал" позволяло в течение короткого времени получить информацию о результатах работы органов предварительного следствия и следователей за определенный период, а также по отдельным категориям уголовных дел или по конкретным уголовным делам, в том числе копии основных процессуальных документов по ним².

Другая перспективная компьютерная разработка по рассматриваемому профилю – АРМ "СИС" (специализированная информационная система), созданная специалистами Главного следственного управления (ГСУ) при ГУВД по Московской области, которое успешно эксплуатировалось до начала 2000-х гг.³

Помимо названных, начиная с 1992 г., Всероссийским научно-исследовательским институтом (ВНИИ) МВД России совместно со Следственным комитетом при МВД России, а также при участии кафедры организации следственной работы факультета повышения квалификации Волгоградской академии МВД России ведутся разработки подсистем АРМ – автоматизированных методик по расследованию преступлений отдельных видов. Вместе с этим самостоятельным направлением является разработка АРМ следователя и АРМ руководителя следственного органа "Ракурс", которые были созданы в 1995 г.⁴ С этого года и по настоящее время они адаптируются под вновь создаваемые версии операционных систем семейства MS WINDOWS и пакетов программных продуктов MS OFFICE.

¹ См.: Компьютерные технологии в юридической деятельности / под ред. проф. Н. С. Полевого, канд. юрид. наук В. В. Крылова. – М.: БЕК, 1994. – С. 163.

² См.: Там же. – С. 164-166, 189.

³ См.: Рыжов В. А. Компьютеры и компьютерные сети в работе следственных подразделений МВД России // Персональный компьютер на службе криминальной милиции и следствия. Возможности и перспективы. – М.: Академия МВД России, 1997. – С. 79-82.

⁴ Подробнее см.: Родин А. Ф. Компьютерные технологии при расследовании преступлений: автоматизированная информационная система "РАКУРС". – Волгоград: Перемена, 1997. – 48 с.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Как видно из протокола семинара-совещания в Следственном комитете при МВД России по вопросам автоматизации учета и контроля за расследованием уголовных дел в следственных подразделениях органов внутренних дел России, проходившего с 18 по 21 марта 1996 г. в г. Москве, из восьми представленных различными разработчиками АРМ руководителя следственного органа специалистами были отобраны два: Волгоградского юридического института МВД России (ныне Волгоградская академия МВД России. - В. В.) - АРМ руководителя "Ракурс" и СУ УВД по Калужской области. АРМ руководителя следственного органа именно этих двух юридических лиц были рекомендованы для внедрения в тех следственных подразделениях, где АРМ данного профиля еще не используются¹.

На проходившем в том же году с 11 по 14 ноября в Москве межведомственном семинаре-совещании, в котором принимали участие представители десяти крупнейших следственных подразделений субъектов Российской Федерации, Следственного комитета при МВД России, ВНИИ МВД России, научно-исследовательского института проблем укрепления законности и правопорядка Генеральной прокуратуры Российской Федерации, Волгоградского юридического института МВД России, различными разработчиками были представлены четыре варианта АРМ следователя². Как указано в официальном протоколе совещания, все они ориентированы на автоматизацию деятельности следователей на предварительном следствии, обеспечивают решение задач автоматизации следственных действий и принятия следователем процессуальных решений, а также подготовки запросов, сообщений, уведомлений, учетно-регистрационных и иных документов по уголовному делу. Кроме этого, представленные АРМ имеют возможность обеспечения следователя нормативно-правовой, методической инфор-

¹ Подробнее см.: Протокол семинара-совещания в Следственном комитете при МВД России по вопросам автоматизации учета и контроля за расследованием уголовных дел в следственных подразделениях органов внутренних дел России от 21.03.1996 г. - С. 2.

² Подробнее см.: Протокол семинара-совещания в Следственном комитете при МВД России по вопросам автоматизации расследования уголовных дел и использования современных технических средств в деятельности следственных подразделений органов внутренних дел России от 14.11.1996 г. - 4 с.

мацией, а также сведениями, содержащимися в криминалистических и иных учетах, необходимых при расследовании уголовных дел¹. "Из представленных комплексных универсальных программных систем, реализующих задачу "Расследование", в настоящее время могут быть рекомендованы для внедрения в следственные подразделения варианты Волгоградского юридического института МВД России (система "Ракурс") и ГСУ при ГУВД по Московской области (г. Подольск, система "СИС"). При этом постановку задачи "Расследование" Волгоградского юридического института МВД России участники семинара-совещания рекомендуют признать в качестве типовой. В связи с этим при переводе указанной задачи на более перспективные программные средства, например SQL-базы данных, работающие в операционных системах (ОС) семейства "MS Windows", целесообразно в качестве макета использовать систему "Ракурс"².

До начала 2000-х гг. АРМ "Ракурс" применялся в органах предварительного следствия в системе МВД многих регионов Российской Федерации. Практика эксплуатации рассматриваемого АРМ показала высокую степень его надежности.

Учитывая рекомендации Следственного комитета при МВД России, под руководством и непосредственным участием А. Ф. Родина нами была осуществлена работа по перепрограммированию и доработке АРМ следователя и АРМ руководителя следственного органа "Ракурс" для функционирования в сетевом режиме с SQL-базами данных в ОС "MS Windows"³ с последующим их внедрением в практическую деятельность следственных подразделений ряда субъектов Российской Федерации.

В настоящее время АРМ следователя и АРМ руководителя следственного органа используются как автономные рабочие мес-

¹ Протокол семинара-совещания в Следственном комитете при МВД России по вопросам автоматизации расследования уголовных дел и использования современных технических средств в деятельности следственных подразделений органов внутренних дел России от 14.11.1996 г. - С. 1.

² Там же. - С. 2.

³ Подробнее об этом см.: *Родин А. Ф., Вехов В. Б.* Использование компьютерных технологий в деятельности следователя / под ред. проф. Б. П. Смагоринского. - Волгоград: ВА МВД России, 2003. - С. 66-128.

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

та Специализированной территориально распределенной автоматизированной системы органов предварительного следствия (СТРАС ОПС) в подразделениях, которые не располагают локальными компьютерными сетями, и как техническое средство обучения сотрудников органов предварительного следствия, например, на кафедре организации следственной работы факультета повышения квалификации Волгоградской академии МВД России.

В соответствии с Положением о порядке функционирования автоматизированной системы органов предварительного следствия в системе МВД России¹ АРМ следователя состоит из трех логически взаимосвязанных программных комплексов: "Расследование уголовных дел (УД)"; "Контроль за расследованием УД"; "Технологические задачи".

Комплекс "Расследование УД" предназначен для реализации следующих функциональных задач:

1. "Возбуждение УД". При решении этой задачи выполняется учет регистрационных сведений о заявлениях и сообщениях по единой электронной форме². При этом обеспечивается подготовка одного из принимаемых следователем решений: о возбуждении УД, об отказе в возбуждении УД, о передаче сообщения по подследственности, а также подготовка уведомления заявителю о принятом решении. Соответствующие процессуальные документы заполняются в полуавтоматическом режиме. Электронная версия заполненного процессуального документа автоматически передается в Централизованный межведомственный банк данных электронных копий материалов уголовных дел³, а бумажная – распечатывается

¹ Подробнее см.: п.п. 15-19 Положения о порядке функционирования автоматизированной системы органов предварительного следствия в системе МВД России: приказ МВД России от 27.01.2006 г. № 45.

² О едином учете преступлений: приказ Генпрокуратуры, МВД, МЧС, Минюста, ФСБ, Минэкономразвития и торговли, ФСКОН РФ от 29.12.2005 г. № 39/1070/1021/ 253/780/353/399.

³ О проведении опытной эксплуатации единого межведомственного банка данных "Невод": письмо Начальника Следственного комитета МВД России № 17/1-1105 от 04.10.2004 г.

на принтере, удостоверяется надлежащим образом и подшивается в папку бумажного УД.

2. "Расследование УД". Указанная задача предназначена для реализации возможности формирования необходимых для проведения расследования уголовного дела процессуальных документов по интегрированным автоматизированным методикам расследования преступлений отдельных видов.

Комплекс функциональных задач "Контроль за расследованием УД" автоматически реализует функциональные задачи контроля за соблюдением процессуальных сроков задержания лиц и содержания их под стражей, рассмотрения сообщений о преступлениях, расследования УД и сроков уведомления о процессуальных действиях.

Комплекс технологических задач предназначен для реализации функции администрирования, процесса выгрузки в электронном виде указанных выше сведений из базы данных УД при передаче уголовного дела, загрузки в электронном виде указанных выше сведений в БД УД, выгрузки данных в АРМ руководителя органа предварительного следствия, изменение и ввод новых шаблонов форм процессуальных документов, процесс справочного режима, обмен информацией между задачами различных уровней иерархии органов предварительного следствия.

Входной информацией для АРМ следователя являются следующие сведения:

1. Сведения о физических лицах (фамилия, имя, отчество; дата рождения; место рождения; пол; национальность; семейное положение; адрес места жительства; адрес места регистрации; гражданство; образование; документы, удостоверяющие личность; трудовая деятельность; отношение к воинской обязанности; отношение к судопроизводству (подозреваемый, обвиняемый, свидетель, потерпевший и т.д.).

2. Сведения о результатах проверок сообщений о преступлении (наименование сообщения о преступлении; дата регистрации сообщения; наименование материалов, в которых зафиксированы результаты проверки; решение, принятое по результатам проверки

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

сообщения о преступлении; дата принятия решения по сообщению о преступлении; номер УД).

3. Сведения о должностных лицах, принявших решение (фамилия, имя, отчество; орган внутренних дел и его подразделение; должность и звание).

4. Регистрационные сведения об УД (номер УД; дата возбуждения УД; наименование органа, возбудившего УД).

Помимо рассмотренных, в рамках единой компьютерной сети российских правоохранительных органов используются АРМ сотрудников и других подразделений¹.

Базовым аппаратным компьютерным устройством для АРМ сотрудников органов внутренних дел с 2000 г. является специализированная ПЭВМ, имеющая определенные технические характеристики².

¹ Подробнее см.: Об утверждении новой редакции Программы МВД России "Создание единой информационно-телекоммуникационной системы органов внутренних дел: приказ МВД России № 435 от 20.05.2008 г.

² См.: Об утверждении изделия АМВЯИ 12162.001 "Машина персональная электронная вычислительная" в качестве базового средства АРМ: приказ МВД России от 10.08.2000 г. № 844.

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Ищенко Е.П. Новые информационные технологии обеспечения раскрытия и расследования преступлений.....	3
Бирюков В.В. Эволюция терминологии и понятийного аппарата криминалистического учения, в котором рассматриваются вопросы использования данных информационных систем в расследовании преступлений	14
Колотушкин С.М., Галай А.И. Система информационно-аналитического обеспечения раскрытия и расследования преступлений	26
Коваленко В.В. Використання натурних колекцій зразків вогнепальної зброї і боеприпасів при проведенні судово-балістичних експертиз.....	33
Бирюкова Т.П. Значение современных информационных и автоматизированных информационных систем в раскрытии и расследовании преступлений	38
Ищенко П.П. Структура информационных потребностей следственных органов и организация информационного обеспечения	47
Стратонов В.М. Структура окремої криміналістичної теорії пізнавальної діяльності.....	53
Бугаев К.В. Криминалистическая регистрация: некоторые современные проблемы	58

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Тишин Д.В., Матюшенков А.Н. Некоторые вопросы использования специальных знаний при расследовании преступлений, связанных со взрывами	63
Курин А.А. О совершенствовании информационно-аналитического обеспечения раскрытия, расследования и предупреждения преступлений	67
Внуков В.И. Субъекты судебно-экспертной деятельности в свете реализации принципов состязательности и диспозитивности в уголовном судопроизводстве	76
Исютин-Федотков Д.В. Тенденции развития языка криминалистики (активные процессы в современном языке криминалистики).....	83

ЗАСІДАННЯ КОНФЕРЕНЦІЇ

Шехавцов Р.М. Особливості фіксації негативних обставин під час проведення слідчих дій, як відображень протидії розслідуванню злочинів.....	92
Кузнєцова О. В. До питання про вдосконалення інформаційно – довідкового забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних з вилученням отруйних, сильнодіючих, наркотичних, психотропних лікарських засобів із законного обігу	99
Исаченко Н.П., Сафонов А.А. Функции экспертно-криминалистических подразделений МВД России	103
Горбаньов І.М. Використання реєстрів користувачів комп'ютерних програм, які ведуться правласниками, у боротьбі зі злочинними порушеннями авторського права.....	106
Солодовніков А.Г. Можливості використання інформаційно-довідкових систем під час розслідування злочинів корисливої спрямованості, вчинених організованими групами	110

Ковалев С.А. К вопросу моделирования при расследовании преступлений в сфере компьютерной информации	115
Головкін С.В. Способи вчинення шахрайств відносно власності особи в сучасних умовах	119
Кочубей А.В., Дубинин Д.Э. Проблемы возбуждения уголовных дел по фактам плагиата	124
Мишуточкин А.Л. О проблемах, связанных с раскрытием и расследованием краж и угонов автотранспортных средств и о возможных путях их решения	128
Сафонов А.А., Курин А.А. Перспективы использования Федерального закона "О государственной геномной регистрации в России".....	133
Ласуков В.А. Личность преступника как элемент криминалистической характеристики краж черных и цветных металлов.....	140
Каракулин П.А., Поздеев А.Р. Опыт использования признаков внешности человека в АИПС МВД по Удмуртской Республике.....	145
Бирюков Д.В. Анализ следовой картины и возможность установления места, откуда был произведен доступ к конкретным информационным ресурсам	148
Кочубей А.В. Два аспекта (формальный и содержательный) понятия микрообъектов.....	156
Семьина Н.Б. О путях улучшения информационного обеспечения следственной деятельности	161
Дехтярьов Є.В. Проблеми використання вірогідно-статистичних методів при дослідженні криміналістичної характеристики злочинів у сфері економіки.....	164
Терьохін Д.Г. Криміналістична характеристика та її використання у розслідуванні шахрайства, вчиненого шляхом незаконного отримання цільового споживчого кредиту.....	169

ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Анапольська А.І. Автоматизовані системи банків як необхідне джерело отримання даних при розслідуванні розкрадань грошових коштів, вчинених у сфері функціонування електронних розрахунків.....	174
Кудінов А.С. Інформаційно-довідкове забезпечення розслідування злочинів у сфері економіки.....	178
Бондар В.С. Взаємодія криміналістики та теорії оперативно-розшукової діяльності як комплексна проблема: погляд через призму інтеграції оперативних та експертних обліків.....	183
Ревенко О. І. Інформаційна сутність конфліктної слідчої ситуації.....	192
Жеребко О.І. Особливості підготовки експертів-криміналістів у сучасних умовах	198
Вехов В.Б. Автоматизированное рабочее место сотрудника правоохранительного органа как технико-криминалистическое средство	203

Науково-теоретичне видання

ВІСНИК
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

**ІНФОРМАЦІЙНО-ДОВІДКОВЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ
ЗЛОЧИНІВ. КРИМІНАЛІСТИЧНЕ
ВЧЕННЯ ТА ПРАКТИЧНА
ДІЯЛЬНІСТЬ**

Спеціальний випуск № 1

Друкуються мовами оригіналу

Відповідальний за випуск *канд. юрид. наук, доц. В.В. Бірюков*
Технічні редактори *М.О. Михайлюк, О.В. Буцко*
Комп'ютерна верстка *О.Є. Маслова*

Підписано до друку 14.01.2010.
Папір офсетний. Формат 60x84 1/16. Друк RISO.
Гарнітура. Book Antiqua. Ум. друк. арк. 13,5.
Ум. фарбо-відб. 13,5. Обл.-вид. арк. 12,5.
Тираж 300 прим. Зам. № 1

Редакційно-видавничий відділ Луганського державного
університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка
Друкарня РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка
91493, Луганськ, сел. Ювілейне, вул. Генерала Дідоренка, 4